

1/2007

ročník 1

ACTA VŠFS

Ekonomické studie a analýzy
Economic Studies and Analyses

STATĚ

- **Antonín KUBÍČEK, Vladislav PAVLÁT:**
K integraci regulace a dohledu nad finančními trhy a možnostem její praktické realizace
- **Mojmír HELÍSEK:**
Krise EMS, česká měnová krize a souvislosti se zapojením koruny do mechanismu ERM II
- **Radim VALENČÍK, Rafik BEDRETDINOV:**
Investování do lidského kapitálu a vzdělanostní společnost
- **Petr WAWROSZ:**
Investování do sociálního kapitálu, efektivnost a redistribuční systémy

VĚDA A PROJEKTY

- **Bojka HAMERNÍKOVÁ:**
CESTA na cestě
- **Vladimír ČECHÁK:**
Přehled projektů výzkumu a vývoje

Vysoká škola finanční a správní

Vydavatel (Publisher):

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., v edici EUPRESS,
Estonská 500, 101 00 Praha 10

Redakce (Editorial Staff):

odbor strategie a marketingu,
PhDr. Jana Široká, e-mail: jana.siroka@vsfs.cz, tel.: +420 210 088 847

Odborný editor (Responsible Editor):

prof. PhDr. Vladimír Čechák, CSc.

Redakční rada (Editorial Board):

prof. PhDr. Vladimír Čechák, CSc.; doc. Ing. Bojka Hamerníková, CSc.;
doc. Ing. Milan Kašík, CSc.;
Dr. Bohuslava Šenkýřová (Šéfredaktor/Editor-in-Chief)

Nakladatelský editor (Executive Editor):

doc. Ing. Milan Kašík, CSc.

Pokyny pro autory:

Rozsah rukopisů a statí činí maximálně 25 stran normovaného formátu, což je cca 45.000 znaků včetně mezer. Rukopisy předkládejte na CD spolu se třemi totožnými výtiskými exempláři. Současně předejte abstrakt (max. 150 slov) a klíčová slova (6 - 8), pokud možno i v angličtině.

Poznámky uveďte až na konci příspěvku, číslujte průběžně. Dále uveďte seznam literatury v abecedním pořadí, u časopisů a sborníků i stránky. V textu pouze odkazujte, např. Samuelson (1989), pokud citujete, uveďte i stranu. Obrázky a grafy přikládejte zvlášť a jejich umístění v textu vyznačte. Totéž platí u tabulky. Uveďte na zvláštním listě kontaktní adresu: plné jméno s tituly a vědeckými hodnostmi, přesný název a adresu pracoviště, číslo telefonu a e-mail. Stejně údaje uveďte u spoluautorů.

(Podrobné pokyny najdete na webových stránkách www.vsfs.cz/acta)

Přebírání materiálů je povoleno s prokazatelným souhlasem autora a redakční rady.

Design a prepress: Hana Ambrožová (e-mail: hana.ambrozova@vsfs.cz).

Tisk: PrintActive, s.r.o.; Hvězdoslavova 614/16, 400 03 Ústí nad Labem

Distribuce: Vysoká škola finanční a správní, o.p.s.

© Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., Praha, červen 2007
ISBN: 978-80-86754-86-4

STATĚ

Antonín Kubíček, Vladislav Pavlát: K integraci regulace a dohledu nad finančními trhy a možnostem její praktické realizace	4
Mojmír Helísek: Krize EMS, česká měnová krize a souvislosti se zapojením koruny do mechanismu ERM II.....	26
Radim Valenčík, Rafik Bedretdinov: Investování do lidského kapitálu a vzdělanostní společnost.....	49
Petr Wawrosz: Investování do sociálního kapitálu, efektivnost a redistribuční systémy	74

VĚDA A PROJEKTY

Bojka Hamerníková: CESTA na cestě.....	103
Vladimír Čechák: Přehled projektů výzkumu a vývoje	105

ARTICLES

Antonín Kubíček, Vladislav Pavlát: On Integration of Regulation and Supervision of the Financial Markets and on Facilities of its Applied Implementation	4
Mojmír Helísek: EMS Crisis, Czech Currency Crisis and Connections to Joining of the Crown into ERM II.....	26
Radim Valenčík, Rafik Bedretdinov: Investing in Human Capital and Knowledge Society.....	49
Petr Wawrosz: Investments in Social Capital, Efficiency and Systems of Redistributions	74

SCHOLARSHIP AND PROJECTS

Bojka Hamerníková: CESTA on the Way	103
Vladimír Čechák: A Summary of Completed Research and Development Projects	105

K INTEGRACI REGULACE A DOHLEDU NAD FINANČNÍMI TRHY A MOŽNOSTEM JEJÍ PRAKTICKÉ REALIZACE (1)

ON INTEGRATION OF REGULATION AND SUPERVISION OF THE FINANCIAL MARKETS AND ON FACILITICS OF ITS APPLIED IMPLEMENTATION

Antonín Kubiček
Vladislav Pavlát

Úvod

Současný výzkum v oblasti regulace a dohledu nad finančním trhem se snaží mj. nalézt a definovat teoretická a metodologická východiska analýz jejich existujících systémů, analyzovat základní souvislosti mezi stupněm rozvoje tohoto trhu a odpovídajícím systémem regulace a dohledu zajišťujícím optimální a efektivní míru těchto činností při únosných nákladech a konečně definovat kvalitativní a kvantitativní kritéria efektivního fungování systémů regulace a dohledu nad finančním trhem a pomocí těchto kritérií vymezit teoreticky optimální strukturu organizace těchto systémů.

Tyto snahy a možnost jejich reálného naplnění je nezbytné založit a následně postupně rozpracovávat do hlubokých a empiricky ověřených objektivně působících trendů, které objektivně vymezují obsah a rozsah vztahů a procesů, subjektů i objektů, které by měly v této oblasti existovat a působit. Současně s těmito snahami, zvolenými východisky a na jejich základě vytvořenými modelovými podobami vztahů, procesů, subjektů i objektů je nezbytné porovnávat jejich shodu či odlišnost od podob jejich reálné, praktické a především subjektivní aplikace.

Možnost této komparace a úroveň jejího využití je pochopitelně bezprostředně svázána s úrovní znalosti reality, s reálností stanovených cílů a v neposlední řadě i s možností navrhovat změny ve stávající úpravě a v případě dosažení konsensu s jejich podstatou i formou i jejich následná realizace. Při obrovské složitosti, závažnosti a nákladnosti všeho, co se v uvedené oblasti odehrává, je dosažení takového konsensu velmi obtížné. Proto je třeba vždy postupovat s maximální uvážlivostí a s maximální provázaností všech dílčích kroků, které je nutné bezpodmínečně uskutečnit k dosažení komplexnějších řešení. Akce typu „Big Bang“ jsou možné jen zcela výjimečně.

Příprava významnějších změn v oblasti regulace a dohledu je vždy věčně i časově velmi náročná. V současné době, kdy probíhají globalizační, internacionalizační a integrační procesy ve všech částech stále více informačně propojeného světa, tato

věcná a časová náročnost ještě vzrůstá. Dříve obvyklé dimenze se mění a nerespektování nebo dokonce přehlížení tohoto faktu může působit značné problémy.

Jedním z problémů, kde v současnosti dozrává potřeba změny, je otázka integrace regulace a dohledu nad finančním trhem, resp. nad finančními trhy. Objektivní změny, ke kterým dochází v tržních ekonomikách, vyžadují i odpovídající změny v systému regulace a dohledu nad finančními trhy. V řadě zemí s vyspělejšími finančními trhy než je finanční trh v ČR - a máme nyní především na mysli některé členské země EU - byly takové změny již realizovány dříve než u nás.

1 Systémy regulace a dohledu a snahy o jejich optimalizaci

Zpracování příspěvku věnovaného problematice integrace regulace a dohledu nad finančními trhy se neobejde alespoň bez velmi stručné zmínky (2) o jejich systémech, jejich klasifikaci, hlavních typech a o snahách je optimalizovat, a tak zabezpečit co nejefektivnější plnění jejich základních cílů a úkolů.

Dosavadní vývoj regulace a dohledu je spojen s rozsáhlou množinou jejich konkrétních systémů, které vykazují mnoho odlišností a specifických zvláštností. Tyto odlišnosti odrážejí působení mnoha faktorů, jako je např. rozdílný historický vývoj jednotlivých zemí, odlišná struktura finančního systému, různý politický systém a jeho tradice a v neposlední řadě také velikost dané země a jejího finančního sektoru. Vedle těchto rozdílů vykazují však různé systémy i celou řadu shodných, obecných rysů, jako je např. základní cíl regulace a dohledu, za který je možno považovat zachování integrity finančního trhu spojené především s ochranou investorů, ve všech jejich konkrétních podobách, spolu se zachováním maximální funkčnosti a efektivnosti.

Jednotlivé systémy však se zároveň liší řadou specifických prvků, a to zejména tím, které skutečnosti regulují, zda regulují subjekty působící v určitých subsegmentech finančního trhu, nebo činnosti subjektů týchž nebo různých subsegmentů, jaký je rozsah a hloubka regulace a dohledu, zda regulační a dohledovou činnost vykonává jediný nebo více subjektů, jakou má tento subjekt nebo subjekty pravomoc atd. Některé z uvedených prvků mají kvalitativní a jiné kvantitativní povahu a je možno se setkat i s jejich kombinací.

1.1 Klasifikace systémů regulace a dohledu

Systémy regulace a dozoru jsou založeny jednak právními normami schválenými zákonodárnými orgány na návrh k tomu oprávněného subjektu (někdy se zde setkáváme s termíny jako vrcholový regulátor nebo regulátor vyššího stupně) a precizovány v prováděcích podzákonných normách vydávaných regulačním orgánem (běžně nazývaným regulátor) a jednak způsoby a formami kontrolních praktik (dozor, dohled, supervize) prováděnými orgány dohledu, které mohou být organizačně součástí regulátora, nebo mohou být samostatné.

Pro snazší orientaci v jednotlivých systémech byla vytvořena řada klasifikací, a to podle specifických prvků, ze kterých jsou tyto systémy složeny. Pro ilustraci je zde uvedena klasifikace použitá ve výše citované publikaci. (3) Tato klasifikace pracuje s osmi dále uvedenými hledisky:

1. Předmět regulace – institucionální či funkcionální systémy
2. Rozsah (záběr) regulace – univerzální (všeobecné, všezahrnující neboli tzv. mega-systémy) či specializované systémy
3. Počet regulátorů finanční sféry – systémy s jediným či několika regulátory
4. Postavení regulátora v systému státních institucí – systémy centralistické či decentralizované, respektive kombinace obou forem
5. Pravomoc regulátora – autonomní či podřízené systémy
6. Demokratičnost fungování regulátora – systémy státní regulace a dohledu či systémy s prvky samoregulace regulovaných organizací, respektive jejich profesních sdružení
7. Způsob financování regulátorovy činnosti – systémy plně financované z prostředků regulovaných organizací či systémy plně financované z prostředků státního rozpočtu, respektive systémy financované kombinovaným způsobem
8. Způsob provádění regulace a dohledu – systémy uplatňující spíše formální a byrokratický přístup k řešení otázek regulace a dohledu, či systémy, které kladou primární důraz na obsahovou (věcnou) stránku problému.

Výše uvedené charakteristiky, které jsou zde záměrně uváděny jako protiklady, se ovšem v praxi v této čisté podobě nevyskytují. Každý konkrétní systém regulace a dohledu je většinou kombinací jednotlivých prvků, při čemž váha některých z nich je obvykle převládající.

Právě při vytváření tohoto reálného „mixu“ je nezbytné a zároveň i velmi obtížné udržet vhodnou míru kombinace, a to výlučně kompatibilních prvků. Přestože platí, že obecně přijatelný optimální model je v praxi téměř nedosažitelný, je teoreticky možné ho kombinací kompatibilních prvků vytvořit. Jako příklad je možno např. uvést autonomní funkcionální systém obsahující prvky samoregulace, financovaný z prostředků regulovaných subjektů, věcný, transparentní a flexibilní s nezbytným dodatkem: relativně nenákladný a výkonný. K takto vymezenému optimálnímu systému je pochopitelně možné relativně snadno naformulovat i představu jeho opaku.

Vytvořená klasifikace je nezbytným východiskem pro praktické srovnávání existujících reálných systémů v jednotlivých národních ekonomikách i pro vytváření možných kombinací různých prvků pro další možný vývoj systémů regulace a dohledu. Od klasifikace různých systémů vede cesta k typologii systémů, která zahrnuje i jejich možné budoucí podoby.

1.2 Současné hlavní typy regulace a dohledu nad finančním trhem

V současném světě v podstatě existují tři hlavní typy regulace a dohledu nad finančními trhy:

- a) **mega-systém**, kdy jediný univerzální regulátor celé finanční sféry zajišťuje regulaci a dohled nad veškerými finančními agendami realizovanými v dané národní ekonomice; další část tohoto příspěvku se tímto typem systémem zabývá podrobněji, protože jej řešitelé grantového projektu považují za nejprogressivnější;
- b) systém založený na existenci **dvojice regulátorů**, z nichž každý zabezpečuje část agend spojených s regulací a dohledem nad finančním trhem;
- c) systém regulace a dohledu, který provádí **jeden nebo více specializovaných regulátorů**.

Jako příklad prvního typu je možno uvést systémy ve Velké Británii, Spolkové republice Německo či v Rakousku, které představují jednu z možných forem reakce na objektivně se prosazující trendy ve vývoji finančních trhů. Druhý typ, který bývá také nazýván „dvojče“ (twin) je v současné době využíván v Austrálii. Třetí typ existuje např. v Itálii, kde regulace a dohled nad kapitálovým trhem jako segmentem finančního trhu je svěřena jedné specializované instituci, další segmenty jsou pak regulovány jednou nebo i několika specializovanými regulačními institucemi.

Pro další hlubší analýzu mega-systému je nezbytné již na tomto místě konstatovat, že uvedený systém je obvykle vnitřně diferencován. V rámci tohoto všezahrnujícího systému totiž obvykle existují jeho části, které nyní plní funkce, které dříve při existenci institucionálního systému byly vykonávány samostatnými regulátory orientovanými na regulaci a supervizi určitého souboru institucí – banky, pojišťovny, subjekty kolektivního investování, obchodníky s cennými papíry aj. Zároveň v tomto všezahrnujícím systému existují také části, které byly při existenci funkcionálního systému orientovány na regulaci a dohled na určité soubory činností – obchodování s cennými papíry, kolektivní investování, penzijní připojištění apod.

V dosud použitých schématech byly uvedené hlavní typy systémů regulace rozčleněny tak, aby byla jasně zřetelná převládající vývojová tendence vedoucí ke slučování dosud oddělených systémů regulace a dohledu nad jednotlivými segmenty finančního trhu v jediný univerzální a všezahrnující celek – mega systém nebo jinak vyjádřeno **integrováný jednotný systém**. Tento pohled je pohledem zdůrazňujícím objektivnost vazby tendence vývoje regulace a dohledu se základní vývojovou tendencí soudobého finančního trhu jako složitého, vnitřně diferencovaného systému, který navíc – při prosazující se internacionalizaci a globalizaci – bude v budoucnu nepochybně směřovat i ke složitějším formám a způsobům integrace regulace a dohledu nad finančními trhy.

1.3 Optimalizace regulace a dohledu nad finančními trhy a její možné cesty

V různých obdobích dosavadního vývoje finančního trhu a jeho regulace a supervize existovaly mnohdy značně rozdílné názory na úroveň a rozsah této regulace. Ani dnes tomu není jinak. Co však odlišné názory spojuje, je vědomí toho, že regulace a dohled nad finančními trhy nikdy není optimální.

Podle názorů, s nimiž se lze setkat na úrovni jednotlivých subjektů finančního trhu, je rozsah této regulace většinou příliš velký, nákladný, málo efektivní. Výjimkou není ani úplné odmítání regulace, i když již méně hlasité než v minulosti.

V určitých situacích na finančním trhu se na kritickém hodnocení regulace finančních trhů shodují i subjekty, které nepochybují o nezbytnosti její existence. V určitých situacích se pak obvykle hovoří o **přeregulaci nebo podregulaci**, i když většinou jde o značné zjednodušení.

Za příznivého vývoje konjunktury se někomu regulace jeví jako přehnaná a zbytečně nákladná. Za nepříznivého vývoje konjunktury, kdy ve finanční sféře dochází k různým selháním, je naopak regulace prohlašována za nedostatečnou a neschopnou uchránit tuto sféru před podobnými problémy.

Rozdílnost názorů na regulaci a dohled je podmíněna i rozdílnými zájmy jednotlivých skupin subjektů působících na finančních trzích - zjednodušeně vzato, protikladnými zájmy investorů a poskytovatelů finančních služeb.

Z těchto skutečností pramení permanentní snaha o optimalizaci regulace a dohledu nad finančními trhy. Obecně je možno konstatovat, že tato snaha se realizuje převážně ve dvou úrovních, a to nejprve ve vymezení žádoucí „optimalizace“ a poté v realizaci definované optimalizace. V žádném případě ovšem nelze opomenout třetí úroveň této snahy, a to úroveň trvalého zdokonalování výsledku dosaženého v obou předchozích úrovních.

Pokud jde o poznání, respektive definici optimálního systému regulace a dohledu nad finančním trhem, je nutno si nejprve položit otázku, co je smyslem a cílem regulace a dohledu nad finančními trhy.

Na tomto místě se nelze zabývat celou plejádou možných odpovědí na tuto otázku a jejich analýzou a hodnocením. Lze však - jako příklad - uvést to, na čem je více méně shoda mezi většinou teoretiků i praktiků zabývajících se touto problematikou v ČR: totiž příkladem definice poslání a cílů Komise pro cenné papíry, kterou dostala do vínku při svém založení v roce 1998: „Posláním Komise je posilovat důvěru investorů a emitentů investičních nástrojů v kapitálový trh. Cílem Komise je přispívat k ochraně investorů a k rozvoji kapitálového trhu a podporovat osvětu v této oblasti.“ (4)

S obdobnými definicemi, stručnějšími nebo naopak košatějšími, se lze setkat nejen v právních normách, ale i v nesčetném množství publikací různého charakteru vydávaných téměř kdekoli na světě, a to v minulosti, současnosti a nepochybně o tom, že i v budoucnosti. Na mezinárodní konferenci věnované problematice regulace a dozoru, kterou pořádala VŠFS v roce 2003, byl základní cíl regulace a dohledu definován takto: „...zachovat a dále rozvíjet plně funkční finanční trh, a to ve všech jeho konkrétních formách a podobách, aby byl schopen plnit své základní poslání.....“ (5)

Současně je ovšem třeba zdůraznit, že kromě takto formulovaných základních, obecných, nevyvratitelných, strategických cílů je třeba vždy definovat i cíle a úkoly související se změnami finančního systému, které nastaly v minulém období nebo se rýsují jako pravděpodobné vývojové tendence. V moderním, dynamicky se rozvíjejícím hospodářství nesmí regulace a dozor zaostávat za dynamikou vývoje finančních trhů, která s sebou vždy přináší nové a nové problémové situace, k jejichž pozitivnímu řešení – ve prospěch investorů – má existující regulace a dohled přispívat.

Uvažujeme-li tedy o optimálním systému regulace a dohledu, pak tyto úvahy mají mimo jiné jednoznačně vyústit v předpoklad jeho **maximální pružnosti**, která by zabezpečovala nejen rychlou reakci na vzniklé problémy uplatněním represivních složek jeho činnosti (negativní regulace), ale který by také dovedl předvídat možný vznik negativních situací a předem ke splnění svých cílů uplatnil komplex preventivních složek své činnosti (pozitivní regulace). Většina dnes používaných systémů regulace a dohledu je bohužel schopna plnit předpoklad pružnosti a předpoklad kombinace represe a prevence jen částečně.

Při řešení zadání optimalizace systému regulace a dohledu není možné se vyhnout ani problému výkonnosti orgánů a institucí, jejichž činnostmi se daný systém realizuje, a tak s větší či menší efektivností naplňují jemu stanovené cíle a úkoly. Efektivnost celého systému nemůže tedy být v žádném případě závislá pouze na optimálním spojení jeho jednotlivých kompatibilních prvků. Z hlediska nákladů jsou změny v systému převážně spojeny s relativně vysokými, ale více či méně jednorázovými náklady, kdežto činnost výkonných orgánů regulace a dohledu nárokuje trvalý přísun finančních prostředků k jejímu zabezpečení. Z tohoto hlediska je nesmírně důležité definovat soubor maximálně objektivizovaných kvantitativních i kvalitativních ukazatelů výsledků činnosti (pozitivních a snad i negativních?) orgánu či orgánů regulace a dohledu a dosažené výsledky porovnávat s vynaloženými náklady na jejich dosažení. Zpracování takového souboru ukazatelů je stále ve stavu zrodu a o nějaké komplexní shodě nebude asi ještě dlouho možno hovořit. Existuje zde totiž stále i extrémní názor, že „nejefektivnější regulace je žádná regulace“, tj. že všechny problémy může vyřešit sám trh. Naštěstí nejde o většinový názor.

2 Základní tendence dalšího vývoje finančních trhů a systému jejich regulace a dohledu

V předcházejícím textu byla zmínka o některých základních tendencích dalšího vývoje finančních trhů, jako např. internacionalizace, globalizace a integrace. Na tomto místě bude věnována pozornost dvěma konkrétním podobám prosazování těchto tendencí a odrazu těchto změn v systému regulace a dohledu.

2.1 Finanční konglomeráty

Vznik konglomerátů, tj. zjednodušeně řečeno ekonomických subjektů vzniklých soustředěním jednotek různých oborů v jediném velkém celku, je významným projevem trendů prosazujících se v ekonomice v podstatě již celé minulé století. Ve finanční sféře je však tento fenomén poměrně novým jevem, a to především proto, že možnosti volného pohybu mezi jednotlivými segmenty finančního trhu, a to v národním i mezinárodním měřítku, byly až do nedávné doby poměrně silně omezovány prvky zabudovanými v existujících regulačních systémech. Jako příklady je zde možno uvést přísné oddělení komerčního bankovníctví od podnikání v oblasti cenných papírů platné až donedávna v řadě zemí, a právě tak i zřetelné oddělení pojišťovatelské činnosti od jiných oborů finančního podnikání. Teprve v okamžiku oslabení oborového principu regulace a obecněji od okamžiku, kdy jako významná složka prosazujících se objektivních trendů v oblasti regulace finančního trhu byly politickou vůlí uznány a do příslušných právních norem promítnuty zásady deregulace a harmonizace, mohlo dojít k postupnému rozvoji konglomerátů i ve finanční sféře. Není ale v žádném případě od věci připomenout, že tento krok nebyl a dosud ani nemůže být příliš razantní, a to prostě proto, že není zdaleka vše jasné a dořešené do všech možných důsledků.

Finanční konglomeráty bývají obvykle definovány jako: „...jakákoliv skupina společností pod společnou kontrolou, jejíž výhradní nebo převažující činnosti spočívají v poskytování služeb v nejméně dvou finančních sektorech (tj. v bankovníctví, v oblasti cenných papírů a v pojišťovníctví). (6)

Vedle finančních konglomerátů se ve finanční sféře pohybují i smíšené konglomeráty, které se orientují převážně na obchodování nebo na průmyslové činnosti, avšak jejich součástí je nejméně jedna regulovaná finanční jednotka působící v rámci jejich celkové struktury.

Z hlediska způsobu vnitřní organizace je možno rozlišovat pět typů finančních konglomerátů:

1. skupiny, v nichž jednotlivé společnosti navzájem vlastní významné podíly v ostatních společnostech dané skupiny;
2. skupiny, v jejichž čele stojí licencovaná holdingová společnost, která je nadřazena nad ostatní společnosti, které jsou členy skupiny;
3. skupiny, v jejímž čele stojí nelicencovaná holdingová společnost, nadřazená nad ostatní členy skupiny;

4. skupiny, jejichž společnosti jsou vysoce integrovány;
5. skupiny s jiným uspořádáním.

Výše uvedené typy jsou na základě historického vývoje více či méně spojeny s jednotlivými národními ekonomikami a jsou navíc regulovány podle právní úpravy, která není v žádném případě zdaleka plně kompatibilní, a to především proto, že jde o novou ne dosud zcela zažitou problematiku. Různé politické a odborné garnitury otázku konglomerátů různě chápou a mají z ní různou úroveň obav, a proto ji také regulují s různou intenzitou a pomocí odlišných nástrojů.

2.2 Finanční deriváty

Finanční deriváty představují nejdynamičtěji se rozvíjející a zároveň ovšem z hlediska možnosti jejich racionální a efektivní regulace a dozoru i nejproblémovější objekty finančního trhu.

Finančními deriváty se rozumí např. pro účely našeho zákona o podnikání na kapitálovém trhu:

- a) opce na v tomto zákoně uvedené investiční nástroje,
- b) finanční termínové smlouvy (zejména futures, forwardy a swapy) na investiční nástroje uvedené v tomto zákoně,
- c) rozdílové smlouvy a obdobné nástroje pro přenos úrokového nebo kurzového rizika,
- d) nástroje umožňující přenos úvěrového rizika,
- e) jiné nástroje, ze kterých vyplývá právo na vypořádání v penězích a jejichž hodnota se odvozuje zejména z kurzu investičního cenného papíru, indexu, úrokové míry, kurzu měny nebo ceny komodity. (7)

K nim se pojí i další nástroje, které naše legislativa dosud nestačila akceptovat a naše praxe dosud nestačila ani pojmenovat.

Právě tyto investiční nástroje a nedostatečná regulace obchodování (nebo snad lépe quasi-obchodování) s nimi představuje významnou hrozbu nejen pro vývoj a dokonce samotnou existenci národních finančních trhů (naš organizovaný trh s těmito nástroji ještě bohudík v podstatě neexistuje), ale i mezinárodních finančních trhů a nejenom jich. Právě na trzích finančních derivátů byla jedna z nejdůležitějších zásad regulace: totiž zásada umožnit vstup na trh pouze takovým investičním nástrojům, které jsou svou podstatou transparentní, srozumitelné a regulovatelné, a stejně takové jsou i procesy obchodování s nimi, a to včetně jejich obsahu a cílů.

Obliba finančních derivátů pramení z možnosti jejich využití v dvojím směru: jednak úspěšně slouží k zajišťování obchodů s cennými papíry proti riziku a jednak jsou vhodné ke spekulaci. Zatím co při prvním způsobu využívání derivátů dochází k omezování rizika, což je výrazným prvkem ochrany investorů, druhá stránka jejich využívání je naopak spojena s výrazným růstem rizika, tj. s ohrožením investorů, což s výrazným růstem institucionalizace i v tomto segmentu finančních trhů může vést až k fatálním důsledkům.

Vzhledem k výše uvedenému a dále i k tomu, že v posledním období se objemy obchodů s deriváty výrazně zvýšily a vzrostla i volatilita na kapitálových trzích, je zcela pochopitelné, že právě spekulativní využití derivátů se v posledních letech stalo středem pozornosti regulátorů. Jejich snaha – vypracovávat a rozvíjet metody regulace a dohledu nad činností institucí finančního trhu, které pracují s deriváty - však je výrazně ztěžována jejich nedokončenou integrací, a to jak v národním, tak mezinárodním měřítku, zatímco integrace a globalizace v samotném obchodování s deriváty je v mnohem pokročilejším stadiu. Od poloviny 90. let minulého století se otázkou regulace a dohledu v oblasti využívání finančních derivátů na finančních trzích zabývá zejména Výbor pro technické otázky IOSCO (8) ve spolupráci s tzv. Basilejským výborem pro bankovní dohled působícím při Bance pro mezinárodní platby v Basileji.

2.3 Hlavní problémy regulace a dohledu nad finančními konglomeráty a obchody s finančními deriváty

Klíčovým problémem regulace a dohledu nad finančními konglomeráty je skutečnost, že tyto subjekty představují heterogenní skupinu podniků s různými druhy podnikání v jednotlivých segmentech finančního systému. Některé z těchto činností podléhají regulaci a dohledu, avšak některé nikoliv, a to podle toho, ve kterých zemích jsou tyto podniky lokalizovány.

Dohled nad finančními konglomeráty se zabývá relativně širokým okruhem jevů a procesů, z nichž nejvýznamnější je zkoumání kapitálové přiměřenosti, tj. zjišťování, zda kapitál daného finančního konglomerátu je dostatečný pro krytí jeho podnikatelských rizik, a dále pak řadou dalších specifických problémů, jako je např. riziko plynoucí z finančních vztahů uvnitř konglomerátu, nebezpečí tzv. náказы, zkoumání transparentnosti právní struktury a struktury řízení aj.

Tradičním rysem dohledu nad chováním jednotlivých strukturálních složek konglomerátu je praxe, při které každý z orgánů dohledu monitoruje pouze jeden druh regulovaných firem, aniž by měl dostatečně rozvinuté kontakty s ostatními regulátory. Tato praxe však není pro dohled nad finančními konglomeráty vhodná a dostačující, neboť jsou monitorovány a analyzovány pouze jednotlivé části celku, avšak nikoliv celek jako takový. Získat celkový přehled o rizicích podnikání finančního konglomerátu je ovšem bez vzájemné koordinace činnosti jednotlivých specializovaných regulátorů téměř nemožné.

Postupná integrace regulace a dohledu, a to nejen na národní, ale i nadnárodní úrovni, se tedy jeví jako jedna ze základních cest, kterou je nezbytné nastoupit, aby byly důsledky tohoto problému alespoň minimalizovány, i když nikoliv zcela eliminovány.

Pokud jde o regulaci a dohled v oblasti finančních derivátů, základním problémem zde je definovat a vytvořit vhodnou informační základnu. Jedním z výsledků činnosti mezinárodních organizací je mj. doporučení, aby při dohledu nad firmami působícími

v nadnárodním měřítku byl uplatňován tzv. minimální standard, a to zejména v těch případech, kdy rozsah transakcí regulovaných firem je významný. Vypracování těchto standardů předpokládá, že nejprve bude sestaven seznam položek (informací), které orgány dohledu pokládají za nezbytné pro sledování rizik spojených s využíváním derivátů - úvěrové riziko, riziko likvidity, tržní riziko spojené s obchodováním s deriváty. Dalším krokem je sestavení těchto položek do podoby katalogu, obsahujícího ucelený soubor informací, které jsou považovány za minimální standard.

Úkolem orgánů dohledu je sledovat rozsah využívání derivátů, tj. především monitorovat objemy obchodů, které uzavírají regulované firmy, a identifikovat trendy jejich využívání. Tyto informace se musí třídit podle jednotlivých typů derivátů, tj. pro swapy, financial futures, forwardy a opce a zároveň i podle toho, zda jde o burzovní nebo o mimoburzovní obchody, tj. sledovat, s kterými riziky jsou tyto obchody skutečně spojeny. Pro orgány dohledu je též důležité sledovat, zda regulované firmy s vykazovanými deriváty samy dále obchodují nebo zda jich využívají k jistění svých obchodů. Za kvalitativní informace jsou pak označovány informace o organizační struktuře regulovaných firem, o systémech jejich vnitřní kontroly, o jejich politice a praxi týkající se měření a řízení rizik spojených s deriváty. Dozorové orgány mohou získávat tyto informace z různých zpráv, které připravují příslušné útvary regulovaných firem pro vedení společnosti, např. ze zpráv o průběhu a výsledcích vnitřního auditu apod.

Aniž lze tvrdit, že obchodování s deriváty je spojeno výlučně s finančními konglomeráty a navíc nadnárodní provenience, je toto spojení nezanedbatelné a tady i dále umocňuje objektivní požadavek integrace regulace a dohledu nad finančními trhy. Za další, nesporně významný aspekt je v této souvislosti nutno považovat využívání derivátů subjekty ze všech segmentů finančního trhu, rozsáhlou plejádu trhů, na kterých jsou obchody s nimi uskutečňovány, a konečně i technologickou integraci komplexní realizace těchto obchodů, a to od jejich nabídky až po jejich vypořádání. Vše zde jednoznačně hovoří pro postupné, promyšlené, všestranně zabezpečené, ale neodkladné zahájení integrace, a to především tam, kde ještě zahájena nebyla a kde to dosažená úroveň rozvoje finančního trhu nejen dovoluje, ale přímo vyžaduje.

3 Integrace regulace a dohledu nad finančními trhy a její česká specifika

V souvislosti se soudobými trendy vývoje finančních trhů a jejich regulace byla již zmínka o deregulaci a harmonizaci. Většina teoretiků i praktiků regulace finančního trhu považuje tyto procesy za objektivní trend vývoje. V současné době rovněž převládá názor, že zvýšení podílu pozitivní regulace a zároveň také zvýšení její efektivity lze dosáhnout věcnou a organizační integrací institucí, které se regulací a dohledem na finanční trhy zabývají.

3.1 Dosavadní postupy integrace použité ve vybraných zemích

Na přelomu starého a nového tisíciletí se v řadě zemí s vyspělým finančním trhem prosadila myšlenka přechodu od několika orgánů regulace a dohledu nad finančním trhem k jedinému, jednotnému orgánu.

O možnosti a účelnosti tohoto kroku se již ve druhé polovině 90. let mezi teoretiky i praktiky intenzivně diskutovalo. Byly rozebírány klady i zápory spojené s vytvořením systému jediného „národního“ orgánu regulace a dohledu. O těchto otázkách dnes již existuje poměrně obsáhlá literatura. Velmi významnou úlohu při formování názorů na pozitivní i negativní efekty spojené se sjednocením orgánů regulace a dohledu sehrála diskuse na fóru četných mezinárodních setkání, na nichž si vyměňovali názory zástupci teorie i praxe.

Výsledkem těchto názorových střetnutí byl především názor, že snaha o zefektivnění regulace a dohledu nad finančními trhy je zcela legitimní: možnost zvýšit efektivnost regulace a dohledu na základě organizačních změn, tj. integrací národních orgánů, byla teoreticky dostatečně průkazně zdůvodněna a dostatečně průkazně byla teoreticky zdůvodněna i potenciální rizika spojená s tímto krokem. S nejfundovanějšími příspěvky v té době přicházeli zejména britští odborníci. (9)

Jedním z důvodů, proč se mezinárodní finanční komunita začala tak intenzivně zabývat možnostmi zefektivnění regulace a dohledu, bylo rostoucí přesvědčení, že o mezinárodní finanční stabilitu nelze trvale usilovat bez adekvátních kroků v oblasti účinné kontroly rizik. I když se teoretici zcela neshodují ve vymezení pojmu mezinárodní finanční stability, v praxi je cíl snah o její zachování zcela jasný: zabránit vzniku nadměrných rizik, které by vedly k chaosu a rozvratu finanční sféry. V tom se soudobé úsilí v oblasti zabezpečení mezinárodní finanční stability plně shoduje s tradičními cíli národních orgánů regulace a dohledu nad finančními trhy.

Dlouholeté snahy o řízení finančních rizik, které vedly k přijetí Basilejských dohod (Basel I) v rámci basilejské Banky pro mezinárodní platby (BIS) a které pokračují v podobě zpřísněných opatření zahrnujících – na rozdíl od předchozích aranžmá – již také operační riziko (tzv. Basel II), se takto na přelomu tisíciletí prolínají s úsilím Mezinárodního fóra pro finanční stabilitu. Hledání nových forem organizačního uspořádání orgánů regulace a dohledu nad finančními trhy tedy logicky doplňuje hledání cest k zachování mezinárodní finanční stability.

Paralelně s teoretickou diskusí již kolem r. 2000 - 2001 začal probíhat také empirický výzkum. V krátké době byly soustředěny významné poznatky z velkého počtu zemí. Pozitivní roli zde mj. sehrála OECD, která již kolem r. 2002 zmapovala situaci v oblasti regulace a dohledu nad finančními trhy v členských zemích této organizace. (10)

Empirické výzkumy umožnily prohloubit i teorii zejména tím, že poskytly základní orientační konkrétní údaje – mimo jiné – o cílech orgánů regulace a dohledu v jednotlivých zemích, o úkolech těchto orgánů a jejich aktivitách, o dělbě práce mezi různými orgány, o jejich vedení a struktuře vedení, o zdrojích financování apod.

Soustředění těchto základních informací umožnilo prohloubit klasifikaci a typologii orgánů regulace a dohledu. (11) Za fundamentální přínos v této oblasti nutno považovat metodologii, kterou při svém rozboru uplatnila OECD.

Vzhledem k tomu, že orgány regulace a dohledu většiny států publikují informace na svých webových stránkách, je tím značně usnadněno i soustavné sledování vývoje v této oblasti. (12)

Empirické výzkumy prokázaly velkou rozmanitost v koncepci i v praktickém provádění činností spojených s regulací a dohledem a pochopitelně také v organizačním uspořádání orgánů regulace a dohledu. (13)

V posledních letech se potvrzuje trend postupného přechodu k některé z forem jednotného orgánu regulace a dohledu, který byl signalizován již v průběhu výše zmíněných diskusí na přelomu tisíciletí.

V současné době je regulace, resp. dohled nad finanční sférou integrován v jiné instituci, než je centrální banka v Belgii (Commission Bancaire, Financiere et des Assurances – od r. 2004), Dánsku (Finanstilstyret – od r. 1988), Estonsku (Estonian Financial Supervision Authority – od r. 2002), Lotyšsku (Finance and Capital market Commission – od r. 2000), Lucembursku (Commission du Surveilance du Secteur Financier – od r. 1999), Maďarsku (Hungarian Financial Supervisory Authority – od r. 2000), na Maltě (Malta Financial Services authority – od r. 2002), v Rakousku (FMA - od r. 2002), SRN (BAFin - od r. 2001), Švédsku (Finansinspektionen – od r. 1991) a v Británii (The Financial Services Authority - SFA, založena 1997, funguje od r. 2001).

Vztah mezi regulací a dohledem je ve V. Británii, Švédsku a Lotyšsku řešen tak, že regulátor je oprávněn vydávat právně závazná regulatorní pravidla a zároveň také vykonávat dohled. V Německu, Rakousku, Dánsku, Estonsku a Maďarsku instituce vykonávající dohled mají jen omezenou pravomoc vydávat regulatorní právní předpisy, anebo tuto pravomoc nemají vůbec (tj. jsou pověřeny pouze výkonem přísl. funkcí).

Na jedné straně tak fungují orgány typu britské FSA, na druhé straně pak orgány typu BAFin.

Ve Velké Británii, kde byl proces integrace dovršen k 1. 12. 2001, došlo v této souvislosti k novému vymezení pravomoci Bank of England, která si zachovala svou pravomoc v oblasti odpovědnosti za celkovou stabilitu finančního systému, avšak pravomoc dozoru nad finančním trhem přenechala FSA. Koordinace činnosti mezi centrální bankou, FSA a ministerstvem financí byla dohodnuta na základě přijatého memoranda. Všechny tři instituce se pravidelně scházejí ve Stálém výboru, který projednává vznikající systémové problémy.

V Německu bylo jednoznačně deklarovaným důvodem pro vznik BAFinu (Bundesanstalt fuer Finanzdienstleistungsaufsicht, od r. 2002) rostoucí význam integrovaných finančních strategií a finančních konglomerátů. Reforma německého systému regulace a dohledu byla podložena novelizací hlavních právních norem týkajících se finanční sféry: zákona o bankách, zákona o dozoru nad pojišťovnami, zákona o obchodování s cennými papíry a zákona o burze cenných papírů. Pokud jde o vztah mezi BAFinem a Bundesbank, v Německu existuje tzv. duální systém. Podle něho se Spolková banka podílí na bankovním dozoru ve spolupráci se Spolkovým ústavem pro dozor nad finančními službami. Oproti některým představám, které v ČR existují, nevykonává klíčovou funkci bankovního dozoru Spolková banka, nýbrž BAFin, poněvadž pouze on je pověřen exekutivními funkcemi. (14)

V Rakousku funguje jako jediný regulátor Finanzmarktaufsichtsbehoerde - FMA (od dubna 2002). Na tuto instituci byly z rakouského Spolkového ministerstva financí přeneseny veškeré pravomoci v oblasti bankovního dohledu, dozoru nad trhy cenných papírů, nad pojišťovnami i nad penzijními fondy. Pravomoc této nové instituce byla zakotvena v zákoně o dozoru nad finančním trhem.

V Irsku, ve Slovenské republice a v České republice (od r. 2006) je bankovní dohled integrován v centrálních bankách těchto zemí.

Sektorový model se samostatnými regulátory dosud existuje ze „starých“ členských zemí v Řecku, Španělsku a Portugalsku (kde bankovní dohled vykonávají centrální banky), z „nových“ členských zemí v Polsku, ve Slovinsku, na Kypru a v Litvě. Sektorový model funguje rovněž v Rumunsku.

Naproti tomu v Bulharsku došlo v r. 2003 k částečné integraci regulace a dohledu vytvořením Komise pro finanční supervizi (Financial Supervision Commission), která dohlíží na subjekty fungující na trhu cenných papírů, na pojišťovny a další subjekty finanční sféry. Bulharská národní banka si zachovává svou dosavadní pravomoc v oblasti bankovní regulace i bankovního dohledu.

Ve Francii existuje poměrně složitý model slučující prvky sektorové a funkcionální organizace, v němž je bankovním dohledem pověřena bankovní komise. Ve Finsku je dohled nad bankami a kapitálovým trhem a investičními službami integrován v centrální bance. Pojišťovnictví má samostatnou regulatorní instituci.

V Nizozemí a v Itálii – v zemích, kde tradičně existovalo sektorové uspořádání - mělo dojít k přechodu od sektorového k funkcionálnímu modelu v r. 2005 integrací regulace a dohledu nad obezřetným podnikáním v centrální bance. (15)

Výše uvedená fakta nasvědčují, že v EU jako celku postupně krystalizuje mírná převaha integrovaných institucí regulace a dohledu nad finanční sférou, i když s četnými modifikacemi. Úloha centrálních bank se v tomto uspořádání soustřeďuje zejména na funkci věřitele poslední instance. V některých zemích si centrální banky zachovávají svou původní regulatorní úlohu, v jiných zemích je tato role vázána na úzkou spolupráci s jinými orgány (zejména s ministerstvy financí).

Situace v Evropské unii, kde v posledním desetiletí nastal poměrně výrazný odklon od sektorové integrace, však se dosti podstatně liší od ostatního světa: sektorová integrace ve většině zemí zůstává zachována.

Základní obecné důvody, uváděné pro vysvětlení přechodu k integrovaným (nebo částečně integrovaným) systémům v jednotlivých zemích, jsou velmi blízké. Většinou bývají tyto důvody podepřeny i dalšími argumenty ve prospěch integrace, které pramení z odlišné situace finančních sektorů v jednotlivých zemích. (16)

3.2 Specifika procesu integrace regulace a dohledu nad finančním trhem v ČR

První oficiální a obecně platný dokument, ve kterém byl jednoznačně formulován záměr vytvoření určité úrovně integrovaného propojení jednotlivých orgánů regulace a dozoru nad českým finančním trhem, představoval zákon č.15/1998 Sb., o Komisi pro cenné papíry a o změně a doplnění zvláštních zákonů, a to především jeho Díl 6 „Spolupráce s jinými institucemi a správními úřady“, který ve svých §§ 16 – 20 vymezuje podstatu a formy vzájemné spolupráce KCP, ČNB a MF ČR, dále je konkretizuje ve vztahu KCP k jednotlivým uvedeným partnerům, a navíc ještě ke Komoře auditorů ČR a k příslušným správním úřadům a institucím jiných států, působícím v oblasti dozoru nad kapitálovým trhem.

Nelze opomenout ani změnu zákona o České národní bance, do kterého byl doplněn § 60a ve znění: „Česká národní banka ve spolupráci s Ministerstvem financí a Komisí pro cenné papíry vypracují nejpozději do tří měsíců od účinnosti zvláštního zákona (1. 4. 1998) systém vzájemné spolupráce v oblasti kapitálového trhu. V dosud provedených novelách zákona č.15/1998 Sb., nedošlo v uvedených ustanoveních k podstatným změnám s výjimkou § 20 – Mezinárodní spolupráce, který byl zrušen a s podstatně širším obsahem zahrnut do § 26 – Povinnost mlčenlivosti a mezinárodní spolupráce.

Při přípravě nových zákonných norem, kompatibilních s právem ES, které nabyly účinnosti k 1. 5. 2004, se sice již diskutovaly otázky integrace regulace a dozoru, ale ve Vládním návrhu zákona o podnikání na kapitálovém trhu bylo zdůrazněno, že:

„Problematika dvojího dozoru bude řešena až v nové koncepci jednotného státního dozoru nad finančním trhem.“ (17)

Ve skutečnosti však se postupně rýsovaly odlišné přístupy k této otázce nejméně o rok dříve. Např. tehdejší náměstek ministra financí Ing. Jaroslav Šulc, CSc. na mezinárodní konferenci pořádané ve dnech 24. – 25. 6. 2003 Vysokou školou finanční a správní na téma „Regulace a dozor nad finančními trhy“, předložil v podstatě ucelený a vyargumentovaný – i když zdaleka ještě nikoliv do všech podrobností dopracovaný – návrh na integraci regulace a dozoru nad finančním trhem v ČR. (18)

S odlišnou koncepcí v témže roce vystoupil Ing. Jan Frait, CSc., vrchní ředitel a tehdejší člen bankovní rady ČNB, ve svém referátu nazvaném „Bankovní dohled a stabilita finančního systému“, na konferenci pořádané VŠB-TU Ostrava 3. 9. 2003 na téma „Finanční řízení podniků a finančních institucí“. V tomto referátu mj. uvedl toto: „Země, které se rozhodly vytvořit integrovanou dozorovou instituci jako více či méně autonomní složku centrální banky, tak volily řešení, které využívá přirozených předností centrální banky a zároveň elegantně eliminuje potenciaální konflikty a rizika.“ (19)

Závěr roku 2003 je pak možno z hlediska posunu názorů na sledovanou problematiku charakterizovat citátem z deníku Právo: „Na finanční trh v České republice bude od roku 2009 až 2010 dohlížet jediná instituce namísto současných čtyř. Za dva roky by se měl sloučit dozor nad družstevními záložnami a bankami, nejdříve v roce 2006 bude sloučena kontrola pojišťoven a penzijních fondů s dozorem nad kapitálovým trhem. Dvě vzniklé instituce by se měly spojit nejpozději před přijetím eura.“ (20)

Zbytek roku 2003 a počátek roku 2004 byly věnovány na MF ČR především činnostem spojeným se schválením, publikováním a zabezpečením plynulého a bezproblémového nabytí účinnosti nových zákonných norem spojených s regulací kapitálového trhu, které vstoupily v platnost 1. 5. 2004 – zákon o podnikání na kapitálovém trhu, zákon o kolektivním investování, zákon o dluhopisech a tzv. změnový zákon, a zároveň se zvýšená pozornost věnovala i problematice integrace a dozoru.

Výsledkem jednání, která v této době proběhla, bylo rozhodnutí plně akceptující objektivitu procesu integrace regulace dozoru nad finančním trhem. Toto rozhodnutí bralo v úvahu reálný stav rozvoje finančního trhu v ČR a správně odhadovalo možnosti a časový horizont jeho budoucího rozvoje. V neposlední řadě docenilo také hloubku a rozsah existujících i potenciaálních rizik a připravilo nezbytné přípravné i realizační kroky nutné k implementaci předpokládaných změn.

Toto rozhodnutí bylo schváleno usnesením vlády ČR ze dne 12. 5. 2004 č. 452: Mimo jiné v něm byly vymezeny jednotlivé fáze integrace a organizační kroky související s jejich realizací. V souladu s uvedeným usnesením Ministerstvo financí ČR připravilo vládní návrh zákona, jehož cílem byla realizace první etapy integrace – spojení dozoru nad kapitálovým trhem (KCP) a dozoru nad pojišťovnami a penzijním připojištěním

(MF) do nově vzniklé Komise pro finanční trh a předvedení dozoru nad družstevními záložnami na ČNB. Tento návrh schválila vláda usnesením č. 611 ze dne 21. 6. 2005. První čtení proběhlo na 45. schůzi Poslanecké sněmovny PČR a návrh zákona byl přikázán k projednání rozpočtovému výboru a stálé komisi pro bankovníctví, k čemuž dosud nedošlo.

Necelé dva měsíce poté však došlo k neočekávanému obratu: bylo navrženo výrazné zkrácení procesu integrace státního dozoru do jediné instituce tak, aby s účinností od 1. dubna 2006 byl veškerý dohled organizačně začleněn do České národní banky. (21)

Realizace integrace jednotného dohledu do ČNB proběhla ke stanovenému termínu. Přestože poměrně krátká doba činnosti jednotného dohledu neumožňuje hlubší hodnocení, lze konstatovat, že se výkon činností bankovního dohledu, dohledu na kapitálový trh i dohledu na pojištné trhy v nové organizační podobě pozitivně rozvíjí.

Závěr

O tom, zda se splní naděje, které mezinárodní finanční komunita a instituce odpovědné v jednotlivých zemích za provádění regulace a dohledu nad finančními trhy vkládají do výše charakterizovaných změn, zatím lze spíše jen spekulovat. Tím spíše, že prozatím v podstatě pro hodnocení výsledků činnosti orgánů regulace a dohledu (zejména jejich efektivnosti, resp. celkové výkonnosti) jsou k dispozici převážně dílčí metody a postupy.

Teprve praktické zkušenosti získané v časovém horizontu nejméně 3 – 5 let umožní vytvořit si představu o tom, jaké reálné klady a zápory realizované změny přinesly. Zřejmě však by bylo neodpustitelným omylem a priori předpokládat definitivnost realizovaných organizačních změn. (22)

Finanční trhy se dnes rozvíjejí značným tempem a mění se i jejich struktura. Váha jednotlivých segmentů finančních trhů se postupně mění, což je mj. důsledkem rychle probíhajících inovací všeho druhu. V polovině devadesátých let se např. stěžil dal odhadnout obrovský růst úlohy kolektivního investování a penzijních fondů nebo míra znásobení jejich aktiv. I tyto změny byly jednou z příčin, proč v některých zemích došlo k opuštění sektorového modelu regulace a dohledu.

Také český finanční trh v posledních letech prochází významnými změnami, které se během dalšího jeho vývoje mohou promítnout do potřeby dalších modifikací v oblasti regulace a dohledu. Předem nelze vyloučit ani možnost změny dosavadního zakotvení aktivit v této oblasti v jiných institucích včetně vzniku orgánů typu BAFin nebo SFA. Pozitivním rysem dosavadních diskusí o organizačních změnách v oblasti regulace a dohledu v době, kdy tyto změny byly připravovány, mj. bylo i to, že představitelé jednotlivých institucí předem neodmítali myšlenku, že v ČR v budoucnu může např.

dojít i k přesunu bankovního dohledu do jiné instituce, než je centrální banka. (23) Podnětem k dalšímu zamýšlení nad potenciálním vývojem v oblasti orgánů regulace a dohledu je rovněž očekávaný přechod k euru, který pravděpodobně bude úzce spjat i s redefinováním úlohy centrální banky. Ani koncepce dalšího politicko-ekonomického vývoje EU, jejíž jsme členy, se nemůže v dohledné budoucnosti nepromítnout na přístupu k regulaci a dohledu, a to nejen pokud jde o finanční činnosti a finanční trhy.

Z těchto důvodů pokládáme za důležité i nadále rozvíjet teoretický i empirický výzkum procesů probíhajících na finančních trzích, výzkum jejich dynamiky i struktury, a účinků tohoto reálného, objektivního vývoje na regulaci a dohled nad těmito trhy.

Souhrn

Současný vývoj finančních trhů je charakterizován jejich vnitřní a vnější integrací, internacionalizací, vývojem nových sofistikovaných finančních nástrojů zejména v segmentu finančních derivátů, rostoucí sekuritizací a vznikem velmi složitých mezinárodních finančních struktur a finančních toků. Intenzivně se diskutuje o nezbytnosti zvýšit konkurenci na finančních trzích, o rostoucí volatilitě měnových a finančních veličin a o institucionalizaci a intelektualizaci. Regulace i dohled se musí přizpůsobit těmto objektivním trendům s cílem zvýšit efektivnost těchto činností. Integrace vztahů a procesů na finančních trzích vyžaduje obdobnou integraci vztahů a procesů v oblasti jejich regulace a dohledu. Při realizaci této integrace je nutno přihlížet k otázce její šíře, hloubky a konkrétních forem. Stať se zabývá zejména touto otázkou v souvislosti s integrací českého dohledu nad finančními trhy v r. 2006.

Klíčová slova

regulace finančních trhů, dohled na finanční trhy, integrace regulace a dohledu nad finančními trhy

Abstract

The development of financial markets is to an increasing extent currently characterized by their interior and exterior integration, internationalization, evolution of a number of new highly sophisticated financial instruments, especially in the segment of financial derivatives, increasing securitization and creation of very complex international financial structures and financial flows within their framework. At the same time, the necessity of restoring free market competition, growing volatility of monetary and financial quantities, institutionalization and intellectualization is more and more intensively discussed. Understandably, both regulation and supervision of the markets have to adapt to these objectively existing trends, including the growing call for increasing the efficiency of all activities. The integration of relations and processes carried

out in financial markets requires a similar integration of relations and processes in the sphere of their regulation and supervision. However, there are a number of features of „lower level objectivity“ or specific subjectivity and other characteristics functioning in this sphere which modify the implementation of the above mentioned trend, both in terms of depth and width of its intention and especially in terms of its concrete shape. The level of accepted specifics should never impair the very substance of the integration trend. That is the main theoretical problem dealt with in the article which – inter alia – comments on recent (2006) integration of the Czech financial markets' regulation and supervision as well.

Key words

financial markets regulation, financial markets supervision, integration of financial markets regulation and supervision

Kontaktní adresa / Contact address

doc. Ing. Antonín Kubiček, CSc.

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., prorektor pro pedagogickou práci.
Estonská 500, 100 00 Praha 10, ČR (e-mail: antonin.kubicek@vsfs.cz).

doc. Ing. Vladislav Pavlát, CSc.

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., katedra financí a finančních služeb.
Estonská 500, 100 00 Praha 10, ČR (e-mail: vladislav.pavlat@vsfs.cz).

Poznámky

- (1) Příspěvek je zpracován v rámci řešení projektu: „Teoretická a metodologická východiska analýz systémů regulace a dozoru nad finančními trhy“, na který byl udělen grant Grantovou agenturou ČR.
- (2) Podrobněji viz.: Pavlát, V., Kubiček, A.: Regulace a dozor nad kapitálovými trhy, str. 12-40.
- (3) Pavlát, V., Kubiček, A.: Regulace a dozor nad kapitálovými trhy, str. 13.
- (4) Srv. § 2 odst. 2 zákona č.15/1998 Sb.
- (5) In: Regulace a dozor nad finančními trhy. Sborník z mezinárodní konference, VŠFS, Praha 24. - 25. 6. 2003, str. 28.
- (6) The supervision of financial conglomerates. A report by the Tripartite Group of Banks, Securities and insurance regulators, July 1995, str. 13.
- (7) Srv. § 3 odst.3 zákona č. 256/2004 Sb., o podnikání na kapitálovém trhu.
- (8) Mezinárodní organizace Komise cenných papírů – International Organisation of Securities Commissions.

- (9) Přípravy na přechod k jednotnému orgánu regulace a dohledu započaly ve V. Británii ještě před tím, než o vzniku SFA bylo definitivně rozhodnuto. Od rozhodnutí o jejím vzniku do zahájení její činnosti však uběhlo plných 5 let. Britské úřady nechtěly riskovat žádné problémy, a proto postupovaly velmi uvážlivě.
- (10) O výsledky tohoto průzkumu se mj. opírá vynikající rozbor J. Fraita „Bankovní dohled a stabilita finančního systému“ uveřejněný na webových stránkách ČNB. V krátké době se empirický výzkum, zahájený ve V. Británii, rozšířil i na další země, takže již v r. 2003 byly po ruce údaje prakticky téměř ze všech států světa. V r. 2005 již byly k dispozici základní údaje o regulaci a dohledu o 456 orgánech, které fungují ve 180 státech. (Srv. Courtis, Neil (ed.). How Countries Supervise their Banks, Insurers and Securities Markets 2005. London: Central Banking Publications. ISBN 1 902 182 332).
- (11) S využitím výsledků výše uvedených výzkumů i existující teoretické literatury ČNB uveřejnila na svých webových stránkách jako metodické materiály dva významné, obsažné příspěvky. Srv. „Institucionální uspořádání finanční regulace a dohledu v Evropské unii a úloha bank Evropského systému centrálních bank ve finanční regulaci a dohledu“ (www.cnb.cz), a rovněž materiál „Institucionální uspořádání finanční regulace a dohledu ve světě“ (www.cnb.cz).
- (12) Nepochybně však zde stále zůstává mnoho bílých míst. Většina orgánů regulace a dohledu sice dnes již uveřejňuje základní internetové informace v angličtině, avšak poměrně značná část informací je k dispozici pouze v národních jazycích. Tím se detailní výzkum stává dosti obtížným.
- (13) Řadu údajů týkajících se orgánů regulace a dohledu v různých zemích uvedených v publikaci V. Pavlát, A. Kubíček: Regulace a dozor nad kapitálovými trhy (str. 67-100) by dnes bylo možno doplnit novými údaji. Základní tendence zapsané v této publikaci však nedoznaly zásadních změn.
- (14) Viz: Gesetz ueber die Bundesanstalt fuer Finanzdienstleistungsaufsicht (www.bafin.de/faq/faq_21wphg.htm).
- (15) Tento proces dosud není ukončen.
- (16) Bylo by zajímavé prozkoumat, do jaké míry se do úvah o přechodu od sektorové integrace a zejména pak do konečného rozhodnutí o realizaci tohoto přechodu promítaly konkurenční zájmy sektorových institucí. V diskusích před r. 2000 lze mj. nalézt i náznak obav z aplikace mocenského přístupu.
- (17) Vládní návrh zákona o podnikání na kapitálovém trhu, str. 122, www.sec.cz.
- (18) Regulace a dozor nad finančními trhy, Sborník z mezinárodní konference, VŠFS, 2003, str. 40-46.
- (19) www.cnb.cz.
- (20) Právo, 25. 11. 2003.
- (21) Srv. usnesení vlády č. 1079 ze dne 24. 8. 2005 o změně v záměru integrovat státní dozor nad finančním trhem do jediné instituce (www.vlada.cz) i důvody této změny, tak jak byly uvedeny v části III. materiálu č.j. 1338/05, který byl zpracován MF a sloužil jako podklad pro jednání vlády (www.mfcr.cz). Názory Komise pro cenové papíry na tuto otázku byly uvedeny v její tiskové zprávě z 11. 8. 2005 a zejména

v materiálech „Institucionální uspořádání dozoru – hlavní faktory“ a „Alternativy uspořádání integrovaného dozoru v ČR (www.sec.cz), které KCP v této souvislosti zpracovala.

- (22) Názor, že český výzkum prováděný v oblasti regulace a dohledu dnes je zbytečný, protože všechno již bylo vyřešeno, lze přinejmenším také označit za omyl.
- (23) Pregnantně to vyjádřil Jan Frait, když uvedl, že umístění bankovního dohledu v centrální bance za určitých okolností nemusí být nezbytně nutné: „...tvůrci měnové politiky musí být vždy v těsném kontaktu s dozorovými orgány. ... stabilita finančního systému závisí významně na makroekonomické stabilitě, takže i pro dozorové orgány jsou důležité informace od tvůrců měnové politiky. Je proto přirozené, že nutnost spolupráce obou stran vede k jednoduchému řešení – umístění bankovního dohledu přímo v centrální bance. To ale opět neznamená absolutní nutnost umístění bankovního dohledu v centrální bance, primárně jde o otázku kvality a rychlosti informačních toků. Pokud finančnímu sektoru dominují velké finanční konglomeráty, mohou být koneckonců v období finančních krizí informace od integrovaného dozoru lepší a včasnější než od jednotlivých sektorových regulátorů.“ (Frait, J. Bankovní dohled a stabilita finančního systému - www.cnb.cz).

Literatura:

Knižní publikace

Courtis, N.: How Countries Supervise their Banks, Insurers and Securities Markets. London: Central Banking Publications, 2005, ISBN 1 902 182 332.

Kuppens-Prast-Wesseling: Banking Supervision at the Crossroads. Edward Elgar Pub., 2005, ISBN 10: 0820498432.

Mwenda, K.: Banking Supervision and Systemic Bank Restructuring. Routledge-Cavendish, 2000.

Pavlát, V., Kubíček, A.: Regulace a dozor nad kapitálovými trhy. Praha: VŠFS, 2003, ISBN 80-86754-13-8.

Pavlát, V. a kol.: Kapitálové trhy. 2. vyd. Praha: Professional Publishing, 2005, ISBN 80-86419-87-8.

Musílek, P.: Trhy cenných papírů. Praha: Ekopress, 2002, ISBN 80-86119-55-6.

Příspěvky do sborníku

Aktuální vývoj finančních trhů, jejich regulace a dozor. Sborník z mezinárodní konference. Praha: VŠFS, 2005, ISBN 80-86754-39-1.

Frait, J.: (2003): Bankovní dohled a stabilita finančního systému. (Referát na konferenci VŠB Ostrava v r. 2003 - www.cnb.cz).

Future of the banking: after the year 2000 in the world and in the Czech Republic: regulation and supervision of the capital market: Karviná 2001. Karviná: Slezská univerzita, 2001. ISBN 80-7248-129-0.

Future of the banking: after the year 2000 in the world and in the Czech Republic: regulation and supervision of the capital market: Karviná 2002. Karviná: Slezská univerzita, 2002. ISBN 80-7248-174-6.

Future of the banking: after the year 2000 in the world and in the Czech Republic: regulation and supervision of the capital market: Karviná 2003. Karviná : Slezská univerzita, 2003. ISBN 80-7248-215-7.

Sanio, J.: (2002): Remarks at the Banking Supervision at the Crossroads Conference of De Nederlandsche Bank. Amsterdam, April 24th, 2002.

The supervision of financial conglomerates. A report by the Tripartite Group of Banks, Securities and Insurance Regulators, July 1995.

Příspěvky do časopisu

Baier, P. (2004): Šance a rizika při vytváření integrovaného finančního dozoru v ČR. Pojistný obzor, 2004, vol. 81, no. 9, app.

Briault, C. (1999): The Rationale for Single National Financial Regulator. FSA, Occasional paper 2, May 1999.

Commission working document – First progress report on the strategy for the simplification of the regulatory environment, COM (2006) 690, Brusel 14. 11. 2006.

Commission working document – Measuring administrative costs and reducing administrative burdens in the European Union, COM (2006) 691, Brusel 14. 11. 2006. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – A strategic review of Better Regulation in the European Union, COM(2006) 689, Brusel 14. 11. 2006

Developments in National Supervisory Structures. ECB, June 2003.

Di Giorgio, G. - Di Noia, C. (2001): Financial Regulation and Supervision in the Euro Area: A Four-Peak Proposal. The Wharton School, University of Pennsylvania, Wharton Financial Institutions Center Working Paper No. 01-02, January 2001.

Economic Policy Committee - EU administrative burdens: Taking forward country experiences, ECFIN/EPC(2006)REP/55367, Brusel 26. 9. 2006.

Goodhart, Ch. (2000): The Organisational Structure of Banking Supervision. Bank for International Settlements, Financial Stability Institute Occasional Paper, No. 1, November 2000.

Llewellyn, D. (1999): The Economic Rationale for Financial Regulation. FSA, Occasional Paper No. 1, 1999.

Recent developments in supervisory structures in EU and acceding countries.

Monthly Bulletin 23.10. 2006. European Central Bank, Frankfurt.

The role of central banks in prudential supervision. ECB Press release, 22 March 2001.

Ware D. (1996): Basic Principles of Banking Supervision. Handbooks in Central Banking. No. 7. Centre for Central Banking Studies, Bank of England, May 1996.

Internetové články

Carmichael, J.: Experiences with Integrated Regulation. www.apra.gov.au.

Institucionální uspořádání finanční regulace a dohledu v Evropské unii a úloha bank Evropského systému centrálních bank ve finanční regulaci a dohledu (www.cnb.cz).

Institucionální uspořádání finanční regulace a dohledu ve světě (www.cnb.cz).

Milliet, B. (2006): Dualistic System of Banking Supervision in Switzerland. August 2006. <http://www.ssrn.com>.

Remarks by Andrew Crockett, General Manager of the BIS and Chairman of the Financial Stability Forum, at the 64th Banking Convention of the Mexican Bankers' Association. Acapulco, March 30, 2001. www.bis.org.

Ostatní

Snižování administrativní zátěže v České republice. Analýza administrativní zátěže podnikatelů. Praha: Úřad vlády ČR, 2006.

Supervision on Financial Markets in the OECD Area. OECD 2002.

The Banking Supervision Handbook - banking supervision policy documents and regulations. The Reserve Bank of New Zealand, 2006.

Walter, N. The Banking Supervision Issue in Europe. Briefing Paper for the Committee on Economic and Monetary Affairs (ECON) of the European Parliament, May 11, 2001.

www.sec.cz;

www.mfcr.cz;

www.cnb.cz;

www.vlada.cz;

KRIZE EMS, ČESKÁ MĚNOVÁ KRIZE A SOUVISLOSTI SE ZAPOJENÍM KORUNY DO MECHANISMU ERM II (1)

EMS CRISIS, CZECH CURRENCY CRISIS AND CONNECTIONS TO JOINING OF THE CROWN INTO ERM II

Mojmír Helísek

Úvod

Jedním ze závazků, vyplývajících z členství v Evropské unii, je převzetí společné měny euro a s tím spojené předchozí setrvání (po dobu alespoň dvou let) příslušné národní měny v kurzovém mechanismu ERM II (Exchange Rate Mechanism II). Explicitně je to novým členským zemím připomenuto ve stanovisku Rady guvernérů Evropské centrální banky (ECB): „[...] i když zatím euro nezavedou, budou povinny usilovat o to, aby [...] euro nakonec zavedly. Smlouva [o založení Evropského společenství] předpokládá, že i) nové členské státy přistoupí v blíže neurčené době po vstupu do EU k mechanismu směnných kurzů ERM II a ii) jakmile podle hodnocení splní maastrichtská konvergenční kritéria, přijmou euro“ (European Central Bank, 2003, s. 1).

Přitom je možno poukázat na změnu postoje zejména ECB. Z původního postoje „nespěchejte“ (rok převzetí eura 2010, zamýšlený dříve v ČR, byl hodnocen jako „vyvážený a rozumný postoj“; viz Janáček – Janáčková, 2004, s. 447) přešla ECB ke znepokojení nad ochabnutím energie v přípravě na zavedení eura: „Evropská centrální banka poprvé zřetelně vyjádřila znepokojení nad ochlazením snah o přijetí eura v zemích střední Evropy. Banka tak mění svůj postoj z původní zdrženlivosti [...] Člen bankovní rady ECB K. Liebscher připomněl novým členským zemím EU, že se zavázaly aktivně usilovat o přijetí eura: „Opakované odklady termínů přijetí eura jsou v rozporu se sjednanými závazky aktivně a rozhodně prosazovat zavedení eura“ (Bankovníctví on-line, 40/2006, 9. 10. 2006, s. 4).

Převzetí eura je podmíněno splněním známých maastrichtských kritérií, z nichž jedno je formulováno jako kritérium kurzové stability (kurzové kritérium). Doslovné znění kritéria (podle Smlouvy o založení ES, čl. 121, odst. 1, a Protokolu č. 21, čl. 3), požaduje „dodržování normálního flukтуаčního rozpětí stanoveného mechanismem směnných kurzů Evropského měnového systému po dobu alespoň dvou let, aniž by došlo k devalvací vůči měně jiného členského státu.“ (2) Protokol pak specifikuje požadavek, aby „členský stát dodržoval normální flukтуаční rozpětí stanovená mechanismem směnných kurzů Evropského měnového systému bez značného napětí během alespoň dvou posledních let před šetřením. Zejména v tomto období nedevalvoval bilaterální centrální kurz své měny vůči měně kteréhokoliv jiného členského státu z vlastní iniciativy.“

Připomeňme si charakteristiku kurzového mechanismu ERM II: (3)

- stanovení centrální parity národní měny vůči euru,
- dodržení tzv. standardního flukтуаčního pásma vůči centrální paritě v obou směrech 15%; přitom je možno si zvolit i užší pásmo,
- národní centrální banka (NCB) je povinna kurz intervenovat, je-li na okraji tohoto pásma, přitom dochází automaticky k intervenční podpoře ze strany Evropské centrální banky (ECB); v případě fluktuace uvnitř pásma ECB nemusí, ale může intervence NCB podpořit, (4)
- NCB i ECB mají právo zdržet se intervencí, a to v případě ohrožení cílů cenové stability s tím, že musí zohlednit také kredibilitu kurzového mechanismu,
- nejen členské země, ale i ECB má právo iniciovat změnu centrální parity.

Konkrétní podoba kurzového režimu v rámci ERM II může být dvojí (viz European Central Bank, 2003, s. 3; toto stanovisko ECB přitom vychází ze Zprávy rady ECOFIN Evropské radě – viz ECOFIN Council, 2000, s. 276):

- fixní kurz k euru bez pásma oscilace, se zúženým pásmem nebo se standardním pásmem oscilace $\pm 15\%$,
- currency board se zavěšením na euro.

V obou případech jde o režim fixního kurzu, se kterým je spojeno vyšší riziko výrazného znehodnocení (tj. měnové krize) ve srovnání s režimem flexibilního kurzu – přibližně pouze jedna pětina měnových krizí zasáhne měnu s floatingovým režimem. (5) V rámci režimu fixního kurzu je navíc riziko měnové krize silnější v případě tzv. soft peg (kurz s pásmem oscilace) ve srovnání s hard peg (tj. kurzu bez pásma oscilace nebo currency board). V případě české koruny, udržující režim floatingu (formálně sice řízeného, ve skutečnosti však floatingu volného vzhledem k tomu, že ČNB již od podzimu 2002 kurzové intervence neprovádí), je přechod k režimu hard peg málo pravděpodobný. (6) Navíc ani currency board neznamenaá úplné vyloučení rizika krize, jak o tom svědčí případ Argentiny v r. 2002.

Na riziko měnové krize výslovně v období setrvání v ERM II proto upozorňuje řada autorů (včetně např. stanoviska ČNB ve Strategii přistoupení k eurozóně z r. 2003, kde se hovoří o „riziku měnových turbulencí“), naopak hlasy odmítající toto riziko jsou ojedinělé. (7)

V období fungování systému ERM resp. ERM II se vyskytlo pouze jedno období, které lze označit za krizové, a to 1992-93. Vývoj kurzů v období bezprostředně předcházejícím vstupu do eurozóny a vyhodnocovaném jako dvouleté plnění kurzového kritéria (12 zemí v březnu 1998, Řecko v květnu 2000 a Slovinsko a Litva v květnu 2006), nevykazoval depreciační vývoj směřující k měnové krizi, a to ani vzdáleně (viz Helísek a kol., 2006). Česká měna prošla krizí na jaře 1997.

Tento příspěvek se zabývá analýzou obou uvedených krizových událostí s cílem nalézt souvislosti s možným opakováním měnové krize v minimálně dvouletém období setrvání

koruny v mechanismu ERM II. V následujícím textu je nejprve rozebrána krize Evropského měnového systému (EMS) 1992-93, dále krize české koruny na jaře 1997, s následným vyhodnocením rizika měnové krize ve zmíněném období před vstupem do eurozóny. Příspěvek aplikuje čistě **empirický přístup**, bez využití teoretických modelů, mezi kterými by se uplatnila zejména tzv. druhá generace modelů měnových krizí (viz Helísek, 2004).

1 Krize Evropského měnového systému 1992–93

Jádro EMS, vytvořeného v březnu 1979, spočívalo v mechanismu měnových kurzů (ERM). Členské země ERM (8) si stanovily centrální (střední) kurzy svých měn k ECU a tím také vzájemné bilaterální centrální (střední) kurzy. Od těchto bilaterálních centrálních kurzů byly přípustné odchylky ve výši maximálně $\pm 2,25\%$ (resp. pro některé země $(9) \pm 6\%$), větším odchylkám musely bránit kurzové intervence centrálních bank. Kurzová stabilita byla prosazována zejména s cílem vytvořit příznivé podmínky pro vzájemný obchod členských zemí tehdejších Evropských společenství (ES).

Dostatečné devizové zdroje, soustředěné v Evropském fondu měnové spolupráce a sloužící ke kurzovým intervencím, zřejmě umožnily v období 1992-93 odvrátit měnové krize např. dánské koruny nebo francouzského franku (spolu s výrazným zvýšením úrokových sazeb centrálními bankami). Naopak měny některých zemí, které tehdy stály mimo EMS a ERM, avšak vážaly svůj kurz pevně k ECU, se krizi neubránily. Šlo o finskou marku, která v září 1992 zavedla floating s následujícím znehodnocením kurzu o 13% vůči německé marce, švédskou korunu (totéž v listopadu 1992, 11%) a norskou korunu, která zavedla floating v prosinci 1992. V případě Finska hrálo v devalvačních očekáváních roli též zhoršení deficitu běžného účtu pod vlivem rozpadu Sovětského svazu.

EMS byl po dobu svého fungování doprovázen řadou změn centrálních kurzů k ECU (a tím i bilaterálních centrálních kurzů), a to zejména do r. 1986. Vymezení rokem 1986 je dáno zavedením tzv. jednotného vnitřního trhu od r. 1987. Proto též poslední změny parit (do krize 1992) proběhly v lednu 1987 (revalvace kurzu německé, nizozemské a belgické měny). Poté bylo pouze v lednu 1990 zúženo flukтуаční pásmo liry. Lze se proto setkat s označením „starý (flexibilní)“ a „nový (rigidní)“ EMS (viz Eichengreen, 2000, s. 6; s odkazem na další autory).

Celkově bylo do zkoumané krize v letech 1979-92 provedeno 38 devalvací a revalvací ve výši od -9% do $+6\%$ (např. sedmkrát revalvovala DEM, šestkrát devalvovala LIT, DKK třikrát devalvovala a poté třikrát revalvovala atd.). Časté změny kurzů vyplývaly z rozdílných ekonomických charakteristik členských zemí, jako byly rozdílné míry inflace (10) a tudíž i úrokové sazby, dále rozdílná salda běžných účtů platebních bilancí, rozdílná výše nezaměstnanosti apod. Počítalo se ovšem s postupným sblížováním ekonomik, a tudíž i se stabilizací kurzové soustavy. Počátkem 90. let 20. století však došlo k nakupení ekonomických a politických problémů, které vyústily v krizi několika měn zapojených do ERM, a také ke krizi měn již zmíněných nečlenských zemí.

1.1 První vlna krize (září 1992)

Pozadí této krize lze spatřovat ve sjednocení Německa v r. 1990, spojeném s výraznými subwencemi do východních částí země, a tudíž s velkými rozpočtovými deficity a inflačními tlaky. Protiváhou této fiskální expanze byla restriktivní měnová politika (policy mix), která však vedla k růstu německých úrokových sazeb a k tlakům na apreciaci německé marky. Vysoké úrokové sazby v Německu byly navíc v kontrastu s nízkými úrokovými sazbami v USA, kterými měl být podporován růst americké ekonomiky (v r. 1991 proběhla v USA mírná recese s poklesem HDP - 0,5 %). To vše vytvářelo tlak na změny centrálních kurzů v rámci ERM (tzv. realignment). Hlavním odpůrcem realignmentu byla Francie, která chtěla udržet kredibilitu své měnové politiky zachováním neměnného kurzu k DEM.

Další bezprostřední příčinou krize bylo neschválení Maastrichtských dohod v dánském referendu v červnu 1992, přičemž totéž bylo očekáváno (i když, jak se nakonec ukázalo, neoprávněně) v nadcházejícím referendu ve Francii. Tento vývoj vedl ke zpochybování dodržení přísných maastrichtských kritérií zejména v rozpočtové oblasti a k úvahám o jejich zmírnění.

To se projevilo zejména v očekávaném hospodářském vývoji v Itálii, kde by zmírnění těchto kritérií znamenalo růst rozpočtového deficitu, tím i zvýšení inflace (již tak vysoké) a následnou devalvací liry. K těmto očekáváním zřejmě přispíval i deficit běžného účtu přes 2 % HDP (ve srovnání s většinou ostatních zemí ES relativně vysoký). Výsledkem byl tlak na znehodnocení **italské liry** a její devalvace v polovině září 1992 o 7 %.

Německá centrální banka (DBB) zároveň snížila své úrokové sazby a vyzvala Velkou Británii k devalvací **britské libry** jako současnou úpravu s navrhovanou revalvací marky. Britská ekonomika se vyznačovala relativně vysokou inflací, a to 5,9% v r. 1991 (tedy zhruba stejně jako Španělsko nebo Itálie, v Německu však činila pouhých 1,7 %). Také deficit britského běžného účtu dosahoval téměř 2% HDP (ve srovnání s 1 % v SRN). Následný tlak na kurz libry vedl, i přes zvýšení úrokových sazeb britskou centrální bankou a silné intervence britské a německé centrální banky, k vystoupení libry z ERM (16. 9. 1992), k zavedení floatingu a k znehodnocování kurzu libry až do poloviny listopadu 1992. Současně vystoupila z ERM také italská lira.

Dalším „slabým článkem“ ES bylo Španělsko (okolo 6% inflace a 4% deficit běžného účtu v r. 1991). První vlna krize přinesla proto dále devalvací **španělské pesety** o 5 % v září 1992. Další devalvací bylo zabráněno jen zavedením kontroly mezinárodního pohybu kapitálu.

Silné spekulativní tlaky byly zaměřeny také na francouzský frank, který však byl před devalvací uchráněn zvýšením úrokových sazeb francouzskou centrální bankou, dočasným uzavřením finančních trhů a zejména silnými intervencemi DBB na podporu franku. Kurz německé marky se podařilo udržet, ovšem za cenu nákupů měn ES

v hodnotě 60 mld. USD během tří týdnů s odpovídajícím nežádoucím růstem německé peněžní zásoby (Kenen, 2000, s. 482).

1.2 Druhá vlna krize (listopad 1992 – květen 1993)

Měnová krize pokračovala koncem listopadu 1992 další devalvaci **španělské pesety** a dále **portugalského escuda** (po 6 %) a opakováním těchto devalvací v polovině května 1993 (po 8 %). Španělská ekonomika vykazovala poměrně nepříznivý vývoj (kromě již uvedeného také vysokou nezaměstnanost), což omezovalo možnost centrální banky držet kurz vysokými úrokovými sazbami (platí i pro první vlnu krize). Devalvace portugalské měny však vyplývala zejména z obchodní propojenosti obou ekonomik – devalvace španělské pesety se přenášela do oslabení konkurenceschopnosti portugalského exportu, a tím také do očekávání devalvace portugalského escuda. Šlo o tzv. obchodní kanál šíření měnových krizí. Portugalsko však do jisté míry vykazovalo i vlastní nepříznivý vývoj, a to vysokou inflaci (viz Tab. 1.3).

Totéž platí pro **irskou libru**, která se sice ubránila devalvaci v září 1992 (zvýšením úrokových sazeb), k její devalvaci však došlo začátkem února 1993, a to o 10 %. Tato devalvace (vůbec nejvyšší jednorázová devalvace během celé měnové krize), bývá vysvětlována jako reakce na oslabení konkurenceschopnosti irského exportu do Velké Británie v důsledku znehodnocení britské libry. Opět se zde tedy projevil obchodní kanál šíření měnové krize.

1.3 Třetí vlna krize (červenec – srpen 1993)

Celkové zhoršení ekonomického vývoje v Evropských společenstvích, resp. následné Evropské unii, vedl k očekávání expanzivní měnové politiky, a tudíž k očekávání další vlny devalvací (pod tlakem byly zejména měny Dánska, Francie, Belgie, Portugalska (11)). Německá centrální banka navíc nebyla ochotna, z důvodu obav z inflace, snížit své úrokové sazby, jak to učinila při první vlně krize. Odmítla také návrh Francie, aby marka z ERM dočasně vystoupila.

Sílicí spekulativní útoky a nemožnost udržet kurzy ve fluktuálním pásmu, a to ani přes rozsáhlé intervence a zvyšování úrokových sazeb, vedly k **rozšíření fluktuálního pásma na ± 15 %** (od 2. 8. 1993) (12). Hlavní roli zde zřejmě sehrál tlak na devalvaci francouzského franku a odmítnutí pomoci francouzské centrální bance německou DBB (z důvodu nemožnosti další sterilizace růstu německé peněžní zásoby). (13)

Možnost výraznějšího kolísání kurzů pak spekulativní tlaky oslabila. Po rozšíření fluktuálního pásma, které znamenalo oslabení nebezpečí spekulativních útoků vůči měnám zapojeným do ERM, došlo ke změnám centrálních kurzů k ECU jen ojediněle. Měnová krize přitom nijak podstatně neovlivnila skutečnost, že celkově lze vývoj EMS od jeho vzniku (1979) hodnotit relativně úspěšně (viz Frait, 1996, s. 188).

ERM zanikl k 1. 1. 1999 zafixováním kurzů a zavedením eura a byl nahrazen mechanismem ERM II. V tomto mechanismu je stanoven centrální kurz měn členských zemí ERM II k euru (nikoliv bilaterálně) a je ponecháno **flukтуаční pásmo $\pm 15\%$** .

V rámci celkového hodnocení zdůrazníme následující rysy:

- příčinou měnových krizí a neschopnosti udržet vzájemné fixní kurzy byl zejména nerovnoměrný ekonomický vývoj v podobě vysoké inflace a vysokých úrokových sazeb v postižených zemích (Itálie, Británie, Španělsko, Portugalsko) a těž deficitů běžných účtů (Itálie, Španělsko). Velká Británie prošla navíc v r. 1991 hospodářskou recesí. Obecně vyjádřeno: „Evropské fixní měnové kurzy byly křehké, odrážely kombinaci makroekonomické nerovnováhy a strukturálních problémů. [...] Není překvapující, ve zpětném pohledu, že měnoví spekulanti zaměřili svou pozornost na EMS, nebo že jejich akce bezpodmínečně uspěla“ (Eichengreen, 2000, s. 10 – 11). Příznivou ekonomickou situaci vykazovalo naopak Irsko;
- v šíření krizí se uplatnil obchodní kanál (mezi Španělskem a Portugalskem, mezi Velkou Británií a Irskem);
- krize jednotlivých měn nebyly zvláště výrazné. K největším devalvacím došlo u španělské měny, a to 5 %, 6 % a 8 % v průběhu osmi měsíců. Za měnovou krizi lze však tyto devalvace označit vzhledem ke skutečnosti, že si vynutily částečnou změnu systému ERM, totiž podstatné rozšíření flukтуаčního pásma;
- krize jednotlivých měn se v některých zemích promítly do reálné ekonomiky v podobě recesí, které však byly mírné. Měnové krize tedy nepřerostly do tzv. systémové finanční krize, která přináší těžké dopady do reálné ekonomiky prostřednictvím rozpadu finančních trhů (obvykle kombinace měnové, bankovní a dluhové krize – viz International Monetary Fund, 1998).

Tabulka 1.3 vyjadřuje vývoj ukazatelů, souvisejících s měnovými krizemi v pěti postižených zemích.

Tab. 1.3: Ukazatele zemí v měnové krizi EMS 1992-93 (%)

země	inlace			HDP			běžný účet			úroková sazba		
	1991	1992	1993	1991	1992	1993	1991	1992	1993	1991	1992	1993
Itálie	6,3	5,1	4,5	1,4	0,8	-0,9	-2,1	-2,4	0,8	12,2	14,0	10,2
V. Británie	5,9	3,7	1,6	-1,5	0,1	2,3	-1,5	-1,7	-1,7	11,8	9,4	5,5
Španělsko	5,9	5,9	4,6	2,3	0,7	-1,2	-3,7	-3,7	-1,2	13,2	13,0	12,3
Portugalsko	11,4	8,9	6,8	2,3	1,9	-1,4	-0,9	-0,2	0,3	15,5	17,5	13,3
Irsko	3,2	3,1	1,4	1,9	3,3	2,6	0,6	1,1	3,5	10,5	15,1	10,5

Poznámky: Inflace měřená CPI, roční průměr; reálný HDP v meziročním srovnání; běžný účet platební bilance v poměru k nominálnímu HDP; money market rate (roční průměr). Pro srovnání: úroková sazba v Německu činila v uvedených třech letech 8,8 %, 9,4 % a 7,5 %, v USA 5,7 %, 3,5 % a 3,0 %.

Pramen: International Financial Statistics. Yearbook 2000.

2 Měnová krize v ČR 1997

2.1 Výchozí stav české ekonomiky

Česká ekonomika vykazovala v polovině 90. let, po počátečních transformačních šocích, relativně vysoké tempo růstu HDP (5,9 % a 4,0 % v letech 1995-96), nízkou nezaměstnanost (okolo 4 %), snižující se, avšak stále ještě relativně vysokou, inflaci (okolo 9 %) a nízký deficit běžného účtu platební bilance. Relativně vysoká inflace (ve srovnání se zahraničím) měla za následek také **vysoké úrokové sazby**. PRIBOR dosahoval v letech 1994-96 10 – 12 % a úrokový diferenciál (před vypuknutím květnové krize v r. 1997) činil okolo 8 p. b. (ve vztahu k FIBOR).

Měnový kurz prodělal výrazné devalvace (ke koši 5 měn (14)) během r. 1990:

- 2. 1. 1990: 2,1 %,
- 8. 1. 1990: 16,3 %,
- 15. 10. 1990: 55,2 %,
- 28. 12. 1990: 15,9 %.

Od prosince 1990, kdy byly ukončeny výrazné skokové devalvace kurzu koruny (15), byl udržován (zpočátku v rámci ČSFR a čs. koruny) **režim fixního kurzu** ke koši 5 měn s úzkým pásmem oscilace, a to konkrétně:

- 0 % do srpna 1992,
- $\pm 0,5$ % v období 1. 9. 1992 – 24. 4. 1995,
- $\pm 0,75$ % v období 25. 4. 1995 – 27. 2. 1996,
- $\pm 7,5$ % v období 28. 2. 1996 – 26. 5. 1997.

Od 3. 5. 1993 byl koš redukován na dvě měny (65 % DEM, 35 % USD) a od 28. 2. 1996 bylo flukтуаční pásmo rozšířeno na $\pm 7,5$ %. O kurzovém vývoji české koruny informuje Tab. 2.1.

Tab. 2.1: Kurzový vývoj české koruny

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
bilaterální							
x CZK/1 USD	29,2	28,8	26,5	27,2	31,7	32,3	34,6
x CZK/1 EUR ¹⁾	17,6	17,8	18,5	18,1	18,3	18,3	36,9
efektivní (2000 = 100)							
nominální	86,7	93,0	97,7	99,4	94,0	96,0	98,5
reálný	82,4	84,4	86,3	90,8	90,4	99,0	99,0

Poznámky: jde o roční průměry ¹⁾ do r. 1998 (vč.) x CZK/1 DEM

Efektivní kurzy: váhy 23 měn podle obrátu zahraničního obchodu v r. 2000. REER na bázi CPI. REER: období 1993-95 dopočteno podle údajů pro 1995 = 100.

Poznámky ČNB:

- *NEER: nad 100 = zhodnocení Kč vůči koši měn oproti základnímu období (pod 100 = znehodnocení),*
- *REER: nad 100 = snižování konkurenceschopnosti země (ČR) oproti základnímu období (pod 100 = zvyšování)*

Pramen: Výroční zprávy ČNB, Zprávy o platební bilanci (ČNB), www.cnb.cz (1. 4. 2007).

Ve vztahu k DEM byl kurz koruny téměř stabilní na úrovni okolo 18 CZK/1 DEM, ve vztahu k USD docházelo před krizí z jara 1997 k mírnému zhodnocování kurzu koruny (totéž se týká efektivního nominálního kurzu).

V říjnu 1995 byl proveden výrazný krok v **liberalizaci mezinárodního pohybu kapitálu**. Šlo o rozšíření omezené vnitřní směnitelnosti koruny, spojené do té doby s povinnou nabídkou získaných deviz centrální bance při fixním kurzu (s možností jejich nákupů podniky pro financování obchodních transakcí), omezenými přiděly deviz obyvatelstvu, devizovými povoleními ke kapitálovým transakcím a dalšími omezeními. Tato dosavadní tzv. devizová regulace se však vztahovala v zásadě pouze na nebankovní subjekty; devizové transakce prováděné bankami (přesněji: tzv. devizovými místy) v zásadě regulaci nepodléhaly. Výjimkou bylo zejména přijímání zahraničních úvěrů, podléhající i zde schválení centrální bankou. Od října 1995 byl plně liberalizován pohyb deviz v rámci transakcí na běžném účtu (byla zrušena nabídková povinnost a limitované přiděly deviz obyvatelstvu) a v zásadě také v rámci přímých zahraničních investic. Odstraněna byla dosavadní omezení v kapitálových transakcích s devizami pro banky, ostatní subjekty byly omezeny schvalováním těchto transakcí centrální bankou.

Šlo o opatření, které bylo mezi transformujícími se zeměmi střední a východní Evropy ojedinělé, jímž byly „dokořán otevřeny dveře pro rychlé pohyby spekulativního kapitálu“ (Klaus, 2000, s. 597). Za pozornost stojí také skutečnost, že tato liberalizace proběhla v souvislosti s naším přijetím do OECD. Šlo o předčasný krok, který byl v rozporu se slabým bankovním sektorem.

2.2 Předkrizový vývoj

Uvedené okolnosti (vysoký úrokový diferencíál, stabilní měnový kurz, liberalizace pohybu kapitálu) vedly k silnému **přílivu kapitálu ze zahraničí**, a to zejména tzv. ostatního kapitálu s vrcholem v r. 1995. Oslabení čistého přílivu kapitálu v r. 1996 již signalizovalo opatrnost investorů v souvislosti s rostoucím deficitem běžného účtu (viz Tab. 2.2).

Dopady tohoto přílivu kapitálu byly následující:

- růst peněžní zásoby (M 2 rostla v letech 1995-96 okolo 20 %, teprve počátkem r. 1997 došlo k poklesu na úroveň okolo 10 %) a poskytnutého domácího úvěru (podíl stavu poskytnutých úvěrů podnikům a domácnostem k HDP činil koncem r. 1996 64 %, zatímco v Maďarsku 19 % a v Polsku 18 %, viz Economic Commission, 1998, s. 65),

- následkem byl růst celkových domácích výdajů včetně růstu dovozu,
- dalším následkem přílivu kapitálu bylo udržování relativně vysoké inflace, a tudíž již zmíněných relativně vysokých úrokových sazeb a úrokového diferenciálu,
- vysoká domácí inflace ve srovnání se zahraničím (v Německu se v letech 1995-97 pohybovala mezi 1,4 – 1,9 %) vedla ke zhodnocování reálného měnového kurzu Kč, a tím i k oslabení konkurenceschopnosti v zahraničí.

Tab. 2.2: Platební bilance ČR (mln. USD)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
běžný účet	0,5	-0,8	-1,4	-4,3	-3,6	-1,3	-1,5
kapitálový účet	-0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0
finanční účet	3,5	4,5	8,2	4,2	1,1	2,9	3,1
- PZI	0,6	0,8	2,5	1,3	1,3	3,6	6,2
- portfolio investice ¹⁾	1,6	0,8	1,4	0,7	1,1	1,1	-1,4
- ostatní kapitál	0,9	1,8	4,3	2,2	-1,3	-1,7	-1,8
- krátkodobý	0,0	0,6	1,0	-0,9	-1,6	0,2	-1,0
- dlouhodobý	0,8	1,1	3,3	3,1	0,4	-2,0	-0,7
chyby a opominutí	0,1	-0,2	0,6	-0,7	0,7	0,3	0,0
změna devizových rezerv	-3,0	-3,5	-7,4	0,8	1,8	-1,9	-1,7

Pramen: Výroční zprávy ČNB, Platební bilance (ČNB). www.cnb.cz (1. 4. 2007).

Poznámka: ¹⁾ od r. 2000 (včetně) včetně finančních derivátů

Úvěrová expanze, podmíněná přílivem zahraničního kapitálu, byla spojena s vysokým objemem „špatných“ (klasifikovaných) úvěrů. Svou roli zde sehrála propojenost bank a úvěrovaných podniků („bankovní socialismus“), nedostatečně náročné vyhodnocování úvěrovaných projektů nebo i korupce. Podíl těchto úvěrů na celkových úvěrech dosáhl koncem června 1996 31 % na celkových úvěrech, maxima 35 % v červenci 1996 a koncem března 1997 28 %. (16) Tento nepříznivý stav bankovního sektoru se později odrazil jednak ve ztrátě důvěry investorů, jednak ve vývoji bank (úpadky) a v navazujících dopadech do národního hospodářství. V analýzách tehdejšího bankovního sektoru se lze setkat s jeho srovnáním s asijskými bankami před krizí v letech 1997-98. (17)

Běžný účet platební bilance vykazoval zhoršující se vývoj zejména v důsledku vývoje obchodní bilance. Export se v r. 1996 výrazně oslabil z důvodu zhodnocování reálného měnového kurzu a také pod vlivem slabé poptávky v západní Evropě (přírůstek HDP v Německu činil v r. 1996 0,8 %). Současně rostl, s výše zmíněnými rostoucími celkovými domácími výdaji, import. Rostoucí deficit běžného účtu dosáhl v r. 1996 podle údajů zveřejněných ve Výroční zprávě ČNB za r. 1996 8,6 % v poměru k HDP, což ČNB komentovala jako výrazné zvýšení oproti r. 1995 (2,9 % podle tehdejší statistiky). Šlo tedy o úroveň deficitu vysoko nad obecně uznávanou přípustnou hranici 5 %. Ukazatel za samostatné druhé pololetí 1996 pak činil (stále podle tehdy aktuálních údajů, do-

stupných před květnovou krizí) plných 10,2 %, za první čtvrtletí 1997 pak 12,3 %. Údaj o výši deficitu běžného účtu za r. 1996 vykazoval následující vývoj: z uvedených 8,6 % se ve statistikách ČNB snížil na 7,6 % (hned v následujícím roce 1997), poté na 7,4 % (v r. 1999), až nakonec dosáhl 7,1 % (r. 2002). ČSÚ vykazoval ke konci r. 2004 tento údaj pro r. 1996 6,7 %, ke konci r. 2006 pak pouhých 6,6 % (viz Tab. 2.3).

Obavy z tohoto deficitu byly ovšem zmírňovány díky nízkým rozpočtovým schodkům. Deficit běžného účtu platební bilance je v tomto případě doprovázen investičními výdaji, přesahujícími národní úspory. Možnost profinancovat deficit běžného účtu čistým přílivem kapitálu a uskutečnit vyšší investiční výdaje nad nedostatečnými národními úsporami může vést k představě o jakési automatické „přirozenosti“ nebo dokonce „prospěšnosti“ deficitu běžného účtu v transformující se ekonomice s vysokými investičními potřebami. (18) Tato představa je spojena s předpokladem tvorby výrobních kapacit, které v budoucnu budou jednak nahrazovat dosavadní dovoz, jednak vytvářet produkci pro export, a celkově tudíž umožní postupné dosahování přebytku běžného účtu a splácení zahraničního dluhu. V případě české ekonomiky však byla struktura těchto investic z hlediska budoucích přebytků běžného účtu nepříznivá.

Českou vládu na to explicitně upozorňovala **Závěrečná zpráva MMF o české ekonomice** z 27. 3. 1997: „Deficit běžného účtu platební bilance ČR [...] je sice odrazem vyšších investic, avšak velká část z nich je koncentrována do oblasti infrastruktury a služeb [také do investic do ekologických zařízení – pozn. M. H.] a není tudíž pravděpodobné, že by mohly mít v krátkodobé perspektivě příznivý účinek na vývoz zboží.“ Závažnost tohoto sdělení byla o dva měsíce později potvrzena měnovou krizí.

Dalším problémem české ekonomiky, předcházejícím měnové krizi, byl nevhodný **mix stabilizačních politik**. Restriktivní měnová politika, „zprísňená“ zejména od poloviny r. 1996, nebyla doprovázena výraznější restriktivní fiskální politikou (která by dosahovala výraznějších přebytkových rozpočtů, naopak bylo v r. 1996 dosaženo schodku státního rozpočtu) a restriktivní důchodovou politikou (zbrzdující růst mezd, tím i celkové výdaje – mzdová regulace byla zrušena v červenci 1995). Došlo tím k „přetížení“ měnové politiky a k udržování výše uvedených vysokých úrokových sazeb, které sice přispívaly k utlumení domácí poptávky, současně však také ke zvýšenému zájmu o korunové investice a k apreciaci nominálního kurzu, a tím i ke zhoršení konkurenceschopnosti. „Za této situace vznikla potřeba změny mixu měnové a fiskální politiky“ (Výroční zpráva ČNB, 1997, s. 24). Tehdejší předseda vlády však odmítá názor, že by vláda nebyla ochotna diskutovat a jednat s ČNB. „Pravdou je naopak, že představitelé ČNB nikdy nevystoupili s žádnou iniciativou [...]“ (Klaus, 2000, s. 601).

Od počátku r. 1996 byla postupně přijímána určitá „protikrizová“ opatření. Ke zmírnění přílivu kapitálu ze zahraničí bylo v únoru 1996 rozšířeno fluktuální pásmo kurzu koruny na výše zmíněných $\pm 7,5\%$. Od června 1996 došlo k zesílení restriktivní měnové politiky, zaměřené jednak protiinflačně, jednak na oslabení celkových výdajů, tudíž i dovozu.

Došlo ke zvýšení sazby PMR z 8,5 % na 11,5 % a ke zvýšení diskontní sazby z 9,5 % na 10,5 %. Tato restrikce přispěla ke zpomalení růstu HDP. Byla také prosazena opatření ke stabilizaci bankovního sektoru – během r. 1996 a na jaře 1997 byla čtyřem bankám odebrána licence a šest jich skončilo v nucené správě. ČNB přitom **odmítala devalvaci koruny** jako „nezodpovědnou,“ pokud by ji nepředcházela fiskální a mzdová restrikce (Dědek, 1998, s. 23).

2.3 Příčiny měnové krize

Deficit běžného účtu se však nepodařilo snížit, což vedlo k varování ze strany MMF: ve výše zmíněné „utajené“ zprávě o české ekonomice z 27. 3. 1997 vyjádřil Fond obavy z vysokého deficitu běžného účtu s důsledkem, že „koruna by byla stále více náchylná stát se obětí spekulativních útoků.“ 16. 4. 1997 byl přijat první „balíček“ stabilizačních opatření (snížení rozpočtových výdajů o 25 mld. Kč v průběhu 8 měsíců, snížení tempa růstu mezd ve vládou řízených institucích, restrikce dovozu spotřebního zboží v podobě dovozních depozit ve výši 20 % z ceny dovezeného zboží, urychlení privatizace bank, regulace kapitálového trhu aj.). (19) Centrální banka reagovala snížením míry restrikce své měnové politiky (vyhlášením snížení sazby PMR na 9,5 % s platností od 8. 5. 1997), „čímž signalizovala ochotu postupně uvolňovat měnovou restrikci,“ tj. ochotu ke změně mixu měnové a fiskální politiky (viz Výroční zprávu ČNB, 1997, s. 25).

Opatření vlády však, podle hodnocení ČNB, nebyla dostatečná a zejména přišla pozdě (20). Obavy investorů z nadcházející devalvace proto byly viditelné na vývoji měnového kurzu již od začátku září 1996, kdy začalo jeho postupné, nikoliv skokové, znehodnocování (cca z 26 na 31 CZK/1 USD do začátku května 1997, tj. o 20 %).

Kromě obecného rizikového prostředí vzniku měnové krize, jako zejména nepříznivý vývoj běžného účtu, silný příliv kapitálu ze zahraničí, „nezdravá“ bankovní soustava, se v české ekonomice zhoršovaly i další ukazatele, které podle výzkumů krizím předcházejí. V Tab. 2.3 je proto dále vyjádřeno již zmíněné zhodnocování reálného měnového kurzu, zpomalení tempa růstu exportu, nárůst poměru peněžní zásoby k devizovým rezervám a zpomalení růstu HDP. Krátce před krizí (od začátku března 1997) začal pokles akciového indexu PX-50, a to o 25 %, který byl vystřídán ihned po uvolnění kurzového režimu opětným růstem.

Analýza OECD uvádí jako příčinu „ztráty důvěry finančních trhů v režim fixního kurzu a vyvolání měnové krize“ vysoký deficit běžného účtu (12,3 % v prvním čtvrtletí 1997) v důsledku stagnujícího exportu a rostoucího importu, a to zejména z důvodu růstu poptávky domácností; investiční výdaje naopak klesaly (OECD Economic Outlook, December 1997, s. 102).

Bezprostředními impulzy („spouštěcími mechanismy“), které nakonec vedly k „útoku“ na kurz koruny, tj. zbavování se korunových aktiv ve prospěch deviz, byly podle ČNB tři okolnosti: (21)

- nepříznivé zprávy o vývoji české ekonomiky v prvním čtvrtletí 1997 (zpomalení růstu HDP, zhoršení obchodní bilance, vysoký rozpočtový deficit),
- vnitropolitické problémy (zhoršující se vztahy mezi stranami vládní koalice),
- první květnové útoky na měny v oblasti jihovýchodní Asie (nejméně na thajskou měnu), které později od července vyústily do řady měnových krizí – zde se ČNB výslovně odvolává na „nákazu.“

Tab. 2.3: Vybrané ukazatele ekonomiky ČR

ukazatel	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
běžný účet/HDP (%)	1,3	- 1,9	- 2,5	- 6,6	- 6,2	- 2,0	- 2,4
příliv kapitálu ¹⁾	719,0	1 284,0	3 770,0	3 028,0	2 412,0	437,0	1 266,0
saldo SR /HDP (%)	0,1	0,9	0,5	- 0,1	- 0,9	- 1,5	- 1,5
zahr. dluh / HNP (%) ²⁾	26,3	26,0	31,2	35,2	44,2	43,3	42,5
dluh. služba / export (%) ³⁾	7,2	11,5	8,2	8,4	14,5	14,2	16,7
reálný měnový kurz ⁴⁾	82,4	84,4	86,3	90,8	90,4	99,0	98,8
domácí úvěr ⁵⁾	-	12,2	5,0	2,6	1,2	- 13,1	- 7,2
export ⁶⁾	-	12,2	34,5	2,2	1,7	16,0	1,4
M 2/devizové rezervy ⁷⁾	6,3	4,7	3,0	3,4	3,8	3,0	2,8
HDP (%) ⁸⁾	0,1	2,2	5,9	4,0	- 0,7	- 0,8	1,3
inflace ⁹⁾	20,8	10,0	9,1	8,8	8,5	10,7	2,1
devizové rezervy ¹⁰⁾	3,8	6,1	13,8	12,4	9,7	12,5	12,8
nezaměstnanost ¹¹⁾	4,3	4,3	4,0	3,9	4,8	6,5	8,7

Poznámky:

¹⁾ *Portfoliové dluhové investice (pasíva) a ostatní investice – závazky bank, roční změna, v mil. USD;* ²⁾ *Hrubý zahraniční dluh;* ³⁾ *Export zboží, služeb, příjmy pracovníků ze zahraničí a důchody z investic;* ⁴⁾ *Reálný efektivní měnový kurz: viz poznámky k Tab. 2.1;* ⁵⁾ *Roční tempo růstu domácího úvěru soukromému sektoru (reálně, inflace pomocí CPI, v %);* ⁶⁾ *Export zboží, v mld. USD. Roční změny (v %);* ⁷⁾ *M 2 = Money + Quasimoney, devizové rezervy bez zlata, koncem roku, přepočteno průměrným ročním měnovým kurzem;* ⁸⁾ *s. c. 1995;* ⁹⁾ *CPI, roční průměr, v %;* ¹⁰⁾ *Mld. USD, bez zlata;* ¹¹⁾ *Standardizovaná míra nezaměstnanosti (%), roční průměr.*

Prameny: kurz podle Tab. 2.1. Příliv kapitálu, úvěr, export, M 2/rezervy a rezervy podle International Financial Statistics (Yearbook 2003, May 2004). Běžný účet, HDP, inflace a státní rozpočet podle www.czso.cz (k 1. 4. 2006). Dluh podle World Bank (2003).

Uvedený nepříznivý vývoj české ekonomiky z počátku r. 1997 měl ovšem své hlubší příčiny. V průběhu měnové krize byla tato skutečnost vyjádřena v prohlášení české vlády v tzv. Stabilizačním a ozdravném programu vládní koalice (tzv. druhý stabilizační „balíček“ z 28. 5. 1997). Mimo jiné se zde uvádí, že probíhající měnová krize je „účtem za

řadu chyb v hospodářské politice“, že „současná ekonomická situace není jen náhodným výkyvem, nýbrž odráží i dlouhodobě působící tendence.“ Vláda zde konstatovala „absenci právního prostředí, v němž by se vlastníkům vyplácelo být zodpovědní“ a uvedla, že v ČR „neexistuje řádné podnikatelské prostředí.“

Obdobnými slovy řečeno: „[...] bude znehodnocování měny cenou za minulý ekonomický vývoj,“ konkrétně za slabou konkurenceschopnost českých výrobců v důsledku stále neujasněných vlastnických poměrů. K tomu se připojil vysoký růst mezd předbíhající produktivitu práce, přezaměstnanost, neexistence úpadků podniků, absence legislativních pravidel a další okolnosti (Klvačová, 1997, s. 3). Doplňme ještě navíc alespoň výše uvedenou nekoordinovanost měnové a fiskální politiky, ať je interpretována jakýmkoliv pohledem.

Lze v případě české měnové krize vysledovat, obdobně jako v případě krize EMS 1992-93, vliv náklady obchodním kanálem, tj. její přenos z jiné ekonomiky? Tab. 2.3 shrnuje kurzový vývoj hlavních obchodních partnerů v exportu zboží z ČR v předkrizových letech a v pokrizovém období. V předkrizových letech došlo pouze v případě Polska k výraznější depreciaci měnového kurzu, což sotva mohlo vyvolat výraznější obavy investorů z oslabení našeho exportu, a tím i jejich „útěk“ od české měny.

Tab. 2.3: Vývoj kurzu obchodních partnerů ČR
(národní měnové jednotky za 1 USD, roční průměr, meziroční změna v %)

země (měna)	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Německo (DEM)	- 1,8	- 11,7	5,0	15,2	1,5	-
SR (SKK)	3,9	- 7,2	3,4	9,4	4,8	17,6
Rakousko (ATS)	- 1,8	- 11,7	5,0	15,3	1,4	-
Polsko (PLN)	25,4	6,6	11,6	21,5	6,1	14,1
Francie (FRF)	- 2,0	- 10,2	2,5	14,1	1,1	-

Poznámka: - znamená zhodnocení kurzu dané měny.

Pramen: International Financial Statistics. Yearbook 2000.

2.4 Průběh krize a její důsledky

Za předzvěst **měnové krize** se dá považovat tlak na znehodnocení měnového kurzu od 15. 5. 1997, vyvolaný útokem „dychtivých spekulantů“ a současně tlakem způsobeným postupným odchodem zahraničních „zklamaných investorů“ a také nákupem deviz rezidenty (podniky i domácnostmi). ČNB reagovala na tento prodej korunových aktiv a nákup devizových aktiv ve třech směrech (viz Dědek, 2000, s. 753 – 757):

- 1) Deset dní probíhaly kurzové intervence, spojené se „ztrátou“ 20 % devizových rezerv (cca 2,3 mld. USD).
- 2) Další obrana kurzu ze strany ČNB spočívala v zamezení přístupu k úvěrovým korunovým zdrojům (používaným k nákupu deviz) nerezidentům, a to od 22. 5. do 17. 6. 1997.

- 3) Došlo ke zvýšení lombardní sazby ze 14 % na 50 %, diskontní sazby z 10,5 % na 13 % a repo sazby až na 75 %. Následkem byl růst tržních úrokových sazeb (jednotýdenní PRIBOR dosáhl až 90 %, jednodenní dokonce až 200 %).

S platností od 27. 5. 1997 byl zaveden (po dohodě s vládou) **řízený plovoucí kurz**, s orientací koruny na DEM – byl tedy současně zrušen měnový koš.

Bezprostřední skok kurzu po rozhodnutí o jeho uvolnění činil následujícího dne 8,5 % (z 30,5 na 33,1 CZK/1 USD). Po krátkodobém zpevnění ve druhé polovině června (okolo 32 CZK/1 USD) začalo v červenci další znehodnocování, které se zastavilo koncem srpna 1997 (34,8 CZK/1 USD). Třetí čtvrtletí 1997 charakterizuje ČNB již jako stabilizaci vývoje. Celkově tedy od konce května do konce srpna 1997 dosáhlo znehodnocení kurzu koruny (k dolaru) 13,9 %.

Graf 2.4: Vývoj kurzu CZK/USD

Použijeme-li vývoj kurzu k identifikaci měnové krize podle standardního jednoduchého kvantitativního kritéria (tj. 25% roční znehodnocení průměrného dolarového kurzu s meziročním nárůstem alespoň 10 p. b.), pak dokonce měnovou krizi v roce 1997 neznalezneme. Znehodnocení kurzu koruny dosáhlo v tomto roce „pouze“ 16,8 %, ovšem při meziročním nárůstu 14,5 p. b. Proto je možno tuto krizi označit také jako „minikrizi“, spojenou s vynucenou změnou kurzového režimu.

2.5 Důsledky měnové krize

Bezprostřední reakcí vlády na měnovou krizi bylo, kromě výměny ministrů financí a průmyslu, přijetí výše zmíněného druhého „balíčku“ **stabilizačních opatření** 28. 5. 1997 (další snížení rozpočtových výdajů, podpora restriktivní politiky ČNB v boji s inflací a s deficitem běžného účtu, omezení dovozů financovaných z rozpočtů, prosazování mzdové zdrženlivosti v tripartitních jednáních, zmrazení objemu mezd v rozpočtové sféře aj.).

Od začátku června 1997 začaly vysoké tržní úrokové sazby klesat, ještě koncem června se však např. jednotýdenní sazba PRIBOR pohybovala okolo 20 % (před krizí se pohybovala okolo 12 %). Koncem června 1997 ČNB snížila lombardní sazbu na 23 %, v r. 1998 následovalo další snižování úrokových sazeb (repo sazba až na 9,5 %, diskontní sazba na 7,5 %, lombardní sazba na 12,5 %) a sazby PMR na 5 %.

Restriktivní fiskální a zejména měnová politika pak měly zřejmě hlavní přispění k posílení recese v letech 1997-98 (23), neboť znehodnocení kurzu bylo relativně mírné. Tento závěr vyplývá z projekce očekávaného vývoje HDP v letech 1997-98 za předpokladu, že by měnové kurzy zůstaly na úrovni k 1. 5. 1997 (a při zahrnutí vlivu prvního „balíčku“). Znehodnocení kurzu zřejmě přispělo také k udržení **inflace** okolo 9 % (ČNB odhaduje vliv kurzu na dva procentní body). **Běžný účet** se pod vlivem znehodnocení kurzu začal zlepšovat. Měnová krize se dotkla i **bankovního sektoru**, kde bylo v pokrízovém období v r. 1997 a v r. 1998 odebráno 9 licencí.

Tab. 2.5 srovnává uvedenou projekci vývoje bez měnové krize (OECD) a skutečný vývoj.

Tab. 2.5: Projekce vývoje ČR podle OECD (%)

	projekce OECD (bez měnové krize)		skutečný vývoj	
	1997	1998	1997	1998
HDP ¹⁾	2,6	2,0	- 0,7	- 0,8
nezaměstnanost ²⁾	3,8	4,6	4,8	6,5
inflace ³⁾	7,8	8,4	8,5	10,7
běžný účet PB ⁴⁾	- 7,9	- 8,6	- 6,2	- 2,0

Poznámky: ¹⁾ roční změna, s. c. 1995; ²⁾ standardizovaná, roční průměr; ³⁾ roční průměr, CPI; ⁴⁾ v % k HDP.

Prameny: OECD Economic Outlook, June 1997, s. 84. www.czso.cz. (1. 4. 2007)

Celkově vzato je možno shrnout následující rysy měnové krize:

- příčinami krize byly vysoký deficit běžného účtu spojený s apreciací reálného kurzu koruny, přeúvěrovaná ekonomika, klesající tempo růstu exportu a klesající devizové rezervy (v poměru k HDP),
- krize nebyla zvláště výrazná ani ve své hloubce (měřeno znehodnocením kurzu koruny), ani svou délkou,
- nebylo pozorováno šíření krize obchodním kanálem ze strany hlavních obchodních partnerů,
- její dopady v podobě recese byly relativně mírné, silnější však byly dopady inflační.

3 Existuje riziko měnové krize v ERM II?

Obě zkoumané krizové epizody vykazovaly **zhoršení ekonomických ukazatelů**, ovlivňujících důvěru investorů a vedoucích k „úťeku“ od měn, ohrožených devalvaci. Nešlo tedy o pouhá sebenaplňující se očekávání devalvace, při kterých se investoři rozhodují na základě pouhého očekávání budoucího nepříznivého vývoje. V případě ČR šlo ovšem o specifické problémy, vyvolané ekonomickou transformací, které již v době vstupu do eurozóny nebudou relevantní.

Při hledání analogie s očekávaným ekonomickým vývojem v období setrvání koruny v ERM II je však potřeba navíc vzít v úvahu povinnost plnění také **dalších konvergenčních kritérií**. Vzhledem k jejich stabilizujícímu vlivu (nízká inflace založená na opatrné měnové politice a úvěrové expanzi, nízké úrokové sazby, příznivý stav veřejných financí) se dá očekávat převážně příznivý vývoj uvedených veličin, ovlivňujících rozhodování investorů. Výjimkou zřejmě bude nebezpečí apreciuujícího reálného měnového kurzu v důsledku nominální apreciacie (v rámci hranice pásma 15 % resp. s případnou revalvací centrální parity).

V této souvislosti je také potřeba poukázat na hypotetický **rozpor mezi kurzovým a inflačním konvergenčním kritériem**, a to v souvislosti s Balassovým – Samuelsonovým teorémem. Empirické analýzy souběžného plnění uvedených dvou kritérií však nenaplňují tyto obavy, alespoň pokud jde o dvě doposud vyhodnocované ekonomiky v systému ERM II, a to Řecko a Slovinsko (viz např. analýzu Pazour, 2006).

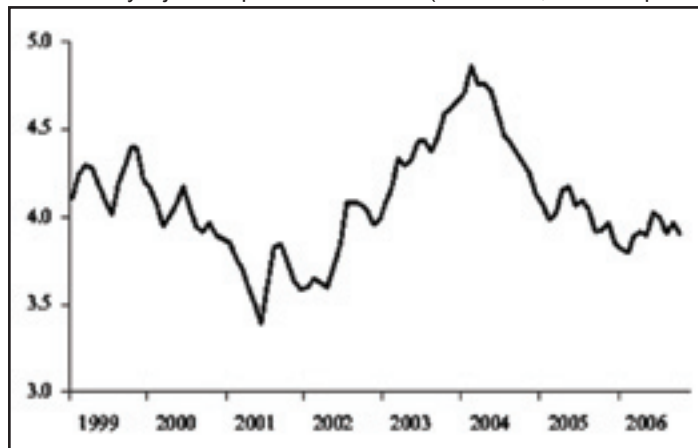
Jaké je riziko nákazy měnovou krizí v podobě zhoršení ekonomických ukazatelů ČR prostřednictvím **obchodního kanálu**? V případě krize v r. 1997 se tento mechanismus neprojevil. Vzhledem k malému podílu českého exportu do zemí mimo současnou eurozónu (po očekávaném vstupu Slovenska do eurozóny k 1. 1. 2009 to nebude více než 20 %) je toto riziko minimální.

Jiným aspektem rizika nákazy je však je tzv. **princip regionálního pohledu**, při kterém investoři přenášejí hodnocení jedné ekonomiky daného regionu na všechny země tohoto regionu vzhledem k jejich podobnosti. Zhoršení ekonomického vývoje v pouze jedné zemi střední Evropy by tak mohlo být vnímáno jako zhoršení celého regionu s následným „útekem“ od všech měn. Jde o analogii nákazy asijskou krizí v případě české měnové krize 1997.

Ze skupiny čtyř zemí střední a východní Evropy (ČR, SR, Maďarsko a Polsko) hodnotí poslední konvergenční zpráva Evropské komise nejméně příznivě polskou měnu vzhledem k silným fluktuacím kurzu v nedávných letech a konstatuje „[...] trvalou zranitelnost zlatého s rychlými posuny sentimentu trhů, které mohou být spuštěny jak specifickými rizikovými okolnostmi země, tak i globálními tržními podmínkami [...]“ (European Commission, 2006, s. 130). Vysokou volatilitu kurzu konstatuje EK také v případě maďarské měny, i když nepoukazuje výslovně na „zranitelnost.“ Rozkolísanost

kurzů těchto dvou měn, která se může stát impulsem k nedůvěře vůči měnám celého regionu, ilustrují Grafy 3.1 a 3.2.

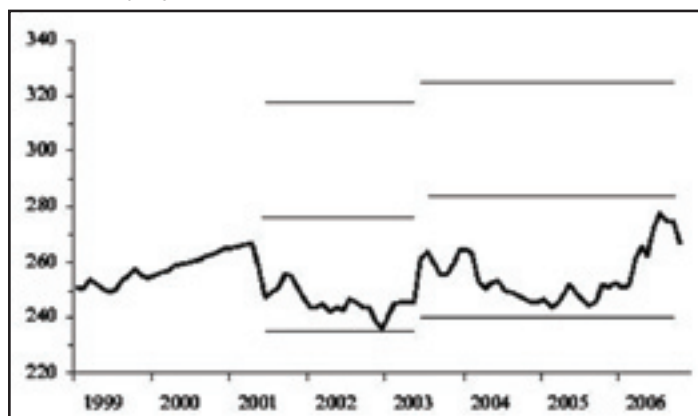
Graf 3.1: Vývoj kurzu polského zlotého (PLN/EUR, měsíční průměry)

Poznámka: V období listopad 2002 – prosinec 2003 dosáhla míra depreciační 23 %.

Pramen: European Commission (2006), s. 130.

Graf 3.2: Vývoj kurzu maďarského forintu (HUF/EUR, měsíční průměry)

Poznámka: Horizontální čáry představují simulovanou účast v ERM II. Centrální parita od května 2001 činila 276,1 HUF/EUR, po devalvaci v červnu 2003 282,4 HUF/EUR (střední čára). Další čáry vymezují 15% flukuační pásmo okolo centrální parity.

V období leden 2003 – červen 2003 dosáhla míra depreciační 12 %, v období srpen 2005 – červen 2006 15 %.

Pramen: European Commission (2006), s. 103.

Závěr

Vzhledem k tomu, že kurzový mechanismus ERM II představuje formu fixního měnového kurzu (navíc typu „soft peg“), přináší dvouleté (a snad i delší) setrvání kurzu koruny v tomto mechanismu, **obecně vzato**, zvýšené riziko měnové krize. Toto riziko je přitom podmíněno nepříznivým vývojem určitých ekonomických veličin, které nejvíce ovlivňují rozhodování investorů. Svědčí o tom vyhodnocení zkušeností jak z krize EMS 1992-93, tak i z krize české měny na jaře 1997.

Na hodnocení **specifických perspektiv** vývoje kurzů měn, zapojených v ERM II, zřejmě ale bude mít stabilizující dopad plnění dalších maastrichtských kritérií (vedle kritéria kurzového). Zároveň je však třeba počítat s pokračující aprecií reálného měnového kurzu, která může vést k nejistotě ve vývoji konkurenceschopnosti a tím i k devalvačním očekáváním.

Obavy nemusí vyvolávat možnost přenosu krize tzv. obchodním kanálem, jak tomu bylo při krizi EMS (nikoliv při krizi koruny 1997). Nebezpečím však zůstává možnost nákazy, založené na principu regionálního pohledu investorů, a to zejména ze strany nestabilních kurzů polské a maďarské měny.

Centrální autority zemí, zapojených do ERM II, tím stojí před problémem jednak brzdit nadměrnou aprecií nominálního kurzu, jednak obstát při možném spekulacním „útoku“ s dostatečně vysokými devizovými rezervami, případně i se zavedením kontroly pohybu kapitálu. To také ukazuje další možný směr výzkumu v této oblasti.

Souhrn

Příspěvek se zabývá analýzou krize EMS 1992-93 a měnové krize v ČR 1997 s cílem nalézt souvislosti s možným opakováním měnové krize v období setrvání koruny v mechanismu ERM II. Při hodnocení perspektiv vývoje kurzů měn, zapojených v ERM II, bude mít stabilizující dopad plnění dalších maastrichtských kritérií (vedle kritéria kurzového). Zároveň je však třeba počítat s pokračující aprecií reálného měnového kurzu, která může vést k nejistotě ve vývoji konkurenceschopnosti, a tím i k devalvačním očekáváním. Obavy nemusí vyvolávat možnost přenosu krize tzv. obchodním kanálem, jak tomu bylo při krizi EMS. Nebezpečím však zůstává možnost nákazy, založené na principu regionálního pohledu investorů, a to zejména ze strany nestabilních kurzů polské a maďarské měny.

Klíčová slova

euro, eurozóna, ERM, ERM II, kurzové konvergenční kritérium, měnové krize

Abstract

The contribution deals with an analysis of the EMS 1992-93 crisis and 1997 currency crisis in the CR with the aim to find connections with possible recurrence of currency crisis in the period of the Czech crown remaining in the ERM II mechanism. In the assessment of the perspectives of exchange rates development of the currencies involved in ERM II the meeting of other Maastricht criteria (apart from the exchange rate criterion) will have a stabilising impact. At the same time, however, continuing appreciation of real exchange rate should be taken into account. The appreciation can result in uncertainty in the development of competing abilities and, hence, devaluation expectations. The possibility of spreading the crisis through the so-called trade channel, like in the EMS crisis, needn't be a source of worry. However, there is still peril of contagion based on the principle of investors' regional view, especially in the case of unstable exchange rates of Polish and Hungarian currencies.

Key words

euro, euro area, ERM, ERM II, exchange rate convergence criterion, currency crisis

Kontaktní adresa / Contact address

doc. Ing. Mojmir Helisek, CSc.

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., katedra ekonomie a mezinárodních vztahů.
Vltavská 12, 150 00 Praha 5, ČR (e-mail: mojmir.helisek@vsfs.cz).

Poznámky

- (1) Příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR 402/06/1357 „Vstup ČR do eurozóny a rizika spojená s plněním kurzového konvergenčního kritéria.“
- (2) Dále zmíněná Rezoluce z r. 1997 zavádí, počínaje rokem 1999, nahrazení národní měny eurem.
- (3) Principy tohoto mechanismu jsou určeny Rezolucí Evropské rady z r. 1997 (viz European Council, 1997). Původní systém ERM byl založen na bilaterálních kurzech národních měn (a zpočátku též na užším flukuačním pásmu – viz dále).
- (4) Závazek intervenční podpory ze strany ECB neplatí v případě, že daná země si jednostranně zvolí kurzový režim currency board nebo fixní kurz s užším než standardním pásmem oscilace (případ Litvy, Estonska, Malty a Lotyšska).
- (5) Podle výzkumu 196 měnových krizí v letech 1990-2001 ve 134 zemích šlo v 9 % případů o volný floating, ve 12 % o jiný floatingový režim (Bubula – Otker-Robe, 2003, s. 27 – 32).
- (6) Currency board zavedly obvykle země, zasažené hyperinflací, zavedení tohoto režimu tudíž v ČR není opodstatněné (viz např. Dědek, 2002, s. 369).

- (7) „Nebezpečí spekulativního útoku během platnosti ERM II je malé a po přijetí eura je nulové.“ (Kohout, 2004, s. 14). K varovným hlasům patří např. Buiter (2004), s. 43, Begg et al. (2002), s. IX, Janáčková (2002), s. 777, Šaroch et al. (2003), s. 48 – 49 a další.
- (8) Od začátku fungování byly v ERM zapojeny Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Německo a Nizozemí. Dále přistoupily následující země: Španělsko 1989, Velká Británie 1990, Portugalsko 1992, Rakousko 1995, Finsko 1996 a poslední Řecko 1998. Velká Británie a Itálie vystoupily z ERM 17. 9. 1992 (viz dále), Itálie obnovila členství v listopadu 1996.
- (9) Šlo o země s vyšší inflací – Itálii (do ledna 1990), Španělsko a Portugalsko, a dále o Velkou Británii, která tím chtěla vyjádřit uchování větší samostatnosti ve své kurzové politice.
- (10) Míra inflace (CPI, roční průměr) činila při zavádění EMS v r. 1978 v Německu 2,7 %, zatímco v Itálii 12,1 %.
- (11) Měny „imunní“ vůči krizím byly marka a gulden (Eichengreen, 2000, s. 12).
- (12) Rozšíření pásma bylo provedeno s tím, že jakmile to podmínky dovolí, bude obnoveno užší pásmo – k tomu však již nedošlo. Německá a nizozemská měna nadále udržovaly užší fluktuální pásmo 2,25 % oběma směry.
- (13) V posledním červencovém týdnu vynaložila francouzská centrální banka ze svých rezerv 32 mld. USD na obranu franku (z toho 80 % v jediném dni – 29. 7. 1993), zatímco rezervy DBB vzrostly o 40 mld. DEM, tj. o 33 % (Eichengreen, 2000, s. 13 – 14).
- (14) Původní struktura koše (do konce r. 1990) byla následující: 32,88 % USD, 40,93 % DEM, 12,32 % ATS, 4,82 % FRF a 9,05 % CHF. Poté byl FRF nahrazen GBP, od zač. 1992 se FRF vrátil a vytlačil GBP, a také došlo k dílčím změnám ve struktuře koše.
- (15) Hluboká devalvace byla obecným doporučením Washingtonského konsenzu transformujícím se zemím. Jejím smyslem mělo být předcházení deficitům běžného účtu platebních bilancí. V tehdejší ČSFR byl kurz nastaven koncem r. 1990 na základní úroveň 28 CSK/1 USD. Šlo o kompromisní výsledek vyjednávání mezi požadavky MMF a Světové banky (32 CSK/1 USD) a čs. stranou (24 CSK/1 USD). Viz Klvačová (2003), s. 40. K tomu ještě doplníme hodnocení přiměřenosti tohoto kurzu: „Bylo třeba najít takovou úroveň kurzu, která by byla udržitelná z dlouhodobějšího hlediska. Přitom expertní odhady „dlouhodobě rovnovážné“ úrovně se pohybovaly od původních vysoce optimistických 10 CSK/USD až do pesimistických 34 CSK/USD či dokonce 45 CSK/USD. [...] Nově nastavený kurz projevil dostatečnou životaschopnost [...]“ (Janáček – Janáčková, 2004, s. 445).
- (16) Výroční zpráva ČNB za r. 1997, s. 85. Údaje nezahrnují úvěry Konsolidační banky a bank v nucené správě. Podíl všech klasifikovaných úvěrů dosáhl koncem června 1996 39 % (Economic Commission, 1998, p. 80). Pro srovnání: odpovídající ukazatel v zemích EU je 5 % (Zpráva vlády ..., 1999, s. XIII).

- (17) „Obdobně jako při krizi v jihovýchodní Asii se zdá, že problémy nepocházejí z nadměrné regulace trhů, nýbrž naopak z jejich nedostatečné regulace a ze slabého vynucování regulace.“ (Economic Commission, 1998, p. 80). Studie také zdůrazňuje analogii s jihovýchodní Asií ve směru finanční liberalizace.
- (18) Uvedme ilustraci těchto názorů z listopadu 1996: „Makroekonomický přístup pak hodnotí obchodní schodek jako přirozený a dokonce žádoucí v době velmi rychlého ekonomického růstu. To je tehdy, kdy na udržení růstu nestačí domácí úspory a je nutné čerpat úspory ze zahraničí.“ (Klaus, 1996, s. 8). Je však také potřeba přiznat pozdější vystřízlivění: „Nerovnováha úspor a investic, schodek běžného účtu platební bilance, převaha dovozu nad vývozem jsou průvodními jevy každé rychle rostoucí ekonomiky, ale my jsme s nimi neuměli dobře zacházet.“ (Klaus, 1999, s. 730).
- (19) Šlo o opatření, nazvaná „Korekce hospodářské politiky a další transformační opatření.“
- (20) ČNB zhodnotila zpětně předkrizový vývoj následovně: „Korekce hospodářské politiky, přijatá na počátku r. 1997 vládou a vynucená kritickým stavem vnější nerovnováhy, se trhům jevila jako nedostatečná a hlavně opožděná. Po extrémním zhodnocování kurzu daným mimořádně silným přílivem spekulativního kapitálu proto logicky nastal rychlý obrat.“ (Česká národní banka, 2003, s. 18).
- (21) Česká národní banka, 2003, s. 19. Ve výroční zprávě ČNB 1997 se navíc uvádí skutečnost, že přijatá restriktivní opatření vlády byla považována za nedostatečná, dále též vliv očekávání růstu úrokových sazeb v mezinárodním měřítku (s. 25, 37).
- (22) Letní pokračování znehodnocování kurzu koruny bylo zřejmě důsledkem asijské krize, která vypukla počátkem července 1997. Asijská krize (její druhá fáze) měla zřejmě dále za následek další znehodnocování kurzu koruny od konce listopadu 1997 do začátku února 1998 (z cca 32 na 36 CZK/ 1 USD). Svou roli zde sehrála i politická nestabilita (výměna vlády v prosinci 1997) a jí vyvolané snížení ratingu ČR (viz Výroční zprávu ČNB, 1997, s. 25, 101).
- (23) Starší statistika ČSÚ vykazovala pokles HDP také v r. 1999. Později byl údaj pro rok 1999 revidován z $-0,4\%$ na $+0,5\%$ a nakonec na $+1,3\%$ (viz Tab. 2.3 *Vybrané ukazatele ekonomiky ČR*).

Literatura

- Begg, D. – Eichengreen, B. – Halpern, L. – Hagen, J. – Wyplosz, Ch.: Sustainable Regimes of Capital Movements in Accession Countries. CEPR Policy Paper No. 10. December 2002.
- Bubula, A. – Otker-Robe, I.: Are Pegged and Intermediate Exchange Rate More Crisis Prone? IMF Working Paper 03/223. Washington, IMF November 2003.
- Buiter, W.: En Attendant Godot? Financial instability risks for countries targeting Eurozone membership. Paper presented at the CEPR/ESI Eight Annual Conference (September 21, 2004). <http://www.nber.org/%7Ewbuiter/godot.pdf> (1. 4. 2007).

Čech, Z. – Horváth, R. – Komárek, L.: Kurzová konvergence a vstup do eurozóny III. Vybrané problémy nových členských zemí EU. Finance a úvěr, 55, 2005, č. 9-10, s. 483-505.

Česká národní banka: Česká národní banka 1993 – 2003. Praha: ČNB 2003.

Česká národní banka: Kurzový mechanismus ERM II a kurzové konvergenční kritérium. Materiál k informaci pro vládu ČR. 15. 7. 2003.

Česká národní banka: Výroční zprávy, různá čísla.

Česká národní banka: Zprávy o platební bilanci, různá čísla.

Dědek, O.: Česká ekonomika a euro. Politická ekonomie, L, 2002, č. 3, s. 361 – 376.

Dědek, O.: Fakta a mýty o útoky na korunu. Ekonom, 1998, č. 4, s. 22 – 23.

Dědek, O.: Příčiny a průběh měnových turbulencí v České republice v roce 1997. Politická ekonomie, XLVIII, 2000, č. 5, ss. 605 – 621, č. 6, ss. 739 – 763.

ECOFIN Council: Report by the (ECOFIN) Council to the European Council in Nice on the exchange rate aspects of enlargement (8 November 2000).

Economic Commission for Europe: Economic Survey of Europe. 1998, No. 1 (Chapter 3.2: Crisis in emerging markets: implications for the ECE transition countries). Geneva 1998.

Eichengreen, B.: The EMS Crisis in Retrospect. NBER Working Paper 8035. December 2000.

European Central Bank: Stanovisko Rady guvernérů Evropské centrální banky k problematice směnných kurzů v přistupujících zemích. 18. 12. 2003. Frankfurt 2003.

European Commission: Convergence Report, December 2006. Bruseel 2006.

European Council: Resolutin of the European Council on the establishment of an exchange-rate mechanism in the third stage of economic and monetary union. Amsterdam, 16. 6. 1997.

Frait, J.: „Černý podzim“ v ERM. Finance a úvěr, 53, 1993, č. 8, s. 368 – 378.

Frait, J.: Mezinárodní peněžní teorie. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava 1996.

Helísek, M.: Měnové krize (empirie a teorie). Praha: Professional Publishing 2004.

Helísek, M. a kol.: Kurzová konvergence, krizové indikátory a vstup ČR do eurozóny. Mladá Boleslav: Škoda Auto Vysoká škola, WP 5/2006, 2006.

International Monetary Fund: Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability. In: World Economic Outlook. Washington: IMF May 1998, s. 74 – 97.

International Monetary Fund: International Financial Statistics, různá čísla.

Janáček, K. – Janáčková, S.: Evropská měnová unie a rizika pro reálnou konvergenci. Politická ekonomie, LII, č. 4, 2004, s. 435 – 450.

Janáčková, S.: Rozšiřování eurozóny: některá rizika pro dohánějící země. Politická ekonomie, L, 2002, č. 6, s. 759 – 779.

Kaňková, E.: Problém načasování vstupu nových členů EU do eurozóny z pohledu ekonomických úrovní jednotlivých zemí. In: Helísek, M. a kol., 2006, s. 36 – 58.

Kenen, P.: The International Economy. Fourth Ed. Cambridge: Cambridge University Press 2000.

- Klaus, V.: Razantní opatření ve strukturální politice schodek obchodní bilance rozhodně nezlepší. *Hospodářské noviny* 8. 11. 1996.
- Klaus, V.: První desetiletí transformace české ekonomiky. *Politická ekonomie*, XLVII, 1999, č. 6, s. 723 – 732.
- Klaus, V.: Tři roky po měnové krizi: rekapitulace událostí a jejich souvislostí. *Politická ekonomie*, XLVIII, 2000, č. 5, s. 595 – 604.
- Klvačová, E.: Krev, pot a slzy. *Ekonom*, 1997, č. 22, s. 3.
- Klvačová, E.: Vstup do Evropské unie: oslabení, nebo posílení národního státu. Praha: Professional Publishing 2003.
- Kohout, P.: Argentinská krize a poučení pro Českou republiku. *Mezinárodní politika*, 2004, č. 11, s. 14 – 16.
- Komárek, L. a kol.: Kurzové aspekty v procesu přistoupení České republiky k eurozóně. Praha: Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 1/2005.
- Korekce hospodářské politiky a další transformační opatření (přijata vládou ČR 16. 4. 1997). *Hospodářské noviny* 17. 4. 1997.
- OECD: OECD Economic Outlook. June 1997. Czech Republic, s. 83 – 85; December 1997. Czech Republic, s. 102 – 104. Paris, 1997.
- Pazour, M.: Indikátory včasného varování před vznikem nadměrného tlaku na devalvaci měnového kurzu. In: Helísek, M. a kol., 2006, s. 59 – 78.
- Stabilizační a ozdravný program vládní koalice (přijatý 28. 5. 1997). *Hospodářské noviny* 29. 5. 1997.
- Šaroch, S. – Tomšík, V. – Srholec, M.: Strategie české hospodářské politiky k současnému procesu rozšíření Evropské měnové unie – kdy nahradit českou měnu eurem. IEEP a KHP VŠE v Praze, WP 5/2003. Praha: VŠE v Praze 2003.
- World Bank: Global Development Finance. I. Summary tables and anylysis. II. Country tables. Washington: World Bank 2003.
- Závěrečná zpráva pracovníků MMF z 27. 3. 1997 z návštěvy ČR. *Hospodářské noviny* 5. 6. 1997.
- Zpráva vlády o stavu české společnosti. *Hospodářské noviny* 5. 3. 1999.

INVESTOVÁNÍ DO LIDSKÉHO KAPITÁLU A VZDĚLANOSTNÍ SPOLEČNOST

INVESTING IN HUMAN CAPITAL AND KNOWLEDGE SOCIETY

Radim Valenčík
Rafik Bedretdinov

Žijeme v období zrodu vzdělanostní společnosti. V tomto období zásadním způsobem roste význam investování do lidského kapitálu i význam efektivnosti tohoto investování, z čehož vyplývají požadavky na adekvátní způsob a formy financování těchto investic. Jde o investice sloužící k nabyvání a uchování lidského kapitálu, tj. k rozvoji a uchování lidských schopností, které jsou následně využívány na profesních trzích a oceňovány těmito trhy. Na dané téma řešil v letech 2003 – 2005 tým při katedře ekonomie VŠFS (V. Čechák, B. Šenkýřová, R. Valenčík) ve spolupráci s pracovníky Liberálního institutu (J. Pavlíkem, J. Schwarzem) a za účasti P. Matějů (předního odborníka na problematiku vysokého školství) (1) projekt GA ČR Efektivnost investování do lidského kapitálu (registrovaný pod číslem 402/03/0128). Hlavními výstupy byly sborníky Lidský kapitál a investice do vzdělání (2003, 2004, 2005), Vzdělání a trh (2003) a stať v časopise Politická ekonomie (Valenčík 2004). Nutnost provedení reformy v oblasti financování vysokého školství se zrodem vzdělanostní společnosti bezprostředně souvisí.

1 Zrod vzdělanostní společnosti

V etapě průmyslové revoluce dochází k prolomení bariér cechovního uspořádání řemesel. Řemesla se v důsledku síly konkurence mění v nově dominující ekonomický sektor – sektor průmyslu. Proces průmyslové revoluce velmi podrobně a výstižně popsal Braudel (1999). Dominantní role tohoto rychle expandujícího ekonomického sektoru je dána tím, že:

1. Jeho produkce vede k prudkému a dlouhodobému zvyšování produktivity práce zaměstnané v zemědělství.
2. Jeho produkce vede k prudkému a dlouhodobému zvyšování produktivity využití všech zdrojů pocházejících z půdy jako výrobního faktoru.
3. Postupně zaměstnává rozhodující množství práce.
4. Stává se těžištěm procesu akumulace – průmyslová produkce z podstatné části nachází uplatnění právě v sektoru průmyslu, právě v tomto sektoru je i těžiště inovací.
5. Podstatným způsobem rozšiřuje spektrum lidských potřeb, které jsou ve stále větší míře uspokojovány průmyslovou produkcí, tj. výrobky a službami produkovánými průmyslem.

6. V důsledku všeho předešlého má sektor průmyslu rozhodující podíl na celkové produkci a na ekonomickém růstu, jehož podobu určuje samotným charakterem průmyslové produkce.

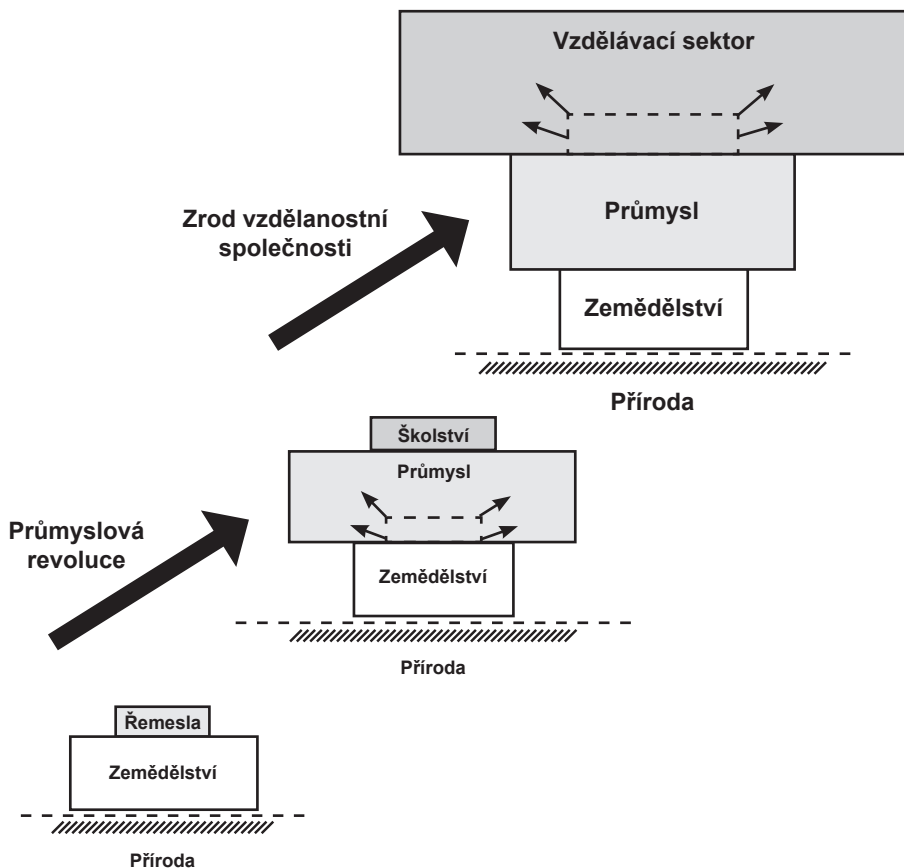
Další vývoj společnosti probíhá jako postindustriální vývoj v tom smyslu, že roste role osobních služeb vázaných na sektor průmyslu. Stále větší část celkové produkce (nyní již vyjádřitelná např. ukazatelem HDP) má podobu těchto služeb, jejichž užívání ovšem nepůsobí výrazněji jako faktor ekonomického růstu.

Postupně začíná růst role produktivního charakteru osobních služeb, zejména těch, které jsou bezprostředně spojeny s rozvojem a uchováním lidských schopností, tj. s procesem investování do lidského kapitálu. Začíná proces zrodu vzdělanostní společnosti. Podobně jako v etapě průmyslové revoluce, kdy došlo k prolomení bariér cechovního uspořádání řemesel, dochází nyní k prolomení obdobných bariér omezujících konkurenci v nejvýznamnějších oblastech poskytování vzdělávacích a dalších služeb sloužících k rozvoji a uchování lidských schopností (podstatně jsou z tohoto hlediska zejména služby související se zdravotní péčí). Školství se v důsledku síly konkurence mění v nově dominující ekonomický sektor – sektor produkce a uchování lidských schopností prostřednictvím poskytování vzdělávacích a dalších produktivních osobních služeb (vzdělávací sektor). Dominantní role tohoto rychle expandujícího ekonomického sektoru je dána obdobně jako v případě průmyslové revoluce tím, že:

1. Jeho produkce vede k prudkému a dlouhodobému zvyšování produktivity práce zaměstnané v průmyslu a s průmyslem spojených osobních služeb.
2. Jeho produkce vede k prudkému a dlouhodobému zvyšování produktivity využití všech zdrojů pocházejících z půdy jako výrobního faktoru i zdrojů v podobě kapitálových statků v oblasti průmyslové a zemědělské výroby.
3. Postupně zaměstnává rozhodující množství práce, resp. lidského kapitálu.
4. Stává se těžištěm procesu akumulace – produkce vzdělanostního sektoru z podstatné části nachází uplatnění právě v samotném tomto sektoru, v něm je i těžiště inovací.
5. Podstatným způsobem rozšiřuje spektrum lidských potřeb, které jsou ve stále větší míře uspokojovány produkcí vzdělanostního sektoru; jedná se o potřeby, jejichž uspokojování (i užitek z nich, včetně potěšení souvisejícího s tímto užitekem) bezprostředně souvisí s rozvojem a uchováním lidských schopností, tj. jedná se o schopnostní potřeby.
6. V důsledku všeho předešlého má vzdělávací sektor rozhodující podíl na celkové produkci a na ekonomickém růstu, jehož podobu určuje samotným charakterem své produkce (tj. produkce, která má podobu poskytování vzdělávacích a dalších služeb sloužících k rozvoji a uchování lidských schopností).

Výše řečené si můžeme s určitým zjednodušením znázornit prostřednictvím následujícího schématu, který ukazuje přechod od ekonomického systému založeného na zemědělské výrobě k ekonomickému systému založenému na průmyslové produkci a následně pak na produkci vzdělávacího sektoru.

Obr. 1.1: Schématické znázornění vývoje společnosti z hlediska zvýraznění dvou etap – průmyslové revoluce a zrodu vzdělanostní společnosti

Přeměna školství v dominantní ekonomický sektor poskytování vzdělávacích a s nimi souvisejících služeb předpokládá jak uplatnění role státu, tak i trhu:

- Role státu je zde nezbytná při podpoře vývoje a při kultivaci trhu, při redukci transakčních nákladů, při eliminování nedokonalostí trhu, mj. v důsledku asymetrie informací, která je pro oblast poskytování vzdělávacích služeb příznačná.
- Role trhu je zde nezbytná při zabezpečování alokační efektivity, při vytváření konkurenčního prostředí, které se prostřednictvím cenového mechanismu stává zdrojem motivací a informací.

O tom, že jde o vyvážený vztah role státu a trhu v dané oblasti, se většinou nepochybuje. Často se ovšem setkáváme s absencí konkrétní představy o tom, kde a jak může v dané oblasti uplatnit trh svou funkci. Podobně se zapomíná i na to, že stát má významnou roli nejen v oblasti alokace a redistribuce zdrojů či při regulaci trhu, ale také při podpoře rozvoje trhu a při vytváření institucionálního prostředí jeho fungování.

2 Nejnovější trendy v oblasti vysokého školství

V našich podmínkách – tj. v ČR a částečně to platí i pro širší evropský kontext – si fakt, že proces zrodu vzdělanostní společnosti již započal, neuvědomujeme právě proto, že nejen naše školství, ale i rozhodující část evropského školství je stále ještě uvězněna v zajetí bariér bránících konkurenci, které ne náhodou připomínají cechovní bariéry. Pokud bychom řekli, že školský či vysokoškolský zákon v jednotlivých zemích EU je svou povahou cechovní zákon, patrně bychom příliš nepřeháněli. Svět ovšem není jen EU a nelze nevidět obrovskou dynamiku vývoje univerzitního školství v USA a jeho expanzi i do našeho prostoru. K tomu mj. vyšel poučný článek (Ignatius 2007, s. 10) s příznačným názvem „Kdo ovládne 21. století? Univerzity!“, z něhož stojí za to vybrat a citovat nejdůležitější pasáže:

„Jsou-li dnes lidé kdekoli na světě postaveni před úkol vyjmenovat atributy americké moci ve světě, obvykle se jim vybaví pouze hrůzyplný arzenál letadlových lodí, bombardérů a vojenských jednotek. Největším strategickým aktivem dnešní Ameriky ale pravděpodobně nejsou její zbraně. Do značné míry se jim totiž staly spíše univerzity... Vyšší vzdělávání je zřejmě poslední oblastí, v níž Spojené státy jasně dominují světu. Okolnosti nás dnes nutí odhalovat hranice vojenské moci v Iráku, tlak hospodářské konkurence Číny a Indie, zranitelnost našich finančních trhů vůči náhlým změnám v zahraničí. Americké univerzity však v tomto globalizovaném světě pořád zůstávají zlatým standardem. A díky razantním rektorům svůj náskok ještě zvyšují. Slavné americké univerzity začínají mít vskutku globální ráz. Představují značku výjimečnosti, která přitahuje nejbystřejší studenty i vědecké pracovníky a nabízí jim netušené příležitosti. Právě v této oblasti nám otevřenost a nespoutaná rozmanitost amerického života dává obrovskou výhodu nad sešňerovanějšími a jednoduššími kulturami... Tato „vzdělávací síla“ je možná největší dlouhodobou nadějí na řešení problémů Spojených států v zahraničí... Po celém světě vyrůstají univerzity, koleje a školy v americkém stylu... Univerzitní rektory nicméně znepokojuje, že v době, kdy jsou nejlepší a nejbystřejší studenti světa stále hladoví po americkém vzdělání, ztěžují jejich příchod do země americká imigrační omezení... Generálové z Pentagonu se neustále chlubí svými „chytrými bombami“, které někdy minou cíl. Americké školství je chytrou bombou, jež skutečně funguje. Kdykoliv přemýšlíme o zahraničních aktivitách rektorů těchto i desítek dalších univerzit, měli bychom si uvědomit, že právě oni jsou národně-bezpečnostním aktivem – činí totiž svět bezpečnějším a zároveň moudřejším.“

O tom, že pochopení podstaty a obsahu procesu konstituování vzdělanostní společnosti je klíčem k odhalení toho, co se v současném světě odehrává, svědčí mj. obsah článku, který byl uveřejněn několik málo dnů před zahájením útoku USA na Irák (27. 2. 2003 v Britských listech). Název článku „Válka v Iráku se připravuje, občanská válka v USA již začala“ je určitou nadsázkou, poměrně přesně však vystihuje to, co se odehrává a co s odstupem času můžeme vyhodnotit již s určitým nadhledem. Zde jsou nejdůležitější myšlenky:

„Zatímco válka v Iráku se chystá, ve Spojených státech již občanská válka běží na plné obrátky. Je to válka se standardními parametry: Jako střet starého s novým. Jako sym-

ptom střídání jednoho typu ekonomiky (s jeho rolí při generování elit, s jeho dominantním ekonomickým sektorem, s jeho typem růstu) jiným, historicky vyšším a progresivnějším typem ekonomiky (s jeho rolí při generování elit, s jeho dominantním ekonomickým sektorem, s jeho typem růstu)... Je to občanská válka doprovázející přechod od posledního a úpadkového stadia vývoje průmyslové společnosti, tzv. postindustriální společnosti, ke vzniku rané fáze vzdělanostní společnosti... Specifickým rysem nynější občanské války v USA je její preventivní charakter. Nové (přední univerzity se svým typem produkce, se svým způsobem upřednostnění schopností uplatňovaných v síťových strukturách před poslušností uplatňovanou ve vertikálních strukturách, se svou ekonomickou nezávislostí danou historicky se vyvinutým způsobem financování, se svou ekonomickou silou atd.) ještě nedorostly do situace, kdy by si uvědomovaly svoji možnost prosadit se jako dominantní subjekty ekonomiky a její nadstavby. Nicméně již v této fázi začala válka proti nim jako potenciálně nebezpečnému subjektu, který mj. nahlodává subjekty staré ekonomiky zevnitř... Starý a již přežitý ekonomický systém, který má své vnitřní rozložení pozic a vlivů, navíc pociťuje narůstající konkurenci ze strany čile se prosazujících prvků nové ekonomiky. A tak současně s generováním poptávky po produkci starého ekonomického systému investováním do geopolitické pozice, která umožňuje odbyt nejsilnějším a nejvlivnějším producentům starého ekonomického systému, se snaží působit na změnu vnitřních poměrů společnosti tak, aby nově se rodící bylo potlačováno a podřizováno starému, jemu vyprodukovanému rozložení pozic a vlivů. Z určitého hlediska lze říci, že to, co se dnes odehrává v globálním ekonomickém systému, je „standardní situace“ příznačná pro stav, kdy staré je již za zenitem, prožívá krizi, ale nové ještě není natolik silné, aby převzalo svou vůdčí roli. Svět mohou čekat ještě velké problémy. Postupně však bude docházet nejen k tomu, že nové bude silít a prosazovat se v nejrůznějších podobách, ale začne si uvědomovat samo sebe, svoji vizi, svůj smysl. A samotná teorie v tomto spontánním sebeuvědomovacím procesu bude hrát klíčovou roli.“ (Valenčík 2003, srov. též Valenčík 2005.)

Jakkoli je proces zrodu vzdělanostní společnosti konfliktní, představuje mnohem větší riziko pro každou zemi stát mimo tento proces, než být jeho součástí s vědomím toho, o co jde. K tomu je ovšem nezbytnou podmínkou vytvořit přirozené ekonomické prostředí, které umožní univerzitám jako hlavním ekonomickým subjektům vzdělanostní společnosti plně a svobodně rozvinout svou produkční sílu.

3 Financování investic do vzdělání – přenesená cena

Při řešení grantového projektu Efektivnost investování do lidského kapitálu byl navržen mechanismus součinnosti státu a trhu na bázi principu přenesené ceny, který umožňuje, aby poskytovatel vzdělávacích služeb dostával „succes fee“ od nabyvatele vzdělávacích služeb, resp. aby se nabyvatel vzdělávacích služeb podílel na jejich financování podle toho, jsou mají cenu, resp. jak se jejich efekty projeví v oblasti uplatnění na profesních trzích. Jinými slovy jde o mechanismus, který umožňuje, aby nabyvatel vzdělávacích služeb platil:

- Až z toho, co mu vzdělání vynese.
- Podle toho, co mu vzdělání vynese.
- Přímo tomu, kdo mu vzdělávací služby poskytl (tj. své „mateřské“ vysoké škole).

Přenesená cena plní několik funkcí současně:

- Funkci investiční (úvěrovou): Každý má přístup ke vzdělání nezávisle na tom, zda má či nemá prostředky na úhradu studia.
- Funkci solidární (pojišťovací): Úspěšnější absolventi zaplatí více než méně úspěšní (neúspěšní neplatí nic). Jedná se o určitou solidaritu méně a více úspěšných (neúspěšných) absolventů, o způsob jejich ochrany před rizikem i o rozptýlení rizika, které nese poskytovatel vzdělávacího servisu.
- Funkci ceny (resp. přenesené ceny): Vzdělávací zařízení je motivováno k co nejlepší kvalitě vzdělávacího servisu z hlediska uplatnění absolventa na profesních trzích a získává finanční prostředky podle toho, jak se jeho absolventi na profesních trzích uplatňují. Tj. tato „přenesená cena“ plní funkci ceny v oblasti zabezpečení alokační efektivity prostředků (a plní ji podstatně lépe, než by byla „skutečná cena“ v podobě předem předepsaného školného). Kromě motivační a alokační funkce plní ještě informační funkci. Splácení závazků může probíhat prostřednictvím centrálního evidenčního systému, který pro všechny hráče systému (vysoké školy, uchazeče o studiu, firmy i finanční instituce) poskytuje v anonymní a vhodně agregované podobě informace o tom, jakou příjmovou perspektivu má vzdělání na té či oné vysoké škole v tom či onom oboru.

K tomu např. Palacios (2004, s. 76-77) uvádí: *„Posledním argumentem podporujícím HCC je, že tento systém rozděluje prostředky spravedlivě. Ekonomicky úspěšní absolventi odvádí vyšší splátky a studentům ve finanční tísní je umožněno splácení zkrátit (přerušit, odpustit, ...). HCC tak napravuje regresivitu, která existuje v systému tradičních půjček: v systému HCC absolventi s vysokými příjmy nepřímou subvencují absolventy s příjmy vyššími. Tento proces je typickým cílem mnoha politických stran na celém světě. HCC je tak jedním z mála nástrojů, které umožňují dosáhnout politického cíle a zároveň zmenšit nerovnost. Systém HCC uspokojí jak ty, kteří mají jako cíl samotnou rovnost, tak i ty, kterým záleží na participaci tržních vztahů v systému financování VŠ.“*

Závazky oceněné přenesenou cenou mohou být obchodovány na sekundárních kapitálových trzích. Rovněž tak mohou mít alternativu přímé úhrady, kterou je nutné chápat jako nominální a následné (sekundární) ocenění původně „nenominálního“ závazku. V obou případech pak na těchto sekundárních trzích vzniká nominální ocenění přenesené ceny. *„Investice do vzdělání je sama o sobě nelikvidním statkem, což se odráží ve vyšších požadavcích na návratnost, v porovnání s investicemi, které lze běžně obchodovat. Vznik trhu s HCC však umožňuje část investice prodat a činí tak investici do vzdělání likvidní. V důsledku toho dochází ke snížení diskontní sazby požadované investorem a zvýšení hodnoty vzdělání pro studenta.“* (Palacios 2004, s. 77-78)

Souhrnně řečeno: Přenesená cena je tím, co umožňuje napravit selhání kapitálového trhu v oblasti investování do lidských schopností prostřednictvím poskytování vzdělávacích služeb.

4 Uplatnění principu přenesené ceny v podmínkách ČR

Tým P. Matějů podrobně rozpracoval systém financování investic do vzdělání pro ČR (viz např. Matějů – Schneider – Večerník (2003), Matějů – Straková (2003), Matějů – Simonová (2005), Matějů – Straková (2005)) a předložil jej k odborné i veřejné diskusi. Jeho základem je odvod procentuálně stanovené částky z příjmu absolventa vysoké školy do doby splacení neúročeného závazku, přičemž přímá platba je zvýhodněna. Důvody tohoto řešení jsou následující:

- Pokud je uchováno masivní financování veřejného školství z veřejných prostředků a systém odvodů z budoucích příjmů („success fee“) funguje jako nadstavba, může být primárním věřitelem samotná vysoká škola (či její organizační jednotka), což nesmírně zjednodušuje celý systém.
- Systém motivuje poskytovatele vzdělávacích služeb ke zvýšení jejich kvality více než systém s úročeným závazkem (mají zájem dostat nominálně stanovenou částku co nejdříve, aby její reálná hodnota byla co největší); v ČR jde zejména o tuto motivaci.
- V ČR má větší množství domácností nižší příjmy, nefungují ještě dostatečně ocenění na profesních trzích, a tudíž i nižší úročení by vytvářelo značná rizika a následně i určitou bariéru přístupu ke vzdělání (proto není vhodný systém s přímým úročením závazku, jakkoli by byla výše úroku „ošetřena“).
- Bankovní sektor vstoupí do realizace systému až následně, což rovněž odpovídá reálné situaci v ČR.
- V neposlední řadě se pak jedná o období systému, který se nejvíce a dlouhodobě osvědčil (v Austrálii).

Zkušenosti z australského systému z hlediska jejich využití v podmínkách ČR si zasluhují pozornost zejména v následujících kontextech:

- Při zpětném odvodu „success fee“, tj. odvodu z příjmu absolventa ve prospěch příslušné vysoké školy, je nutné využít „transakční dálnice na finančních trzích“ vybudované státem (v případě Austrálie se jednalo o „propůjčení“ institucí vybírajících daně). Tím se dosáhne účinného výběru s minimálními náklady. Pro institucionální systém, který výše uvedené zabezpečuje, to neznamená prakticky žádné náklady navíc (v podstatě se jedná jen o softwarovou záležitost na straně plátce daně).
- Australský systém doznal během svého šestnáctiletého fungování určité změny. Vyhodnocení zkušeností z nich ukazuje, že není dobré snažit se přerozdělením prostředků z odvodu příjmů absolventů řešit otázku různých nákladů na vzdělání v různých oborech.
- Rozdíl mezi nominální hodnotou platby předem (studenty) a odvodem z příjmu (absolventů) má charakter paušálního úroku. Jinými slovy ti, co platí odvodem

z budoucího příjmu, platí paušální (tj. pro všechny stejný) úrok ve výši příslušné „slevy“ v případě přímé platby. Jak správně poukazuje M. Palacios, má stanovení její výše významnou roli. Např. její „podstřelení“ (a k tomu v případě v Austrálii zavedených 25 % nepochybně došlo), může působit určité distorze. Námi navržený systém (kterému se budeme věnovat vzápětí při odpovědi na šestou otázku) ukazuje, jak se s tímto problémem nejen vyrovnat, ale jak zabít dvě mouchy jednou ranou.

- Zapojit do systému soukromé finanční instituce a získat další prostředky na jedné straně, vytvořit mechanismus objektivního ocenění paušálního úroku (stanovení výše slevy) na straně druhé.

Z hlediska specifických podmínek u nás lze považovat za nejvhodnější následující:

- Zůstává zachován současný systém veřejného financování veřejných vysokých škol (určité modifikace viz dále).
- Veřejným vysokým školám se umožňuje zavést školné, přičemž student má právo si vybrat možnost přímé úhrady nebo úhrady formou odvodu z budoucího příjmu podle výše příjmu.
- Student má možnost si vybrat buď přímou platbu nebo platbu odvodem z budoucího příjmu.
- V případě odvodu z budoucího příjmu platí až a jen tehdy, když jeho příjem překročí určitou hranici.
- Přímá platba je zvýhodněna (o výši paušálního úroku).
- V případě nepřímé platby vzniká primární závazek přímo vůči příslušné vysoké škole (věřitelem je samotná vysoká škola).
- Odvody z budoucího příjmu jsou realizovány obdobným systémem jako platba zdravotního pojištění.
- Technicky jsou realizovány přes centrální evidenční systém (z důvodu minimalizace transakčních nákladů a generování informací).

Do systému lze sekundárně zapojit i banky, přitom následujícím způsobem: Pokud banky poskytnou půjčku na přímou úhradu školného, která bude splácena odvodem z budoucího příjmu až a jen v případě překročení určité hranice, budou mít možnost využívat transakčně výhodný systém evidovaného splácení. Čím rychleji roste příjem absolventa, tím méně je pro něj výhodné úročení paušálním úrokem spočívajícím v rozdílu mezi nominální výší přímé platby a odložené platby. Právě tím může být motivován vstup bank do systému. A právě to vede k tomu, aby se vytvořila zpětná vazba na ocenění paušálního úroku, který stanovují jednotlivé vysoké školy pro jednotlivé obory. Pokud by tento paušální úrok byl příliš vysoký, část studentů (ti, co očekávají vyšší budoucí příjmy) se bude obracet na banky a ty jim vyhoví, uhradí za ně školné přímou platbou a vydělají jak studenti, tak i banky. Pokud by byl tento paušální úrok příliš nízký, nebudou banky motivovány k tomu, aby půjčky poskytl. I studenti se budou vyhýbat přímé platbě. Vysoká škola tak dostane signál, aby ve vlastním zájmu výši paušálního úroku snížila.

Základní výhody systému neúročeného závazku přímo vůči vysoké škole jsou:

- Nevytváří bariéru přístupu ke vzdělání.
- Výrazně motivuje vysokou školu k poskytnutí co nejlepšího vzdělání z hlediska dlouhodobé uplatnitelnosti absolventů.
- Nevytváří riziko vzniku problémů při splácení.
- Obsahuje prvek solidarity (méně úspěšní splácejí menší reálnou částku).
- Podporuje vstup soukromých bank a jiných finančních investorů.
- Je jednoduchý.
- Generuje přesné a využitelné informace.

Poté, co byl návrh systému veřejně prezentován, se ukázalo, že existují poměrně silné zájmové bariéry, které nejen vlastní realizaci, ale i kvalifikované a věcné diskusi k danému tématu brání.

5 Proč právě v době konstituování vzdělanostní společnosti měnit systém financování vysokého školství?

Každý z nás, od svého narození, aniž si to možná uvědomujeme, vlastníme investiční příležitosti. O naplnění našeho života pak rozhoduje to, jak na základně jedněch investičních příležitostí nabýváme druhé, jak jsou naše investiční příležitosti využity. Investiční příležitost v tom nejobecnějším smyslu je tím, do čeho mohou být investovány prostředky peněžní i nepeněžní (volný čas, důvěryhodnost apod.) tak, aby očekávaný výnos převýšil náklady vzniklé investováním.

Investiční příležitosti můžeme rozlišit na:

- Primární - schopnosti, které má člověk od narození v podobě různých vloh a předpokladů.
- Sekundární - spojené s rozvojem schopností člověka, využíváním jedněch vznikají další, přičemž při rozkrývání a současně i využívání těchto investičních příležitostí má rozhodující roli vzdělání.
- Terciární - schopnost iniciovat a realizovat inovační projekty; součástí inovačních projektů je přitom i profesní dráha člověka, tj. změny v jeho uplatnění na profesních trzích.

Pokud bychom si na chvíli představili, že existuje nějaký způsob, jak přesně rozpoznat investiční příležitosti, kterými každý z nás disponuje, a pokud by existovaly mechanismy, jak z výnosů využití těchto investičních příležitostí odměnit toho, kdo na jejich realizaci poskytl investiční prostředky, měl by každý z nás možnost plně rozvíjet a uplatňovat své schopnosti. Nebyl by přitom omezen nedostatkem vlastních investičních prostředků.

Problém je však právě ve složitosti rozpoznávání investičních příležitostí a v nevyvinutosti mechanismů investování prostředků jednoho využití do investičních příležitostí druhého člověka (či obecněji nějakého subjektu):

- Pokud jde o problematiku rozpoznávání investičních příležitostí, lze uvést následující – nejobtížnější je identifikování sekundárních investičních příležitostí. Ty totiž vznikají v interakci s prostředím, ve kterém se člověk vyvíjí, přičemž velmi významnou roli zde hraje vzdělávací proces. Ten na jedné straně využívá vrozené předpoklady a vlohy, na straně druhé odhaluje nové možnosti dalšího rozvoje schopností člověka, které na počátku vývoje osobnosti člověka, ale i na počátku každé další fáze tohoto vývoje bylo možné tušit jen v hrubých obrysech, a často ani to ne. Kdo a kdy dokáže s dostatečnou jistotou říci, co z toho či onoho člověka bude či může být, pokud se mu dostane náležitého vzdělání?
- Pokud jde o možnost investovat investiční prostředky, kterými disponuje jeden subjekt, do využití investičních příležitostí, kterými disponuje druhý subjekt, i zde vzniká řada zásadních problémů. Jednak je to dlouhá doba návratnosti a velké riziko. Otázkou např. je i to, jakým způsobem může být jeden zavázán k tomu, aby druhému půjčené prostředky skutečně vrátil. V neposlední řadě pak nikdy nebývá zcela zřejmé, jak rozlišit původ výnosu – byl dán skutečně poskytnutým vzděláním, nebo mělo větší roli rodinné prostředí, či snad vrozené schopnosti, případně nejvíce dala člověku samotná firma, ve které našel uplatnění?
- Kromě toho je zde ještě problematika přesahů (tzv. externalit) individuálních výnosů. To znamená, že výnosy z využití investičních příležitostí (v jejich peněžní i nepeněžní podobě) si přivlastňuje nejen jejich vlastník, ale mají pozitivní význam i pro širší okruh zúčastněných, zpravidla pro celou společnost.
- V neposlední řadě pak vše souvisí s transakčními náklady na identifikování investičních příležitostí a na zabezpečení směny mezi věřiteli a dlužníky (tj. mezi těmi, kdo poskytují své investiční prostředky k realizaci cizích investičních příležitostí, a těmi, kdo využívají cizí investiční prostředky k realizaci svých investičních příležitostí).

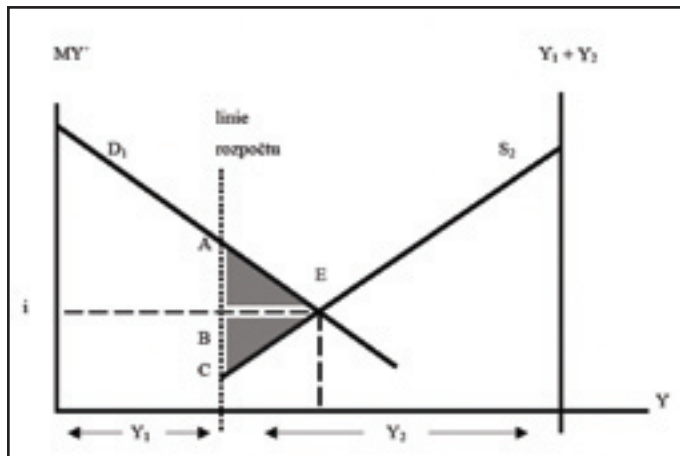
Výše uvedené lze formulovat i jiným způsobem. Pokud by byl dostatečně rozvinut kapitálový trh v oblasti investování do rozvoje schopností člověka (zejména v oblasti využívání jeho sekundárních investičních příležitostí), nehrálo by rozpočtové omezení domácností či samotných jednotlivců prakticky žádnou významnou roli. Každý by měl přístup ke kvalitnímu vzdělání nezávisle na majetkových a příjmových poměrech svých, resp. domácnosti, jejímž je členem. Tento způsob „vidění“ ekonomické reality bezprostředně souvisí s pochopením role produktivních aspektů spotřeby domácností i jednotlivců v ekonomickém systému.

Situaci, která by na dostatečně rozvinutém kapitálovém trhu vznikla, si můžeme přiblížit názorně obrázkem, který vychází z toho, že na kapitálovém trhu proti sobě – přitom v opačném gardu – stojí:

- Nabídka a poptávka investičních prostředků (věřitel nabízí vlastní investiční prostředky a dlužník poptává cizí investiční prostředky).
- Poptávka a nabídka investičních příležitostí (věřitel poptává cizí investiční příležitosti a dlužník nabízí vlastní investiční příležitosti).

Každý je vlastníkem investičních prostředků i investičních příležitostí. Co rozhoduje o tom, kdo bude věřitelem a kdo dlužníkem? K tomu viz následující grafické znázornění poptávky a nabídky investičních prostředků a investičních příležitostí:

Obr. 5.1: Poptávka a nabídka investičních prostředků a investičních příležitostí

Kde je:

Y - současný příjem.

MY' - budoucí příjem vyjádřený v mezních veličinách.

Y_1 - rozpočtové omezení prvního subjektu.

Y_2 - rozpočtové omezení druhého subjektu.

D_1 - mezní výnos z realizace vlastních investičních příležitostí prvního subjektu = poptávka po cizích investičních příležitostech (do linie rozpočtu) = poptávka po cizích investičních prostředcích (od linie rozpočtu).

S_2 - mezní výnos z realizace vlastních investičních příležitostí druhého subjektu = nabídka vlastních investičních prostředků (do linie rozpočtu) = nabídka vlastních investičních příležitostí (od linie rozpočtu).

i - míra výnosu z vlastních investičních prostředků poskytnutých k realizaci cizích investičních příležitostí (úroková míra).

Trojúhelník ABE paretové zlepšení prvního subjektu.

Trojúhelník BCE paretové zlepšení druhého subjektu.

Předností výše prezentovaného grafického vyjádření je, že umožňuje vidět paretové zlepšení vznikající prostřednictvím fungování kapitálového trhu doslova „na vlastní oči“. Příslušné subjekty lze přitom interpretovat nejrůznějším způsobem - např. jako firmy a domácnosti, jako věkově nižší a vyšší kategorie, příjmově slabší a příjmově silnější vrstvy obyvatelstva atd.

Jedním z důležitých závěrů skutečnosti, která je koncentrovaně vyjádřena výše uvedeným grafem, je, že v podmínkách dostatečně fungujícího kapitálového trhu by nedocházelo k fenoménu „bohatnutí bohatých a chudnutí chudých“, tj. že k majetkové divergenci nedochází v důsledku působení trhu (přesněji tržního mechanismu), ale naopak, v důsledku nevyvinutosti tržního mechanismu, viz např. Potůček (1997, s. 23-24) či Siglitz (1997, s.123-124). (2)

Jak jsme si ukázali, v současné době se nejdynamičtěji vyvíjí oblast vytváření předpokladů pro využívání schopností člověka, při kterém vyvstávají další investiční příležitosti, tj. oblast sekundárních investičních příležitostí. Souvisí to zejména s hledáním nejvhodnějších způsobů financování investic do terciárního a celoživotního vzdělání.

Stojí za to si uvědomit, že oblast sekundárních investičních příležitostí se vyznačuje následujícím - na jedné straně jsou v rámci ní využívány investiční příležitosti spojené s rozvojem schopností člověka, na straně druhé (a současně) jsou tím vytvářeny i nové investiční příležitosti. Jde současně jak o využívání, tak i o tvorbu investičních příležitostí. Právě v této oblasti se rozhoduje o tom, jakými investičními příležitostmi disponuje celý ekonomický systém. Není proto divu, že právě v současné době jde o praktické řešení problematiky financování investic v oblasti terciárního vzdělání s využitím role kapitálového trhu. Řešení této problematiky je nutnou podmínkou překročení prahu vyspělosti kterékoli země z hlediska jejího vstupu do klubu těch, v nichž se začala rodit vzdělanostní společnost.

6 Proč to není tak jednoduché aneb Mládkův paradox

Ukazuje výše rozebraný pohled na ekonomický systém prizmatem ekonomie produktivní spotřeby cestu k řešení odvěkého problému bohatství a chudoby? Patrně ano. Mezi prokázáním teoretické možnosti a praktickým využitím těchto možností je však ještě velký rozdíl.

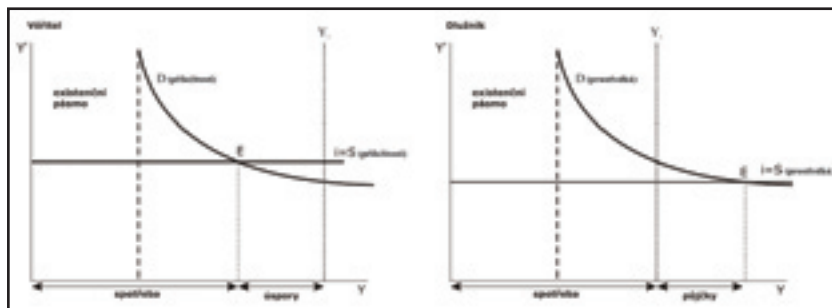
J. Mládek v diskusích na dané téma upozornil např. na následující problém: Čím více investičních prostředků má subjekt k dispozici, tím větším množstvím výnosnějších investičních příležitostí disponuje, tj. bohatí si půjčují a chudí spoří. Kapitálový trh tak majetkovou divergenci společnosti spíše urychluje.

K Mládkovu paradoxu dochází pouze za dvou předpokladů:

1. Není rozvinuto investování do sekundárních investičních příležitostí prostřednictvím kapitálového trhu.
2. Je rozvinuto investování do společenské pozice.

Výše uvedené lze vyjádřit graficky. Z obrázku 5.1 lze odvodit grafické vyjádření postavení věřitele a dlužníka – viz obrázek 6.1:

Obr. 6.1: Věřitel a dlužník

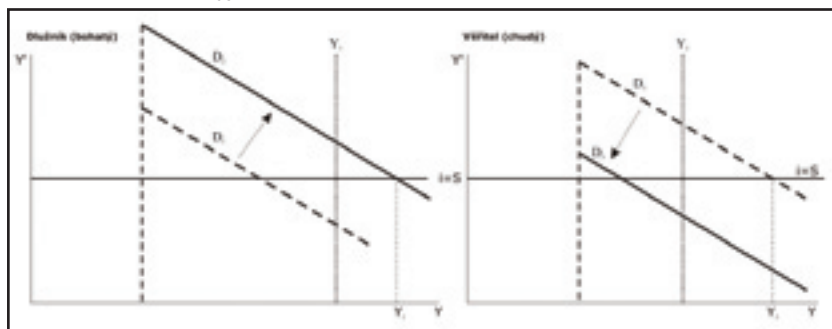

Existenční pásmo v obrázku 6.1 je ta část prostředků, které subjekt musí využít k zabezpečení své existence či k uspokojení potřeb, kterých se nechce vzdát. Velikost investiční míry, která je na tomto obrázku nezávislým faktorem – jednotlivé subjekty jsou příliš malé na to, aby mohly úrokovou míru ovlivnit, určí, jak velkou část investičních prostředků bude nabízet první osoba (a současně jak velkou část investičních příležitostí bude první osoba poptávat) a jak velkou část investičních prostředků bude poptávat druhá osoba (a současně jak velkou část investičních příležitostí bude druhá osoba nabízet).

O tom, zda se ten či onen subjekt ocitne v postavení věřitele či dlužníka, rozhodují dvě okolnosti:

1. Rozpočtové omezení příslušného subjektu (tj. jakým současným příjmem disponuje).
2. Mezní výnos z jeho vlastních investičních příležitostí (tj. jakými investičními příležitostmi disponuje).

Obr. 6.2: Grafické vyjádření Mládkova paradoxu

Obrázek 6.2 ukazuje:

- V důsledku toho, že nějaká osoba disponuje velkým množstvím investičních prostředků, často dochází k tomu, že zároveň disponuje i velkým množstvím investičních příležitostí. Křivka mezního výnosu z příjmů dotyčné osoby se proto posouvá z polohy D_1 do polohy D_2 . Potom dotyčná osoba přestává být věřitelem, ale

stává se dlužníkem – disponuje více investičními příležitostmi, než kolik má peněz (investičních prostředků), a mezní výnos z některých jejích investičních příležitostí, na které už nemá peníze (investiční příležitosti v úseku Y_1 až Y_i), je větší než tržní úroková míra (i).

- V důsledku toho, že nějaká osoba disponuje malým množstvím investičních prostředků, disponuje zároveň i malým množstvím investičních příležitostí. Křivka mezního výnosu z příjmů dotyčné osoby se proto posouvá z polohy D_1 do polohy D_3 . Potom dotyčná osoba přestává být dlužníkem a stává se věřitelem. Pokud by investovala všechny prostředky, které má k dispozici, tak u některých investičních prostředků (konkrétně u investičních prostředků v Y_i úseku až Y_1) by mezní výnos z této investice byl nižší než tržní úroková míra (i).

Vzhledem ke zde uvedenému potom jde zejména o to, aby rozvojem kapitálového trhu (a odstraňováním jeho nedokonalostí) byly vytvořeny podmínky pro využívání sekundárních investičních příležitostí. To je důležité i z hlediska protichůdného působení dvou typů sociálního investování – do rozvoje schopností a do společenské pozice. Investování do společenské pozice je spontánně vzniklé skupinové investování, které omezuje volný přístup do oblasti využívání investičních příležitostí. Jedná se o způsob přeměny majetkové výhody ve výsadu (omezení konkurence v oblasti nabývání a uplatnění schopností). Jeho důsledkem je sociální a ekonomická segregace. Typickým příkladem investování do pozice okázalé demonstrativní spotřeby je, pokud si někdo pořízuje luxusní statky, přičemž díky tomu, že dotyčná osoba vlastní příslušné luxusní statky, získává zároveň kontakty, informace apod., které jí přinášejí další investiční příležitosti. Dalším příkladem investování do pozice je vznik určitých klubů (3) (bohatých lidí), kteří si mezi sebou vyměňují informace, kontakty, přičemž vstup do tohoto klubu je omezen. Chudá osoba, byť disponuje určitými sekundárními investičními příležitostmi, nemá šanci do těchto klubů proniknout a nemá tak šanci získat investiční prostředky, aby mohla své schopnosti skutečně rozvinout a investiční příležitosti zrealizovat.

Rozvoj kapitálového trhu, odstranění nedokonalostí kapitálového trhu, by potom vedly i k odstranění Mládkova paradoxu. Podívejme se na velmi obdobný obrázek, jako je 5.1, který ve svém přístupu uvádí P. Gočev. Modifikuje jej v souladu se svým přístupem a dává mu poněkud odlišnou interpretaci (Gočev 2006, s. 26):

Graf komentuje P. Gočev následujícím způsobem:

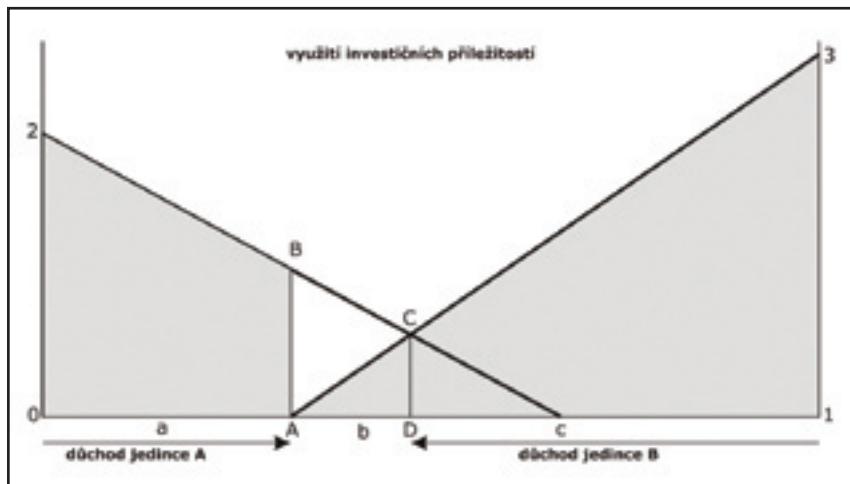
„Pozitivní dopad přerozdělování na výnosnost produktivní spotřeby.

Jednotlivé investiční příležitosti jsou seřazeny pro domácnost A (respektive B) zprava doleva (respektive zleva doprava) od investic s nejvyšší mírou výnosu (zajištění základních životních potřeb, vzdělání) po investice s nejnižší mírou výnosu (okázalá spotřeba).

Nejprve uvažujeme stav nerovného rozdělování, kdy majetek domácnosti A odpovídá úsečce $0A$ a majetek domácnosti B úsečce $1A$. Celkovému výnosu z realizace investičních příležitostí domácnosti A pak odpovídá lichoběžník $0AB2$, zatímco celkovému

výnosu z realizace investičních příležitostí domácnosti B odpovídá trojúhelník 1A3. Dále předpokládejme, že dojde k přerozdělení majetku od domácnosti B k domácnosti A v rozsahu úsečky AD. Celkový výnos z realizace investičních příležitostí domácnosti A se pak zvýší o obsah lichoběžníku ABCD, zatímco celkový výnos z realizace investičních příležitostí domácnosti B se sníží o obsah trojúhelníku ADC. Pokles čistého výnosu bohatší domácnosti je více než kompenzován přírůstkem čistého výnosu chudší domácnosti. Obsah trojúhelníku ACB tedy představuje „ztrátu mrtvé váhy“ způsobenou majetkovou nerovností. Povšimněme si, že tento závěr je platný i přesto, že úsečka 13 je delší než úsečka 02 (tj. domácnost B má k dispozici výnosnější investiční příležitosti).“

Obr. 6.3: Pozitivní dopad přerozdělování podle P. Gočeva

Ke Gočevově interpretaci zbývá dodat, že obě domácnosti si mohou opět přerozdělit přírůstek výnosu z realizace investičních příležitostí, ke kterému došlo v důsledku přerozdělení majetku. Konkrétně přírůstek výnosu, který je roven ploše lichoběžníku ABCD, jež získala chudší domácnost v důsledku přerozdělení svého původního majetku, si domácnosti mohou přerozdělit tak, že si chudší domácnost ponechá výnos ve výši plochy trojúhelníku ABC a bohatší domácnosti přenechá výnos ve výši plochy trojúhelníku ACD. Porovnání obou přístupů je velmi inspirující a ukazuje, že myšlenka zachycení role produktivní spotřeby při využívání investičních příležitostí – zejména v oblasti rozvoje schopností svých členů, kterými disponují domácnosti, je nosná. Lze ji využít jak při zkoumání významu trhu, tak i redistribuce subjektem veřejné volby.

7 Investování do schopností a investování do pozice

Při analýze zájmového kontextu přechodu k ekonomickému systému, ve které jsou rovnost a efektivnost komplementárními parametry systému, se ukazuje být jednou z nej-

větších překážek poziční investování, resp. investování do společenské pozice. Jedná se o fenomén, který mohl být odhalen teprve poté, co byly doceněny možnosti investování do lidských schopností. V určitém smyslu se jedná o doplňující se a proti sobě stojící formy investování. Stručně jsme se o investování do pozice zmínili již v předchozí subkapitole, zde jej rozvineme.

Podstatou pozičního investování je přeměna majetkové výhody ve výsadu (privilegium) formou investování do společenské pozice. (4) Mechanismus působení tohoto fenoménu je následující:

- Představte si, že v ekonomice existuje (pomyslné) odvětví nabývání a uplatnění schopností.
- V rámci tohoto odvětví dochází k tomu, že aktéři:
 - získávají schopnost disponovat investičními příležitostmi,
 - získávají investiční prostředky k využití investičních příležitostí, u nichž vzniká přebytek.
- Investicemi do společenské pozice jedněmi aktéry dochází k tomu, že se vstup do tohoto odvětví omezuje jiným aktérům, kteří nemají prostředky pro investování do společenské pozice.

Fenoménem investování do společenské pozice (formou prestižní spotřeby, která segreguje společnosti z hlediska toků informací a společenských kontaktů, formou kupování poslušnosti a preferování poslušnosti před efektivností) dochází k omezování konkurence v odvětví nabývání a uplatnění schopností. Reálný společenský systém je investováním do společenské pozice podstatným způsobem kontaminován. Je to jedna z hlavních příčin, proč se celý reálný ekonomický systém nechová dostatečně „paretovsky“. Tím částečně odpovídáme na otázku, proč se orientace na produktivní charakter spotřeby a využívání investování do lidského kapitálu prosazuje jen velmi pomalu a obtížně.

Investování do společenské pozice a nedokonalosti kapitálového trhu v oblasti investování do lidského kapitálu jsou spojené nádoby: Nakolik je nerozvinutý kapitálový trh, natolik se otevírají možnosti a vznikají i podněty pro investování do společenské pozice; nakolik jsou odstraněny nedokonalosti kapitálového trhu, natolik je investování do společenské pozice „vytlačováno“ z ekonomického systému.

Výše uvedeného fenoménu si všímá T. Veblen (1999), jehož slavná kniha *Teorie zahálčivé třídy* vyšla již koncem předminulého století (v r. 1899) a okamžitě se stala bestsellerem. Je v ní řada pasáží, které lze interpretovat jako investice do společenské pozice s cílem dosáhnout zvýšení budoucího příjmu. Např.:

- „s kulturním pokrokem se majetek stává stále více trofejí svědčící o úspěšném výsledku v majetkové hře odehrávající se mezi členy skupin... příležitost získat si vyznamenání“ (Veblen 1999, s. 28);
- „touha vyniknout bohatstvím a úrovní majetku a tím dosáti úcty a vzbudit závist svých bližních“ (Veblen 1999, s. 31);

- „okázalá spotřeba drahých statků je pro zahálčivého gentlemana cestou k získání úctyhodnosti“ (Veblen 1999, s. 63).

Otázkou je, nakolik postihl jejich ekonomickou podstatu a zda jeho analýza není zavádějící. „Demonstrativní spotřeba“, „okázalá spotřeba“ či „prestižní spotřeba“ není ničím jiným než projevem investování do společenské pozice, dosažení společenské pozice je pak investicí do společenské pozice, která má umožnit budoucí příjem. Tj. „demonstrativní spotřeba“ není „spotřebou pro spotřebu“, není samoučelem, ale jednou ze složek majetkového portfolia, od níž se očekává budoucí příjem. Jak jsme uvedli výše, díky okázalé, demonstrativní spotřebě, může člověk získat řadu kontaktů, z nichž získá budoucí příjem. Typický příklad je třeba příklad advokáta, daňového poradce, lékaře, který okázale spotřebovává – ukazuje tím, že je úspěšný a schopný, a tím si láká nové zákazníky.

R. Reich (1995, s. 335) o mnoho let později ukazuje, kam až by mohla tendence k ekonomické segregaci vyrůstající z investování do společenské pozice vést:

„Symboličtí analytici se budou snažit lišit od zbytku obyvatelstva svými globálními kontakty, dobrými školami, příjemným životním stylem, skvělou zdravotní péčí a dostatečným množstvím bezpečnostních strážců. Dokončí tak své odtržení od americké Unie. Obce a městské enklávy, v nichž žijí, a symbolickoanalytické zóny, v nichž pracují, se nebudou ničím podobat zbytku Ameriky. Nebude mezi nimi existovat žádné přímé spojení. Nejchudší občané Ameriky budou zatím izolováni ve svých městských a venkovských enklávách, v nichž bude vládnout zoufalství. A stále větší část mladých mužů bude plnit americká vězení. Zbytek obyvatelstva, který bude postupně chudnout, bude mít pocit, že se žádný z těchto trendů nedá změnit.“

Životaschopnost a dravost pozičního investování je dána zejména tím, že vede ke vnucené konkurenci. K tomu dále přispívá skutečnost, že poziční investování využívá nedokonalostí vývoje lidských preferencí (prožitkového mechanismu), je založeno na „spojení příjemného s užitečným“ (přesněji v ekonomickém smyslu – výhodným), vytváří skupinovou psychologii, včetně silných konvencí a destruuje předpoklady fungování kapitálového trhu v oblasti investování do lidských schopností. Nepřímo pak vyvolává potřebu sociálně orientovaného přerozdělování a determinuje v oblasti společenského vědomí předpoklady pro takový výsledek veřejné volby, který vede k tendencím rozšiřovat sociálně orientované přerozdělování. Tím rozšiřuje i oblast, ve které lze prostřednictvím pozičního investování dosahovat výhody.

Lze si představit, jak tento fenomén vznikl. Při vytváření majetkového portfolia mají domácnosti tendenci upřednostňovat příjemné (to je dáno setrvačností vývoje lidské prožitkové struktury, např. v určitém věku s oblibou souložíme, aniž by si tento akt kladl vždy za cíl rozmnožit potomstvo, nebo lovíme zvěř, aniž bychom tak činili z hladu). Fenomén prestižní spotřeby ukázal, že lze spojit „příjemné s užitečným“, upřednostňovat příjemné a současně tím dobývat společenskou pozici, která umožňuje získat společenské

kontakty, přístup k informacím apod. a stává se tak předpokladem dosažení budoucího příjmu. Umožňuje rovněž vyloučit ty, co „na to nemají“, z konkurence.

Kvaziproduktivní spotřeba se historicky vyvinula ze spotřeby neproduktivní. V dějinách vždy existovaly domácnosti, které dosahovaly vysokých příjmů, které nedokázaly produktivně využít. Původně neproduktivní spotřeba statků pořízovaných z těchto výdajů spontánně vytvořila určité konvence, působila na vytváření společenské pozice, vyvolávala imitační efekty a následně i záměrné investování do společenské pozice.

Současná ekonomická teorie narazila na řadu příkladů toho, jak investice do společenské pozice ovlivňují transakční (směnné vztahy) a jak je výnos do společenské pozice dosahován (k jejich popisu používá pojmy jako „dobyvání renty“, „asymetrie informací“, „hru s nulovým součtem“, „bariéra rozpočtového omezení domácností“ a její využívání či spíše zneužívání při vytváření a prohlubování „ekonomické segregace“ atd.).

Polarita investování do schopností a investování do pozice významným způsobem obrátí problémy současného vývoje společnosti. V jednom i druhém případě taková investice vynáší, ovšem původ výnosu je odlišný:

- V prvním případě člověk se svými schopnostmi něco vyprodukuje, výnos z investic do jeho schopností tak má reálnou protihodnotu. Z ekonomického hlediska se jedná o „hru s nenulovým, resp. kladným součtem“. Všude tam, kde taková situace vzniká, se nabízejí možnosti paretovských zlepšení.
- Ve druhém případě umožňuje společenská pozice dosáhnout přerozdělení zisků ve prospěch toho, kdo má tuto pozici výhodnější. Z ekonomického hlediska se jedná o „hru s nulovým součtem“ (tj. pokud si má někdo zvýšit užitek, musí se užitek někoho druhého snížit).

Investováním do společenské pozice jsou nejvíce ovlivnitelné transakční vztahy v oblasti finančních trhů, směnné vztahy založené na dělbě budoucích výnosů. Ty mají totiž velmi komplikovanou strukturu a jak ten, kdo poskytuje investiční prostředky (a poptává investiční příležitosti), tak ten, kdo poskytuje investiční příležitosti (a poptává investiční prostředky), trpí deficitem informací.

Mj. právě proto, že finanční trhy jsou „zamořeny“ investováním do společenské pozice, vyskytuje se v této oblasti (v lokálním i globálním měřítku) značné množství negativních jevů a k finančním trhům (jejich společenské funkci) panuje značná nedůvěra, ne-li averze.

Žádné „přerozdělování zisků“ ovšem problém neřeší. Již proto, že druhou oblastí, kde se nejvíce projevují důsledky investování do pozice, jsou transakční vztahy mezi soukromými a veřejnými subjekty. Existuje jediná cesta, která umožňuje „vytlačit“ investování do společenské pozice a zlomit trend „bohatnutí bohatých a chudnutí chudých“, prohlubování ekonomické segregace společnosti apod. – a to je cesta vytvoření podmínek, za kterých bude možné a výhodné investovat soukromé prostředky do rozvoje schopností lidí.

8 Klíč ke komplexním reformám sociálně ekonomických systémů

Ekonomický systém v současné době ve vyspělých zemích (mezi které lze zařadit nyní již i ČR) vytváří dostatečné materiální podmínky pro to, aby se svobodný a všestanný rozvoj schopností (jako proces akumulace lidského kapitálu) mohl stát přirozenou životní strategií každého zdravého člověka a aby současně působil zpětně jako nejdynamičtější činitel ekonomického rozvoje. K tomu je ovšem nutná komplexní reforma sociálně ekonomických systémů, která by vytvořila podmínky pro vyváženou a vzájemně se doplňující roli trhu a státu v dané oblasti. Nejde tedy jen o řešení problémů spojených s financováním vysokého školství a návazně i celého systému vzdělání (včetně celoživotního), ale i o reformu všech sociálně ekonomických investičních a pojišťovacích systémů. Mezi ně patří (jako nejvýznamnější):

- Financování vzdělání (investiční systém).
- Financování zdravotní péče (investiční i pojišťovací systém současně).
- Financování penzijního pojištění (pojišťovací systém).

K dalším sociálně ekonomickým systémům tohoto typu patří (alespoň zčásti): Bytová politika, péče o rodinu, aktivní politika zaměstnanosti, řešení problematiky sociálního ohrožení či sociálního vyloučení z hlediska příjmové, etnický či jinak definovaných skupin obyvatelstva, apod.

Výše uvedené systémy nazýváme sociálně ekonomickými, protože mají jak významné sociální stránky, tak hrají důležitou roli i v ekonomickém vývoji, a to nejen na straně vstupu, ale i výstupu (toho, co je výsledkem – pozitivním, příp. i negativním) jejich reálného fungování v rámci celospolečenského vývoje. Jednou z oblastí, kde jsou největší rezervy i možnosti, je vytvoření komplexních podmínek pro prodloužení období (horizontu i zenitu) dobrovolného produktivního uplatnění člověka na profesních trzích. Z tohoto hlediska např. řešení problémů v oblasti penzijního systému není ve vnucených parametrických změnách, kterými je paušálně prodloužováno období, kdy musí člověk pracovat, pokud nechce mít velmi nízké příjmy z veřejného penzijního systému, ale ve vytvoření podmínek, kdy chce být produktivně činný (těší ho to, dává to smysl jeho životu, udržuje ho to v kondici fyzické a psychické) a kdy může být produktivně činný. Zde jsou obrovské rezervy. Např. zaměstnanost věkové kohorty od 55 do 65 let v zemích EU se pohybuje od 22 do 68 % (!), což je více než trojnásobný rozdíl. Je to cesta k reformě sociálních (v případě systému vzdělání a systému zdravotní péče současně i ekonomicky produktivních) systémů, která by nejen „nebolela“, ale naopak byla pro člověka, napomáhala mu intenzivněji naplnit bohatství jeho života a prodloužit mu jeho plnohodnotný život. Tyto změny jsou nejen možné, ale odpovídají obsahu a charakteru vzniku vzdělanostní společnosti. Lze třeba realizovat reformu financování systému zdravotní péče tak, aby byl orientován nikoli na nominální délku života, ale na reálnou délku života, tj. na prodloužení horizontu produktivního uplatnění člověka? Ano, znamená to mj. přesun služeb poskytovaných systémem zdravotní péče do oblasti monitorování zdravotní situace a prevence. Příslušnou zainteresovanost lze vytvořit propojením systémů financování vzdělání, péče o zdraví a penzijního systému.

Realizace souběžné (komplexní) reformy financování základních sociálních subsystémů (vzdělání, péče o zdraví, penzijního pojištění) a v návaznosti na to i v rámci možností navazujících sociálních subsystémů (financování bydlení, rodinné politiky, politiky zaměstnanosti apod.) znamená:

- Propojení veřejných pojišťovacích a investičních systémů.
- Místo centrálního přerozdělování jsou využívány nové produkty kapitálového a pojišťovacího trhu, které vytvářejí potřebnou zainteresovanost, generují inovace a eliminují majetkové bariéry v oblasti nabývání, uchování a uplatnění schopností; při využití těchto produktů hraje nezastupitelnou roli stát.
- To mj. umožní dosáhnout rovnováhy penzijního systému prohloubením solidarity mezi těmi, co mohou a chtějí pracovat i ve vyšším či vysokém věku, a těmi, které z různých důvodů (nedostatečná příprava vzdělávacím a rekvalifikačním systémem, zdravotní problémy, neperspektivní profesní trajektorie apod.) profesní trhy vyřazují z možnosti produktivní činnosti.

Vlastní řešení si pak lze představit tak, že po dosažení určitého věku (40 - 50 let) po splnění určitých kvalifikačních požadavků (které mohou být formulovány poměrně přesně a jejichž splnění může mít složku formální i testovatelnou) by člověk mohl dobrovolně volit zařazení do progresivní, resp. aktivní součásti systému veřejného penzijního pojištění spojeného se systémem zdravotní péče zaměřené na prodloužení produktivního života a systémem celoživotního vzdělávání. Mohlo by se např. jednat o následující předpoklady – dosažené vzdělání, dosahovaný příjem.

Ještě před tím, než dozrají podmínky pro přípravu a realizaci komplexní reformy základních sociálních subsystémů, lze v oblasti prodloužení horizontu dobrovolného produktivního uplatnění člověka na profesních trzích řešit některé dílčí problémy. Jedním z nich je ověření možností a identifikování rezerv, které jsou v oblasti celoživotního vzdělávání. Právě tomu je věnován projekt Postgraduální kurzy zhodnocení celoživotních zkušeností – předpoklad prodloužení horizontu dobrovolného produktivního uplatnění člověka na profesních trzích (zkráceně ARNOLD (5)) řešený v rámci programu JPD3 Vysokou školou finanční a správní v roce 2006-2008. Ve zdůvodnění tohoto projektu je uvedeno, že prodloužení horizontu, ale i zenitu dobrovolného produktivního uplatnění člověka na profesních trzích, lze považovat za největší rezervu a zdroj ekonomického rozvoje, současně i za klíč k realizaci sociálních reforem takovým způsobem, aby byly co nejméně sociálně citlivé.

Důležité přitom je, aby proces vzdělávání sloužil nejen k předávání poznatků, ale vytvářel i rámec efektivního zhodnocení zkušeností nabývaných v rámci profesní dráhy. Za těchto podmínek se jak profesní uplatnění, tak celoživotní vzdělávání stává přirozenou a motivující součástí života a člověk má zájem na dlouhodobém uplatnění na profesních trzích, které může podstatně přesáhnout formálně stanovenou dobu odchodu do starobního důchodu. O uplatnění člověka na profesních trzích ve vyšším věku rozhodují především jeho duševní kvality. Ty nejsou dány ani tak věkem, jako metodologickým

vybavením (zjednodušeně řečeno, nestárne ani tak mozek, jako paradigmaty, která si člověk osvojil a která se mění ve stereotypy). K omezení role působících stereotypů a zvýšení absorpční schopnosti pro nové poznatky i vytvoření prostoru pro další efektivní zhodnocování zkušeností jsou využívány metodické postupy ověřené v rámci kurzu Metody systematického myšlení.

Příprava a zahájení řešení výše uvedeného projektu přinesly řadu důležitých poznatků týkajících se metodiky vzdělávání v různých věkových kategoriích, metodologie poznání z hlediska vztahu teorie a praxe, mezigenerační komunikace a mezigenerační týmové spolupráce.

9 Od teoretického řešení k praktické realizaci

Předmětem teorie však není jen to, jak by to mělo být, ale i všechny důležité mezičlánky spojující rozvíjející se teorii s její praktickou realizací. Mj. je zajímavé, že dodnes se vyskytuje a možná dokonce i převládá názor, podle kterého „teorie může být dobrá, ale v praxi je tomu jinak“, tj. že samotné dobré teoretické řešení problému ještě nezaručuje možnost jeho využití v praxi. Mnohdy je takovýto názor přijímán jako samozřejmost, na které nikdy nikdo nic nezmění. Je to ovšem názor chybný, zavádějící, který vychází z nepochopení toho, jakou podobu má teorie, jejímž předmětem je dění ve společnosti. Pokud teorie, jejímž předmětem je společenské dění, něco navrhuje, doporučuje, projektuje apod. a v praxi se to nerealizuje, praxe teorii odmítá, ignoruje apod., je to i problém teorie samotné. Znamená to, že teoretické řešení je neúplné, že se jedná o fragment teorie, že v něm něco podstatného chybí, že je něco podstatného přehlíženo, kdy něco, co hraje významnou roli, není do teorie zahrnuto. Jinými slovy teorie postihuje jen část z té reality, kterou je ale teorie povinna plně zobrazit tak, aby vskutku měla nárok nazývat se teorií.

Tento pohled na teorii se může zdát být poněkud maximalistickým. Zamysleme-li se však, o čem vypovídá, uvědomíme si, že je naprosto přirozeným. Opakem je totiž názor, že to, co se chce nazývat teorií, jejímž předmětem je společenské dění, to, co chce být vyučováno a testováno jako teorie, nemusí praxi nic přinášet. Zvláště ve společenských vědách však platí, že teorie, která nepřináší praxi žádné poznatky, není teorií. Jedná se spíše o pseudovědu. Snaha o dotazení výsledků do praktické realizace je navíc pro teorii inspirující, motivující a orientující. Proto ještě v průběhu řešení projektu GA ČR Efektivnost investic do lidského kapitálu začala příprava projektu, který by se zabýval problematikou zájmové podmíněnosti uplatnění systému založeného na investičním principu a přenesené ceně.

Přirozeným pokračováním výše prezentovaného projektu GA ČR se tak stal tříletý projekt GA ČR Investování do sociálního kapitálu a efektivnost (vedený pod registračním číslem 402/06/1357, s jehož řešením se započalo v roce 2006). Klade si za cíl vyšetřit podmínky uplatnění lidského kapitálu. Každý z nás, pokud chce uplatnit své schopnos-

ti, využívá sociálních kontaktů, které si vytváří v sociálních strukturách – organizacích a sítích. Sociálním kapitálem je příslušnost a pozice v uvedených sociálních strukturách. Rozpracování problematiky uplatnění schopností v individuální rovině velmi úzce souvisí – jak se stále zřetelněji ukazuje – rovněž s problematikou prolomení bariér zvýšení výkonnosti v rovině celospolečenských podmínek.

Vyvstala tak na jedné straně otázka, za jakých podmínek může docházet k plnému využití lidského kapitálu, a tudíž i silným motivacím pro jeho nabývání, na straně druhé pak otázka, co uplatnění lidského kapitálu brání. K řešení této otázky byl vytvořen koncept redistribučních systémů – tj. systémů, v nichž existuje nějaká forma přerozdělování oproti výkonu jednotlivých účastníků, v důsledku čehož se snižuje výkonnost systému. K tomuto konceptu byl uplatněn aparát teorie her. Výsledky, které jsou v této oblasti dosahovány, jsou velmi slibné. Současně poskytují i odpověď na otázku, proč se kolem návrhu na změnu financování vysokého školství vedou tak vzrušené diskuse.

Souhrn

Žijeme v období zrodu vzdělanostní společnosti. V tomto období zásadním způsobem roste význam investování do lidského kapitálu i význam efektivity tohoto investování, z čehož vyplývají požadavky na adekvátní způsob a formy financování těchto investic. Jde o investice sloužící k nabývání a uchování lidského kapitálu, tj. k rozvoji a uchování lidských schopností, které jsou následně využívány na profesních trzích a oceňovány těmito trhy. Sociální kapitál hraje důležitou úlohu v procesu efektivního využití lidského kapitálu. Formování znalostní společnosti má mnoho společných rysů s průmyslovou revolucí. V současnosti další pokrok v tomto směru je spjat s vývojem amerického systému univerzitního vzdělání. V podmínkách ČR obdobný systém již byl navržen a směřuje ke zvýšení vzdělanostního servisu a k podpoře vzniku znalostní společnosti.

Klíčová slova

znalostní společnost, investice do lidského kapitálu, investice do sociálního kapitálu

Abstract

We are living in a period of knowledge society genesis. That means growing significance of investing in human capital and increasing importance of its effectiveness, which results in requirements for adequate way and forms of its funding. Those investments are then instrumental to acquisition and preservation of human capital and they mean such development and preservation of human skills that can be consequently used and valued on profession markets. Social capital plays an important role at human capital use. Formation of knowledge society has a number of traits that are comparable to an industrial revolution. Today the process is linked mainly to the development of US uni-

versity educational system. Under the Czech Republic conditions such form of university system was proposed to heighten the quality of educational services and support trends of knowledge society genesis.

Key words

knowledge society, investing in human capital, investing in social capital

Kontaktní adresa / Contact address

doc. Radim Valencič, CSc.

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., katedra ekonomie a mezinárodních vztahů.
Vltavská 12, 150 00 Praha 5, ČR (e-mail: radim.valencik@vsfs.cz).

PhDr. Rafik Bedretdinov, CSc.,

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., katedra ekonomie a mezinárodních vztahů.
Vltavská 12, 150 00 Praha 5, ČR (e-mail: 7824@mail.vsfs.cz).

Poznámky

- (1) V současně době je P. Matějů vedoucím analyticko-koncepčního oddělení MŠMT a je rozhodnutím vlády pověřen zpracováním Bílé knihy terciárního vzdělání. Při řešení otázek financování terciárního vzdělání jsou výsledky výše uvedeného projektu GA ČR podstatným způsobem využívány.
- (2) Řada významných ekonomů či sociologů považuje trh za příčinu majetkové divergence. U nás je to např. M. Potůček, který s odkazem na přední ekonomy říká: „Ideální model tržní ekonomiky je modelem rovnovážným: v jednoduchém světě trhu s dokonalým konkurenčním prostředím vznikají takové ceny, které distribuují vstupy firem a statky prodávané jednotlivcům tak, že nikdo nemůže najít jinou takovou kombinaci vstupů a výstupů, která by zvýšila užitek alespoň jednoho z účastníků tržní směny, aniž by zároveň nesnížila užitek někoho jiného. Tím je maximalizována suma dosažitelného bohatství společnost – a zároveň nalezeny takové ceny vstupů a výstupů produkce a spotřeby, že nabídka všech statků je rovna poptávce po nich. Taková distribuce se v ekonomii označuje jako distribuce efektivní v Paretově smyslu. Tato distribuce je však neutrální ve vztahu k rozdělení bohatství mezi jednotlivé účastníky směny – jinými slovy řečeno, neříká nic o tom, jak je celkové bohatství rozděleno mezi příslušníky dané společnosti. Pokud by totiž byl dán trhu volný průchod, pak by cirkulární a kumulativní procesy zprostředkované opakovanou nabídkou a poptávkou způsobily, že by se ti, kteří již disponují s velkými zdroji, stávali ještě bohatšími a chudí by přicházeli i o to málo, s čím na trh vstupovali (Myrdal, G.: Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations, Harmondsworth, Pelican Books 1968). (Tato vlastnost volného trhu se označuje také jako centrifugální efekt trhu: bohaté tlačí do středu, zatímco chudí jsou vytlačováni

na okraj.) Barry (Barry, N.: Understanding the Market, In: Loney, M. (ed.): The State or the Market, London, Sage 1987) uvádí, že k dalším systémovým důsledkům dlouhodobého působení trhu nekorigovaného jinými regulátory patří nezaměstnanost a nadspotřeba.“ (Zdůrazněno námi.)

- (3) Tyto kluby mohou mít jak formální, tak neformální povahu. Čili pod pojmem klub si můžeme představit i neformální síť kontaktů bohatých lidí.
- (4) Autor jedné z prvních moderních učebnic ekonomie J. Clark (1932, s. 220-221) již v roce 1911 (!) k tomu říká: „Jak působí na hodnotu statků existence společenských kast. Jedním z důvodů, proč trh šperků jest tak pružný, jest skutečnost, že šperky slouží jako odznaky kasty, čímž může být toliko něco velmi cenného. Kdyby tudíž všechny drahokamy velmi zlevnily, staly by se dvě věci: (1) poměrně chudí lidé by si jich něco koupili – částečně místo napodobenin a levnějších pravých šperků; (2) bohatí lidé by si museli kupovati více šperků a dražší, než potřebovali dříve za tím účelem, aby udrželi svoje postavení ve společenských stupnicích. Toto pravidlo působí u spotřeby velké řady předmětů, jejichž držení zdá se, aspoň na zevnějšek, vyznačovati člověka, že náleží do určité vrstvy společnosti.“
- (5) Podle odcházejícího státního tajemníka v britském televizním seriálu Jistě pane ministře! (Kdo viděl poslední díl, pochopí proč právě název ARNOLD.)

Literatura:

Braudel, F.: Dynamika kapitalismu. Argo, Praha 1999.

Clark, J.: Základy národohospodářské teorie. Prométheus, Praha 1932.

Gočev, P.: Co opravňuje vertikální přerozdělování. Trast pro ekonomiku a společnost, Brno 2006. ISBN 80-239-7184-0.

Ignatius, D.: Kdo ovládne 21. století? Univerzity! Hospodářské noviny 30.3 – 1.4.2007, s. 10).

Lidský kapitál a investice do vzdělání. Praha. VŠFS 2003. ISBN 80-86754-08-1.

Lidský kapitál a investice do vzdělání. Praha. VŠFS 2004. ISBN 80-86754-28-6.

Lidský kapitál a investice do vzdělání. Praha. VŠFS 2005. ISBN 80-86754-50-2.

Matějů, P. - Schneider, O. - Večerník, J.: Proč tak těžko...? Praha, ISEA 2003. ISBN 80-903316-0-2.

Matějů, P. - Simonová N.: České vysoké školství na křižovatce. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2005. ISBN 80-7330-072-9.

Matějů, P. - Straková, J.: Vyšší vzdělání jen pro elitu? Praha, ISEA 2003. ISBN 80-903316-1-0.

Matějů, P. - Straková, J.: Na cestě ke znalostní společnosti. Praha, ISEA 2005. ISBN 80-903316-2-9.

Palacios Lleras, M.: Investing in Human Capital. Cambridge University Press, 2004.

Potůček, M.: Nejen trh. Praha, Slon 1997.

Stiglitz, J.: Ekonomie veřejného sektoru. Grada Publishing, Praha, 1997.

Reich, R.: Dílo národů - Příprava na kapitalismus 21. století. Praha, Prostor 1995.

Valenčík, R.: Válka v Iráku se připravuje, občanská válka v USA již začala. Britské listy 27. 2. 2003. < <http://www.blisty.cz/art/13070.html>>.

Valenčík, R.: Rozšířený koncept všeobecné ekonomické rovnováhy. Politická ekonomie, 2004, Vol. 52, No. 1, s. 61-73, ISSN 0032-3233.

Valenčík, R.: Univerzity a svět: Kdo s kým válčí? Britské listy 27.7.2005.
<<http://www.blisty.cz/art/24253.html>>.

Veblen, T.: Teorie zahálčivé třídy (The Theory of the Leisure Class, z r. 1899). Praha, Sociologické nakladatelství 1999.

Vzdělání a trh. Praha. Liberální institut 2003. ISBN 80-86389-31-6.

Znalostní ekonomika. Praha. VŠFS 2004. ISBN 80-86754-16-2.

INVESTOVÁNÍ DO SOCIÁLNÍHO KAPITÁLU, EFEKTIVNOST A REDISTRIBUČNÍ SYSTÉMY

INVESTMENTS IN SOCIAL CAPITAL, EFFICIENCY AND SYSTEMS OF REDISTRIBUTIONS

Petr Wawrosz

Dříve, než začnete číst následující text, pokuste se vžít do situace, že jste členy interdisciplinárního expertního týmu (sestavujícího z odborníků na řízení, sociologů, psychologů, ekonomů, matematiků apod.), který má za úkol řešit jasně definovaný úkol: Jak zvýšit efektivnost organizace, která má zadanou nějakou cílovou funkci, podle toho dostává prostředky rozdělované mezi své členy, přitom se v ní vytvářejí určité koalice, které mají možnost v té či oné míře ovlivnit rozdělení získávaných prostředků ve svůj prospěch. S jakými náměty byste přišli? Jakou odbornou literaturu byste si vzali na pomoc? Co byste k tomuto problému našli v reprezentativních publikacích věnovaných problematice efektivnosti řídicích procesů či efektivnosti institucionálního uspořádání organizací? K čemu by vás inspiroval následující text? (Pochopitelně přitom předpokládejme, že máte zájem uvedený problém skutečně vyřešit právě tak, jako i ostatní členové týmu, tj. že uvnitř vašeho týmu k tvorbě takových koalic omezujících efektivnost nedochází, nejsou zde rivalitní vztahy, všichni jsou odhodláni vydat ze sebe vše, aby úkol splnili co nejlépe.)

Výše uvedená problematika vyvstala jako významná při analýze sociálních sítí. V příspěvku ukážeme, jak se k ní řešitelé příslušného projektu dostali, k čemu dospěli a jaké atraktivní pokračování dosavadních výstupů se nabízí.

Problematice investování do sociálního kapitálu a s tím spojeného vytváření sociálních sítí je v posledních letech ve světové odborné literatuře věnována stále větší pozornost (viz P. Bourdieu, M. Castells, J. Coleman, R. Putnam a další). Je to dáno mj. tím, že k využití investic do lidského kapitálu dochází vždy prostřednictvím zapojení člověka do sociálních sítí. Zatímco investování do lidského kapitálu je u nás věnována v odborné rovině dostatečná pozornost, neexistuje systematický ekonomický výzkum, který by se zabýval logicky navazující problematikou investování do sociálního kapitálu a vzájemnou podmíněností investic do lidského kapitálu a do sociálního kapitálu z hlediska efektivnosti (v paretoevském smyslu). Zvlášť důležitý je z tohoto hlediska vztah mezi rivalitními a kooperativními aspekty sociálních sítí z hlediska role vzdělávacích procesů. K analýze situací v dané oblasti lze aplikovat aparát teorie her. Při této analýze se ukazuje, že značný význam hraje problematika redistribučních systémů, tj. takových systémů, ve kterých dochází k redistribuci prostředků oproti původnímu výkonu. Jinými slovy redistribuční systémy jsou systémy, ve kterých většina osob dostává jinou

odměnu, než kolik by dostávali, kdyby odměna byla rovna příspěvní jednotlivých osob k výkonnosti systému.

Důležitost investic do sociálního kapitálu se ukázala být zřejmá již při řešení grantu VŠFS Efektivnost investování do lidského kapitálu. (1) Na základě výsledků tohoto grantu podala proto VŠFS u Grantové agentury ČR další grant – Investování do sociálního kapitálu a efektivnost, který v současné době řeší tým pedagogů VŠFS (R. Valenčík, F. Zich, V. Čechák, P. Wawrosz, grant je evidován pod číslem GA402/06/1357).

1 Sociální sítě kolem nás

Ve společnosti působí nejrůznější sociální sítě, jejichž existence se odvíjí od rodinných vztahů, bydliště, vzdělávacích institucí, firem, náboženského vyznání, politické aktivity, zájmové činnosti, klubové aktivity, některé sítě vznikají napojením na státní administrativu apod. Tyto sítě mohou být uspořádány nejrůznějším způsobem – některé sítě vznikají uvnitř jiných, jiné mezi jinými. Účast v některých sítích se vzájemně doplňuje či naopak vylučuje.

Každý člověk má možnost volby, pokud jde o jeho začlenění do různých sítí. Místo narození, rodinný původ, sociální status i vrozené dispozice ho k začlenění do některých sítí předurčují, v průběhu jeho života však může docházet a také zpravidla dochází k různým změnám. Sítě mohou být lokální (regionální, národní) i globální. Důležitá je nejen skutečnost, že člověk je začleněn do určité sítě, ale také pozice, kterou v síti zastává. Člověk (či jemu blízcí) musí investovat své peněžní i nepeněžní prostředky k tomu:

1. Aby se začlenil do určité sítě.
2. Aby v určité síti získal určitou pozici.
3. Aby určitá síť měla určitou pozici ve vztahu k jiným sítím.

Peněžní i nepeněžní prostředky, které musí být investovány k začlenění do sítě (případně k získání pozice v síti či posílení pozice sítě mezi jinými sítěmi) mohou mít velmi rozmanitou povahu, např.:

- Přímých finančních investic (poplatek za členství v síti, dary apod.).
- Nepřímých finančních investic (pořízení statků spojených se začleněním do sítě a s činností v rámci sítě - sem patří různé formy prestižní spotřeby, pořízení sportovních potřeb apod.).
- Volného času (času, který je obětován pro činnost v rámci určité sítě).
- Pověsti či důvěryhodnosti (pro účast v řadě sítí je nutné uchování důvěryhodnosti a dobré pověsti, účast v některých sítích naopak vede ke ztrátě důvěryhodnosti či dobré pověsti).
- Nákladů obětované příležitosti (ve smyslu obětování členství v některých sítích) v případě, že členství v některých sítích je neslučitelné s členstvím v jiných sítích.

Od investování do začlenění do sítě, pozice v síti i pozice sítě jsou očekávány určité peněžní i nepeněžní výnosy, přitom větší, než původní investiční náklady. V tomto

smyslu má začlenění člověka do sociální sítě podobu sociálního kapitálu. Splňuje totiž všechny atributy kapitálu jako takového v ekonomickém smyslu. Důležité přitom současně je, že sociální kapitál, který takto člověk nabývá (a který má podobu začlenění člověka do různých sítí a jeho pozice v různých sítích), podstatným způsobem podmiňuje nabývání a uplatnění lidského kapitálu. Problematika investování do sociálního kapitálu tudíž bezprostředně navazuje (objevuje se a vyvstává jako velmi významná) na problematiku investování do lidského kapitálu. Bez sociálních sítí, kontaktů apod. jednotlivé osoby nemohou uplatnit svůj lidský kapitál, respektive schopnost uplatnění lidského kapitálu je podstatným způsobem omezena. Dosavadní práce řešitelského týmu VŠFS ukazují, že při zkoumání problematiky sociálního kapitálu má smysl věnovat prvořadou pozornost dvěma otázkám. První se týká problematiky spolupráce a rivality v sítích i mezi sítěmi, druhá se týká přerozdělování, ke kterému dochází v jednotlivých sítích i mezi sítěmi.

2 Spolupráce a rivalita v sociálních sítích i mezi sítěmi

U sociálních sítí můžeme rozlišit dvě stránky (resp. dvě dimenze):

- Kooperativní, která je dána tím, že ti, co jsou začlenění určitým způsobem do určité sítě, musejí vzájemně nějak spolupracovat (kooperovat), aby se posilovala pozice sítě ve vztahu k ostatním sítím, aby síť obstála v konkurenci s jinými sítěmi a aby tudíž začlenění do sítě i pozice v síti přinášely co největší výnosy.
- Rivalitní, která je dána konkurencí těch, co jsou začlenění do určité sítě, o získání co nejlepší (u sítí s vertikální hierarchickou strukturou to bývá nejvyšší) pozice.

Ke kooperaci a rivalitě přitom dochází nejenom uvnitř jednotlivých sítí, ale i mezi jednotlivými sítěmi – různé sociální sítě rovněž musí nějak vzájemně spolupracovat, ale na druhou stranu si jednotlivé sítě nepochybně konkurují a soutěží spolu. Kupř. na firmu se můžeme dívat jako na sociální síť. Je potom nepochybné, že firmy musí mezi sebou jak spolupracovat (např. na bázi dodavatelsko-odběratelských vztahů), tak si konkurovat (např. ve snaze prodat zákazníkovi svůj produkt).

Pokud zůstaneme u kooperace, respektive rivality na úrovni sítí, lze konstatovat:

1. Existují sítě, u nichž převažuje kooperativní stránka či kooperativní prvky a které se vyznačují následujícím:
 - Ti, co jsou do sítě začlenění, přispívají investováním svých aktivit a prostředků k pozici sítě bez ohledu na to, jaký z toho mají bezprostřední výnos, jak to ovlivní jejich pozici v síti.
 - Ti, co jsou začlenění do sítě, nevyvíjejí činnost, která by omezovala jiným účastníkům sítě jejich aktivitu.
2. Existují sítě, u nichž převažuje rivalitní stránka či rivalitní prvky a které se vyznačují následujícím:
 - Ti, co jsou začlenění do sítě, preferují individuální výnos z pozice v dané síti před pozicí dané sítě.

- Ti, co jsou začleněni do sítě, se snaží prosadit se do výhodnější pozice oproti ostatním i na úkor pozice celé sítě.

Mezi těmito krajními podobami sociálních sítí existují smíšené a přechodné typy.

Lze přitom uvést řadu parametrů, které mohou ovlivnit, zda se určitá síť bude vyvíjet jako kooperativní či směrem ke kooperativní, či naopak jako rivalitní a směrem k rivalitní, např.:

- Velikost sítě (u velkých sítí jsou intenzivnější tendence k převládnutí rivalitních prvků).
- Vnitřní uspořádání (u sítí s méně rozvinutou horizontální a více rozvinutou vertikální strukturou jsou intenzivnější tendence k převládnutí rivalitních prvků).
- Evidentnost vztahu mezi individuálním výkonem a pozicí sítě.
- Mechanismy hodnocení výkonu v síti a jeho ocenění.
- Cílová motivace a orientace sítě (o jakou pozici ve vztahu k ostatním sítím jde).
- Vliv majetkového statutu na pozici v síti.
- Vliv úrovně vzdělání a celkového rozvoje schopností na pozici v síti.
- Struktura peněžních a nepeněžních výnosů těch, co jsou začleněni do dané sítě.

Rivalitní chování může většinou přinést okamžité výhody v rámci dané sítě, z dlouhodobějšího hlediska však vede ke ztrátě efektivnosti ve smyslu pozice, dosahované příslušnou sítí oproti ostatním. Má všechny vlastnosti tzv. věžňova dilematu. Situace, které jsou výsledkem rivalitního chování v síti, jsou neefektivní v paretoevském smyslu. A naopak - dosažení paretoevsky efektivních stavů je možné jen na základě kooperativního jednání. Vzhledem k výše uvedenému se k analýze a modelování sociálních sítí z hlediska duality jejich kooperativních a rivalitních stránek či prvků i z hlediska strategií kooperativního a rivalitního chování jejich účastníků nabízí uplatnění aparátu teorie her. Od tohoto aparátu lze mj. očekávat ocenění vlivu jednotlivých výše uvedených parametrů na vývoj sítí. V daném případě jde o hry s opakovaním, kdy účastník má možnost volby, zda bude pokračovat ve hře v rámci dané sítě. Při vývoji některých sociálních sítí hraje důležitou roli možnost přechodu od jedné sítě daného typu k jiné síti daného typu. Mj. právě tento fenomén umožňuje v některých oblastech (zejména pokud se týká oblasti menších firem) vytváření kooperujících sítí. Jiné sítě naopak vznikají na rivalitním základě. Sítě, v nichž lze demonstrovat majetkovou převahu, v nichž lze získat pozici díky vyšší úrovni rozpočtového omezení, mají výrazné rivalitní prvky. Naopak sítě, v nichž hrají významnou roli schopnosti nabyté vzděláním, mají výrazné kooperativní prvky. Obecně lze uvažovat o roli terciárního a celoživotního vzdělání při podpoře kooperativních stránek a prvků většiny sociálních sítí. Role tohoto vzdělání ve výše uvedeném smyslu je přímo úměrná tomu, jak je otevřen samotný přístup k tomuto vzdělání. U rivalitních sítí lze vyzorovat roli věku účastníků sítě na pozici v síti. Ta se může projevat dvojím způsobem:

- Buď převládne efekt dobyté pozice, což vede k tomu, že nejvyšší pozice v síti jsou dlouhodobě obsazeny těmi, co porazili v pozičních bojích ostatní a drží svou pozici prakticky do konce svého života.
- Nebo v boji o pozici jsou využívány některé handicap stáří k plné poziční likvidaci a často i k vyloučení ze sítě.

V obou případech není sledována efektivní přirozená profesní strategie, která umožňuje plné uplatnění schopností (zejména těch, které vznikají vhodnou kombinací celoživotního vzdělání a nabyvání zkušeností) v jednotlivých obdobích života, a tím i dlouhodobé uplatnění člověka na profesních trzích.

Jako jeden z klíčových faktorů, který rozhoduje o tom, zda uvnitř sítě převládne kooperativní nebo rivalitní chování, se ukazuje míra redistribuce v sítích a prostřednictvím sociálních sítí propojených organizací. Problematika redistribuce uvnitř nejrůznějších organizací na jedné straně a problematika zprostředkující role sociálních sítí při meziorganizační migraci spolu vzájemně velmi úzce souvisejí. Proto řešitelský tým VŠFS v současné době věnuje velkou pozornost právě problematice redistribučních systémů.

3 Redistribuční systémy a elementární redistribuční systém

Redistribuční systém je systém, ve kterém dochází k jakémukoli přerozdělení odměn (výplat) oproti výkonům, které podali jednotliví účastníci daného systému. Toto přerozdělení může mít svůj původ i v obtížích při stanovení konkrétního přínosu jednotlivých účastníků, právě tak, jako v řadě dalších vlivů či okolností. Redistribuční problematika vzniká prakticky vždy a všude. Vždy totiž vzniká potřeba nějakým způsobem se podělit o výsledek. I kdyby – například – se všichni účastníci dohodli, že budou mít všichni stejnou odměnu, existuje řada možností dosahovat různé naturální požitky obtížně vyhodnotitelné, ovšem podstatně závislé na tom, že se uvnitř systému vytvoří více či méně zjevné (či naopak skryté) mechanismy jejich rozdělení mezi účastníky. Jinými slovy – před problémem redistribuce, toho proč a jak vzniká, jakým způsobem se realizuje apod., se nedá jen tak snadno utéci.

Výkonnost je v nejobecnějším smyslu vliv účastníka hry na dosažený výsledek, tj. na velikost celkové odměny, kterou si mohou jednotliví účastníci rozdělit mezi sebe. Obecně přitom neplatí, že výkonnost jednotlivých hráčů lze vůbec nějakým způsobem porovnat či kvantifikovat. Čím větší je komplementarita vlivu či příspěvku účastníků systému na dosažený výsledek (tj. to, jak se jednotlivé vlivy či příspěvky účastníků vzájemně doplňují), tím menší je možnost ocenit přínos kteréhokoliv z nich.

Podívejme se na některé konkrétní interpretace problematiky redistribučních systémů. Např. mezi obecně uznávané pravdy patří, že čím více dokáže firma ocenit výkony svých zaměstnanců, tím je její výkon větší. Obecně to platí i pro další sociální systémy – instituce veřejné správy, organizace, které si konkurují v oblasti politické soutěže či veřejně prospěšné činnosti, při výkonu regionální samosprávy na nejrůznějších úrovních apod. Výše uvedené má i opačnou stránku. Čím více je distribuce prostředků uvnitř sociálních systémů výše uvedeného typu v kolizi s oceněním výkonu těch, kteří tento systém vytvářejí, tím menší celkový výkon dosahuje.

Jednou z příčin, proč může v nějaké organizaci dojít k redistribuci odměn oproti výkonu, který podávají nebo by byli schopni podat ti, co tuto organizaci vytvářejí, je obtížnost v ocenění jejich přínosu. Jinou z možných příčin je, že se zde prosadí určitá koalice, která využije svůj dominantní vliv k redistribuci prostředků, jež organizace získává, ve svůj prospěch. Tím jsou ohroženy i organizace, které si vedou dlouhodobě úspěšně a které svoji dynamiku založily právě na odměňování svých členů podle výkonu. Čím více zdrojů vytvářejí, tím lákavější kořisti se z hlediska výše uvedeného stávají.

V případě řady firem, veřejných institucí, orgánů místní samosprávy, subjektů politické soutěže, poskytovatelů veřejných služeb apod. lze konstatovat a empiricky doložit, že uvnitř (a mnohdy i s vazbami mezi nimi) působí koalice disponující dostatečným vlivem na to, aby příslušnou organizaci vytvářené či získávané prostředky přerozdělovaly ve svůj prospěch. Míra, ve které k tomu v různých podmínkách dochází, může být různá. Jsou organizace, které se s průnikem výše uvedeného dokážou více či méně úspěšně vyrovnávat. Nepochybně se však jedná o problém, který si zasluhuje značnou pozornost.

Obecně platí, že čím více je omezena rovnoprávná soutěž či konkurenční prostředí, ve kterém organizace působí, tím více do ní mohou penetrovat vlivy, které omezují odměňování podle výkonů, resp. umožní, aby se vytvořily a prosadily vnitroorganizační koalice využívající svůj vliv k redistribuci prostředků ve svůj prospěch. Každopádně je zřejmé, že se jedná o problém zajímavý jak z praktického, tak i teoretického hlediska. Poněkud překvapuje, že v teoretické literatuře věnované problematice řízení firem či jiných organizací (ať již se jedná o základní monografické práce, tak jejich převedení do standardní podoby vysokoškolských učebnic) výše uvedenému není věnována – až na malé výjimky – pozornost. Lze spekulovat, proč tomu tak je. Jednou z možných příčin může být, že se doposud nenašel vhodný klíč, kterým by se tuto problematiku podařilo korektně a s dostatečně efektivním metodologickým potenciálem otevřít. V našem příspěvku se pokusíme ukázat, že jedním z kandidátů na poskytnutí takového klíče může být teorie redistribučních systémů (2) jako původní aplikace teorie her pro danou oblast a daný problém.

Dříve, než dáme její podrobnější charakteristiku, uvedeme dva intuitivně srozumitelné závěry, které názorně ilustrují, či spíše jen naznačují, jaký potenciál v sobě skrývá:

1. Bylo by naivní předpokládat, že v současné době se ve většině organizací (v oblasti výrobní i nevýrobní, firem i jiných institucí) bez problémů prosadí prostředí, v němž dochází k odměňování podle podaného výkonu. Velmi často dochází k tomu, že vytváření vnitroorganizačních koalic za účelem získání výhod i za cenu snížení výkonu organizace, je nejen motivem silným, ale i vítězným, tj. že vítězí vnitroorganizační koalice, které na jedné straně snižují dosažitelný výkon, na straně druhé však dosahují (alespoň na určitou dobu) větších výhod, než pokud by docházelo k orientaci na odměňování podle výkonu. Jedná se o určitou formu parazitismu.

2. Bylo by možné předpokládat, že ti, co jsou schopni podávat vyšší výkon a kteří jsou vznikem redistribučních situací uvedených v předcházejícím bodě poškození či znevýhodnění, budou mít tendenci přecházet do organizací orientovaných na zvyšování výkonu. I tento předpoklad se nepotvrzuje. Meziorganizační migrace a shlukování schopných je poměrně vzácným fenoménem. Naopak – mnohdy dochází k tomu, že úspěšné a expandující organizace mohou být formou meziorganizační migrace „napadeny“ těmi, co jsou schopni zárodky koalic prosazujících protivýkonnostní redistribuci vytvořit. To mj. svědčí o poměrně výrazném oslabení konkurenčního prostředí i tam, kde by jej bylo možné očekávat. Jedním z možných vysvětlení je, že případ redistribuce popsany v předcházejícím bodě, je hierarchický fenomén. Tím je následně možné objasnit i „protireformní“ odolnost společenského systému, tj. existenci silných zájmových bariér proti reformám vedoucím ke zvyšování výkonnosti, které mají své zázemí v různých sférách společenského života.

Dříve, než se pustíme do výkladu teorie redistribučních systémů a toho, co je na současném stupni svého rozpracování schopna vypovědět, resp. na jaké otázky je schopna dát odpověď, je vhodné upozornit na dvě následující okolnosti:

- Pohled na realitu prizmatem, který tato teorie poskytuje, obnažuje řadu kritických prvků a umožňuje rozpoznání i ve vlastní zkušenosti, kterou každý z nás disponuje, řadu jevů, které si neradi připouštíme či přiznáváme (a to i v případě svých vlastních postojů či postupů).
- Jednou z možných aplikací této teorie je i to, že dává odpověď, jak postupovat při prosazování vlastního prospěchu na úkor organizace.

Lze předpokládat, že teorie redistribučních systémů nebude ty, co se s ní seznámí, zbavovat zábran a poskytovat jim návod, jak vytvářet parazitující koalice, ale naopak – naučí je bránit se proti takovým koalicím, omezovat či zcela eliminovat jejich vliv a získat vnitřní odolnost vůči ochotě jim přisluhovat či jiným způsobem je podporovat. Tj. že tato teorie bude oporou těm, pro které se vžilo označení slušných lidí. Tento optimistický předpoklad má racionální základ v následujícím:

- Ten, kdo věří svým schopnostem získaným studiem a výcvikem, dá přednost aktivitám spojeným se zhodnocením těchto schopností a tudíž slušnému chování.
- Slušný člověk nebude hledat v popisu reality alibi pro zdůvodnění svých selhání, ale naopak oporu k tomu, aby se jim vyhnul.
- Slušného člověka mnohdy ani nenapadne, čeho jsou neslušných lidí schopni, což ho činí bezbranným; proto objektivní a kritický popis reality je v jeho zájmu a poskytuje oporu zejména jemu.

A snad ještě jedna poznámka s výše uvedeným související: Teoretická literatura, která se „neslušné“ problematice vyhýbá, je tím, co nejvíce nahrává právě těm neslušným. Ti, jejím studiem totiž získají pocit, že „vědí víc, než obyčejní lidé“, že jsou tedy něco více než obyčejní lidé a mohou jim být nadřazeni. Slušným lidem pak neposkytuje oporu ani

jim nedává varování, ale naopak – utvrzuje je v postojích a postupech, které je činí bezbrannými vůči lidem neslušným.

4 Model elementárního redistribučního systému

Při zkoumání redistribučních systémů vytvořil řešitelský tým tzv. elementární model, re-spektive elementární redistribuční systém. Jeho parametry jsou následující:

- Model má pouze tři hráče (A, B, C) - tak, aby mohly vznikat nejjednodušší, ale netriviální koalice (dva proti jednomu).
- Výkony hráčů jsou rozděleny 6 : 4 : 2 - aby se jednalo o malá, přirozená, snadno představitelná čísla, která lze alespoň jednou rozdělit.
- Každý z účastníků systému (hráč) má stejnou schopnost ovlivnit výsledek (má tedy vlivovou sílu rovnou „1“) - tj. koalice dvou vždy vede k prosazení výsledku, na kterém se v rámci koalice dohodnou. (Obecně tomu tak nemusí být - např. v rodině nemá každý z hráčů stejnou váhu při rozhodování o tom, kam se pojedou na dovolenou, či jaký je vztah dané rodiny k Tchajwanu; jsou i velké redistribuční systémy, kde nepočtená skupina je schopna ovládat a okrádat velmi početné masy, především však se jedná o systémy v organizaci, která je někým spravována, kde nemá každý z hráčů stejnou váhu při rozhodování.)
- Všechny koalice jsou možné a rovnoprávné - neexistuje žádná diskriminace, pokud jde o tvorbu koalic.
- Všichni hráči jsou informováni o tom, jaká je jejich výkonnost, a všichni vědí, že ostatní hráči jsou takto informováni.
- Čím větší je redistribuce oproti výplatě (odměně) za výkon, tím více klesá výkonnost celého systému.

Jakkoliv se vskutku jedná o elementární redistribuční systém, tj. systém, ve kterém základní parametry jsou úmyslně zjednodušeny, ukazuje se, že má smysl jít cestou od elementárního systému k jeho rozšiřování, přidávání dalších předpokladů a možností. Jednak se ukazuje, že již elementární redistribuční systém přináší zajímavé zevšeobecňující závěry. Navíc přílišná složitost předpokladů, by pro uchopení problematiky byla komplikací, realitu by bylo obtížné popsat, uchopit. Hrozilo by nebezpečí „utopení se“, kdy by nemusely být odhaleny podstatné příčiny a důsledky redistribuce.

Nejdříve se podívejme na některé případy, které jsou intuitivně zřejmé:

- Výkonnost systému je 12 jen a jen v případě, že výplaty jsou rozděleny v poměru 6 : 4 : 2.
- V případě jakéhokoli jiného rozdělení je výkonnost systému menší než 12. (Může například existovat rozdělení výplat 2 : 2 : 2 nebo 3 : 3 : 3 nebo 3,9 : 3,9 : 3,9, nikoli však 4 : 4 : 4.)
- V případě, že již máme nějakou situaci kvantifikovanou, pak při zvýšení míry redistribuce musí poklesnout výkonnost systému. (Např. máme-li situaci 3 : 5 : 3, pak

není možná situace 2 : 5 : 4, ale možná je např. 2 : 5 : 3,5, tj. situace vždy musíme porovnávat mezi sebou z hlediska míry redistribuce.)

- Z hlediska situací, jak může být provedena redistribuce mezi jednotlivé hráče, je dobré provést rozlišení na přímo prosaditelné a nepřímo prosaditelné herní situace. Přímo prosaditelná herní situace je ta, při které si dva hráči uzavírající koalici polepší oproti výchozí situaci. Např. vůči situaci 6 : 4 : 2 je přímo prosaditelná herní situace 3 : 5 : 3, protože při ní si polepší hráč B a C.

V redistribučních systémech vznikají situace, které přímo vybízejí k tomu, aby byly pojmenovány, např.:

- (6 : 4 : 2) – odměňování podle výkonu.
- (3 : 5 : 3) – rovnostářsky orientovaná redistribuce s vůdcem.
- (2 : 5 : 4) – trestání odporu, odměňování loajality vůdcem.
- (4 : 5 : 2) – redistribuce s vůdcem a částečnou zásluhovostí.
- (3,5 : 3,5 : 3,5) – plně rovnostářský systém.

A v úvahu připadá řada dalších.

Jaké otázky nás mohou zajímat?

1. Jaké typy redistribuce mohou nastat? (Ne všechny případy jsou možné.)
2. Jaké jsou možné přechody od jedné redistribuční situace k druhé? (Ne všechny přechody jsou možné, resp. přechodů, které se mohou realizovat, není příliš mnoho.)
3. Jak se dostat z jedné redistribuční situace, která může nastat, do jiné zadané redistribuční situace, která může nastat?
4. Jakou redistribuční situací jako nákladem obětované příležitosti (tj. tím, že bychom mohli vytvořit koalici s třetím členem koalice) argumentovat vůči tomu, s kým chceme vytvořit koalici, pokud chceme dosáhnout určité redistribuční situace?
5. Jak odpovědět, tj. jakou situací argumentovat, pokud je některým z hráčů argumentováno situací, kterou chtějí v rámci společné koalice prosadit.

Uvedme si příklady odpovědí na uvedené otázky:

- Ad 1. Všechny případy uvedené v předcházejícím odstavci, tj. např. (6 : 4 : 2), (3 : 5 : 3), (2 : 5 : 4) a (4 : 5 : 2), mohou nastat.
- Ad 2. Je možný např. přechod od (6 : 4 : 2) k (3 : 5 : 3), kdy si polepší hráči B a C, ale není možný přechod od (6 : 4 : 2) k (3,5 : 3,5 : 3,5), protože si pohorší hráči A a B.
- Ad 3. Pokud bychom se chtěli dostat ze situace (6 : 4 : 2) k (3,5 : 3,5 : 3,5), nemůžeme přímo, ale např. přes situaci (3 : 5 : 3).
- Ad 4. Pokud by hráč A chtěl uchovat situaci (6 : 4 : 2) s hráčem B a předpokládal, že hráč B hodlá s hráčem C uzavřít koalici umožňující vznik situace (3 : 5 : 3), může hráče B varovat možností vzniku situace (3,5 : 3,5 : 3,5), kterou by vytvořil hráč A v koalici s hráčem C.

Ad 5. V kontextu předešlého může návazně hráč B argumentovat možností vzniku situace (2 : 5 : 3,6), pokud bude hráč A chtít uzavřít koalici s C, případně mu nabídnout koalici (3,8 : 4 : 2).

(Každý se může pokusit výše uvedené případy interpretovat.)

Mohlo by se zdát, že situací či případů, které musíme uvažovat, je obrovské až nepřehledné množství. Již při pokusu vybírat některé z nich se ukázalo, že významné jsou jen některé a že se model vyznačuje velmi vysokou mírou vnitřní symetrie.

5 Formalizace elementárního redistribučního modelu

I přes značnou jednoduchost systému se podařilo najít nesmírně zajímavé prakticky využitelné aplikace a vyvinout formalizovaný postup řešení řady úloh. (3) Přesto však se ukazovalo, že chybí nějaký obecněji využitelný aparát. K podstatnému kroku vpřed přispělo pracovní projednávání některých aplikací teorie redistribučních systémů na pravidelném Teoretickém semináři ekonomie produktivní spotřeby a sociálního investování 19. 3. 2006.

Řešili jsme společně (za přítomnosti přibližně 30 účastníků semináře) příklady následujícího typu: Máme dva typy redistribuce (jeden výchozí a druhý žádoucí, který chce jeden z hráčů, (např. B), prosadit - možností vzniku jakého typu redistribuce musí argumentovat některému z ostatních dvou hráčů (např. hráči C), aby s ním vytvořil koalici a příslušný typ redistribuce prosadil (v daném případě proti hráči A)?

Otázky tohoto typu lze řešit i případ od případu, není však zřejmé, zda nacházíme všechny možné redistribuce. Podle názoru F. Charváta (4) lze zmíněný postup přirovnat k chytání ryb na udici. Nastínil stručně postup, který umožní provést - obrazně řečeno - výlov rybníka. Navrhl ukázat všechny celočíselné redistribuce a najít matematický model popisující všechny možnosti.

Pro názornou představu uvedeme všechny redistribuce v případě, že výkonnost systému je 11:

(9 : 1 : 1),
(8 : 2 : 1), (8 : 1 : 2), (2 : 8 : 1), (1 : 8 : 2), (2 : 1 : 8), (1 : 2 : 8),
(7 : 3 : 1), (7 : 1 : 3), (3 : 7 : 1), (1 : 7 : 3), (3 : 1 : 7), (1 : 3 : 7),
(7 : 2 : 2), (2 : 7 : 2), (2 : 2 : 7),
(6 : 4 : 1), (6 : 1 : 4), (4 : 6 : 1), (1 : 6 : 4), (4 : 1 : 6), (1 : 4 : 6),
(6 : 3 : 2), (6 : 2 : 3), (3 : 6 : 2), (2 : 6 : 3), (3 : 2 : 6), (2 : 3 : 6),
(5 : 5 : 1), (5 : 1 : 5), (1 : 5 : 5),
(5 : 4 : 2), (5 : 2 : 4), (4 : 5 : 2), (2 : 5 : 4), (4 : 2 : 5), (2 : 4 : 5),
(5 : 3 : 3), (3 : 5 : 3), (3 : 3 : 5),
(4 : 4 : 3), (4 : 4 : 3), (4 : 4 : 3).

Podobně můžeme prezentovat všechny redistribuce odpovídající celkové výkonnosti systému 10 či 9 atd. Přes zdánlivě velký počet případů lze řešit příklady výše uvedeného typu poměrně snadno. Stačí zadat další dva parametry systému:

- Jaká nejmenší odměna kterémukoli hráči může připadnout: V daném případě se pro jednoduchost systému nabízí hodnota 1, což má intuitivně srozumitelnou interpretaci, která neomezuje obecnost přístupu. (V tom případě nemůže nastat situace 9 : 1 : 1).
- Jaká je nejmenší citlivost změny, na kterou jsou hráči ochotni reagovat: Zde vzniká určitý problém, protože velikost 1 je příliš velká, jak si ukážeme vzápětí.

Pro názornost však předpokládejme, že citlivost hráčů je rovněž 1. Pak lze velmi snadno ukázat, jaké varianty redistribuce mohou být přímo prosazeny ze kterékoli výchozí. Pro ilustraci:

- Necht' je výchozí situace např. redistribuce typu (5 : 4 : 2).
- Pak proti kterémukoli hráči, jehož výkonnost je větší nebo rovna třem, může být uzavřena koalice a z toho vyplývají i všechny typy redistribuce, které mohou být přímo prosazeny, resp. kterými lze argumentovat při vyjednávání.
- Pro názornost je popíšeme: Pokud uzavře koalici hráč A a C proti hráči B, jedná se o (7 : 1 : 3), (6 : 1 : 4); pokud C a B proti A, pak se jedná o (1 : 7 : 3), (1 : 6 : 4), (1 : 5 : 3), (2 : 6 : 3), (2 : 5 : 4).

V našem modelu však musíme uvažovat ještě jeden důležitý moment. Totiž to, že některé situace se vzájemně dají srovnat mezi sebou z hlediska míry redistribuce. A jak jsme si řekli, je se změnou velikosti redistribuce spojena i změna výkonnosti systému. Ukažme si, jak řešit i tento problém. V tomto případě se již jedná o netriviální úlohu, jak si každý může sám ověřit, pokud se o to pokusí. Vezměme blok se součtem 11 a podívejme se na možné přípustné série redistribuce (viz výše). První série je: (8 : 2 : 1), (8 : 1 : 2), (2 : 8 : 1), (1 : 8 : 2), (2 : 1 : 8), (1 : 2 : 8).

Nyní nás bude zajímat, které situace lze srovnat z hlediska míry redistribuce a které ne. K tomu označme dodržení pořadí v odměňování 1, nedodržení pořadí v odměňování 0. Můžeme tak mít případy s charakteristikou: 000, 001, 010, 100, 011, 101, 110, 111. V případě výše zmíněné série se jedná o případy: (8 : 2 : 1) s charakteristikou 111, (8 : 1 : 2) se 101, (2 : 8 : 1) s 011, (1 : 8 : 2) s 010, (2 : 1 : 8) se 100 a (1 : 2 : 8) s 000. Případy s charakteristikou 110 a 001 nejsou možné, jak si lze ověřit. Některé případy jsou z hlediska míry redistribuce srovnatelné poměrně, jiné nikoli. Charakteristiky míry redistribuce nám umožňují najít všechny řetězce srovnání redistribuce. Ukazuje se, že v daném případě jsou jen dva:

(8 : 2 : 1) >	(8 : 1 : 2) >	(2 : 1 : 8) >	(1 : 2 : 8)
111	101	100	000

(8 : 2 : 1) >	(2 : 8 : 1) >	(1 : 8 : 2) >	(1 : 2 : 8)
111	011	010	000

(Zde symbol „>“ označuje pořadí v míře redistribuce, pod příslušnou redistribuční situací je uvedena její charakteristika.)

Všechny ostatní situace z hlediska míry nelze porovnat, např. (8 : 1 : 2) a (2 : 8 : 1), či (1 : 8 : 2) a (2 : 1 : 8) atd.

Nyní již můžeme provést ocenění míry poklesu výkonnosti. V případě 0,2 dostáváme:

11	10,8	10,6	10,4
(8 : 2 : 1) >	(8 : 1 : 2) >	(2 : 1 : 8) >	(1 : 2 : 8)
111	101	100	000

11	10,8	10,6	10,4
(8 : 2 : 1) >	(2 : 8 : 1) >	(1 : 8 : 2) >	(1 : 2 : 8)
111	011	010	000

(Všimněme si, že se tyto typy redistribuce nedostávají do kolize s redistribucí 10.)

V případě ocenění poklesu výkonnosti 0,5 dostáváme:

11	10,5	10	9,5
(8 : 2 : 1) >	(8 : 1 : 2) >	(2 : 1 : 8) >	(1 : 2 : 8)
111	101	100	000

11	10,5	10	9,5
(8 : 2 : 1) >	(2 : 8 : 1) >	(1 : 8 : 2)	(1 : 2 : 8)
111	011	010	000

(Zde se již tyto redistribuce dostávají do kolize s redistribucí 10, což má na chování systému podstatný vliv.)

Pokles výkonnosti může být mezi hráče rozdělen různým způsobem, např.:

11	10,8	10,6	10,4
(8 : 2 : 1) >	(7,9 : 1 : 1,9) >	(1,8 : 1 : 7,8) >	(1 : 1,7 : 7,7)
(8 : 2 : 1) >	(7,8 : 1 : 2) >	(2 : 1 : 7,6) >	(1 : 2 : 7,4)
(8 : 2 : 1) >	(8 : 1 : 1,8) >	(1,6 : 1 : 8) >	(1 : 1,4 : 8)
111	101	100	000

Důležité je, že všechny šestičlenné série daného bloku se chovají stejně. Pro všechny tříčlenné pak platí, že základní řetězce odlišné míry redistribuce jsou jen dva a jsou dvoučlenné:

(7 : 2 : 2) >	(2 : 2 : 7)
101	000

(2 : 7 : 2) >	(2 : 2 : 7)
010	000

Z toho pak vyplývá kvantifikace poklesu výkonnosti a její rozdělení mezi hráče.

Závěr: Tímto máme popsány všechny redistribuce s poklesem výkonnosti v jednotlivých sériích, nikoli však blocích odpovídajících každé výši redistribuce. Nastavitelnými parametry jsou zde:

1. Velikost snížení výkonnosti v důsledku porovnatelného zvýšení míry redistribuce (ta mj. rozhoduje o tom, zda budou vznikat křížové vazby mezi bloky či ne).
2. Redistribuce tohoto snížení mezi jednotlivé účastníky.

Návazně lze řešit případy odlišné míry redistribuce mezi jednotlivými sériemi v blocích a mezi bloky v případě vyšších hodnot poklesu výkonnosti.

Podobně lze uvažovat vliv poklesu výkonnosti systému v důsledku odklonění odměn od těch, které by odpovídaly podanému výkonu.

6 Praktické využití formalizovaného modelu – vyjednávání v redistribučních systémech

Výše uvedený postup umožňuje vytvořit počítačový model chování redistribučních systémů. V současné době řešitelský tým připravuje základní demoverzi. S jejím dokončením se počítá v průběhu dvou či tří měsíců. Návazně bude realizován projekt, jehož cílem bude vytvořit fungující program, který by umožnil modelovat chování reálných sociálních systémů, resp. měl podstatně více nastavitelných parametrů, přitom tak, aby odpovídal typickým situacím, s nimiž se setkáváme v praxi. Jedná se vlastně o vytvoření expertního systému. Přitom se ukázalo:

1. Lze formulovat obecná pravidla a postupy, podle kterých lze výše uvedené otázky řešit.
2. Na základě těchto pravidel lze vytvořit model, který ke každému zadání výchozích parametrů a typu otázky najde všechna možná řešení.
3. Tento model má některé parametry nastavitelné, což umožňuje:
 - 3.1 Přiblížit jej co nejvíce reálné situaci, kterou analyzujeme.
 - 3.2 Podívat se na chování modelu při různé hodnotě parametrů a porovnat ji s reálným chováním systému.
4. Od základního modelu lze odvíjet modely složitější, což je trvalý proces jeho zdokonalování.

Při rozhodování o tom, jaký typ redistribuce se v té či oné organizaci vytvoří, dochází vždy k vyjednávání o vytvoření koalic schopných tento typ redistribuce prosadit. Vyjednávání má vždy dvě složky:

- Dohodu na rozdělení výplat: tedy jak bude jednotlivý hráč odměňován, pokud dojde k redistribuci. Orientaci na dohodu o rozdělení výplat lze označit za základní strategii, kterou každý hráč využívá.
- Použití podpůrné argumentace: jedná se pomocné strategie, kterými se každý z hráčů snaží dosáhnout následujících tří cílů:

- Zamezit vzniku či narušit již vzniklé koalice, kterých by se neúčastnil a v případě prosazení kterých by došlo k pro něj nevýhodné redistribuci.
- Vytvořit koalici schopnou prosadit pro něj výhodný typ redistribuce.
- Vyjednat v této koalici co nejvyšší možnou výplatu (těžištěm argumentace v tomto případě je prezentace nákladů obětované příležitosti, tj. toho, co by mu přineslo, pokud by vytvořil jinou koalici nebo z organizace odešel).

Zatímco typy „velkých“ strategií (lze bezprostředně formalizovat, „malé“ strategie jsou vůči elementárnímu redistribučnímu modelu něčím vnější, tj. exogenitami, které lze identifikovat a popsat nejdříve jen verbálně. Rozvíjením modelu lze však postupně některé do modelu včlenit (např. argumentaci budoucím vývojem systému formou růstových modelů, což je významné právě v souvislosti s rolí vizí). Jaké jsou tedy možné vyjednávací strategie?

1. Představa budoucího vývoje:

Nedělíme se přece jen o výsledek jednání v jednom kole, ale o výsledky i v dalších kolech, které jsou současným kolem tak či onak predeterminovány. Přesvědčení ostatních hráčů o tom, jak budoucí vývoj proběhne a proč takto proběhne, resp. jaké jsou varianty a jakým způsobem se o nich rozhoduje, je při vyjednávání velmi důležitý. Hráči si mohou upřesňovat a doplňovat představu budoucího vývoje.

Jedná se o jednání, co se stane, když... Zde jsou typickými strategiemi:

- Nutnost změny (např. reformy, výměny vůdce apod.) versus nic neměnit (když se jede do kopce, tak se nepřepřáhá...).
- Katastrofické vize (stejně vše fatálně směřuje ke katastrofě...).

Představu budoucího vývoje lze modelovat prostřednictvím výplatních matic prezentovaných v určitém pořadí, které odpovídá budoucímu vývoji.

2. Vytvoření obrazu nepřítomného hráče (jak se bude rozhodovat, co od něj hrozí apod.)

Jedná se vlastně o vytvoření modelu druhého hráče a prezentaci tohoto modelu při jednání s dalším hráčem - a to třeba i s využitím výsledků jednání s ním. Právě představa o každém z hráčů, kterou si vytváří každý jednotlivý hráč, je tím, co představuje velmi významné exogenity, kterými je konkretizován výběr jednotlivých průběžných dohod během vyjednávání.

Zde připadá v úvahu řada možností:

- Prezentace možné dohody s druhým hráčem, příp. stavu přípravy dohody s cílem přimět prvního hráče (tedy toho, se kterým se právě vyjednává) k větší vstřícnosti. Tento typ vyjednávání lze podstatným způsobem formalizovat prostřednictvím matice výplat jako prvotních a navazujících strategií (tedy těch, které lze prosadit okamžitě z daného výchozího stavu, a které návazně).
- U vícečlenných systémů (více než 3 hráči) hraje důležitou roli rozlišení hráčů na 3 skupiny:

- Těch, co jednání iniciují, kolem nichž se koalice vytváří (kondenzuje).
- Těch, kteří vytvářejí podstatnou část koalice.
- Těch, kteří se v rozhodujícím momentu přidají a rozhodnou o vytvoření koalice a tudíž i rozložení výplat.

Vždy je přitom důležité, aby hráč, o kterém se vytváří představa (model jeho jednání), do tohoto prezentovaného modelu „zapadl“, aby se ve skutečnosti choval tak, jak model předpokládá, i když jeho jednání může mít zcela jiné motivy, než se mu připisuje a může se jednat jen o vnější shodu.

3. Vytvoření představy o prostředí daného systému:

Dané představy opět mohou obsahovat řadu prvků, respektive možností:

- Jaké jsou konkurenční subjekty systému? Co bude daný systém nutit k nějaké změně a proč je nutné s příslušnou změnou počítat (souvisí s představou o budoucím vývoji).
- Jaké jsou horizontální vazby mezi systémy nacházejícími se v okolí našeho systému? Tj. co může omezovat rozhodování uvnitř systému, čemu se musí systém podřídit či co respektovat.
- Do jaké hierarchické struktury systém spadá a o co v této struktuře jde? – Totéž – tj. co může omezovat rozhodování uvnitř systému, čemu se musí systém podřídit či co respektovat.
- Jaké jsou možnosti meziorganizační migrace? Meziorganizační migrací rozumíme možnost ze systému odejít (např. oznámení informace, že některý z hráčů je za určitých podmínek rozhodnut systém opustit a má možnost systém opustit), respektive do systému vstoupit. Jedná se o velmi významný moment ve vyjednávání, protože od toho se pak odvíjí jak rozhodování uvnitř systémů, tak i představa o budoucím vývoji systému. Meziorganizační migraci se proto budeme ještě podrobněji věnovat.

4. Poukázání na to, že existuje vazba mezi velikostí výplat a vlivem každého z hráčů na výsledek hry:

Jedná se např. o již v předcházejícím textu zmíněný prvek investování do společenské pozice, který pak podstatným způsobem ovlivňuje např. představu o budoucím vývoji systému.

Dochází tak k utváření zpětné vazby v systému – výsledek hry ovlivňuje pozici (a např. i rozhodovací sílu) hráčů v dalším kole. Z daného lze odvodit, že větší přerozdělování povede k větší rivalitě uvnitř systému/sítě.

5. Poukázání na možnou či očekávanou změnu výkonnosti hráčů:

Může být chápáno i jako součást prezentace budoucího vývoje systému či naopak vytváření obrazu o nepřítomném hráči („zestárl“, „už to není ono“, „zpsych“...).

Nejedná se o vývoj celého systému, ale o to, že původní parametry (výkonnost, hlasovací síla, svoboda při utváření koalic) se mění, a tím se mění i možnosti vytváření koalic.

Dané parametry přitom mohou ovlivnit jak samotnou redistribuci, tak sklon systému/sítě k rivalitě nebo naopak ke kooperaci.

6. Apel na morálku, víru, tabu apod.

Zde je cílem omezit výběr jednotlivých hráčů faktory, které blokují uvažování všech variant formou racionálního rozhodování. Pokud se podaří prosadit daná omezení, někteří hráči nemusí usilovat o redistribuci, která by pro ně byla výhodná – daný typ redistribuce může být pokládán za tabu, nemorální apod. Rovněž mohou být oslabeny tlaky na snížení míry redistribuce – i uvažování, že výše odměn jednotlivých hráčů by zejména měla vycházet z jejich skutečné výkonnosti, může být považována za tabu, něco, co je společensky nepřijatelné apod.

7 Příklad zobecnění elementárního redistribučního systému – systémy s větším počtem hráčů

Nechť máme redistribuční systém s větším počtem hráčů, například dvojnásobně velký, než je elementární redistribuční systém, tj.: $(A_1, A_2, B_1, B_2, C_1, C_2)$.

Koalic je v každém systému $2^n - 1$, kde n je počet hráčů:

- V případě tří hráčů jsme měli $2 \times 2 \times 2 - 1 = 7$ možných koalic, z toho jen tři byly zajímavé (jednočlenné koalice, koalice bez členů a koalice se všemi hráči nejsou zajímavé).
- V případě šesti hráčů máme $2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 - 1 = 63$ možných koalic, z čehož se zdá, že množství variant již nebudeme schopni rozumně analyzovat. Ukazuje se, že situace je podstatně jednodušší.

Vítězná koalice potřebuje v tomto systému nejméně 4 hráče. Tomu odpovídají následující koalice:

- 1. typ koalic
 - (A_1, A_2, B_1, B_2)
 - (B_1, B_2, C_1, C_2)
 - (A_1, A_2, C_1, C_2)
- 2. typ koalic:
 - (A_1, A_2, B_1, C_1)
 - (A_1, B_1, B_2, C_1)
 - (A_1, B_1, C_1, C_2)

V případě koalic prvního typu máme to stejné rozdělení jako v případě trojčlenné koalice. Tyto koalice se budou chovat prakticky stejně, jen s tím rozdílem, že trestání neposlušnosti a odměňování loajality může proběhnout i mezi hráči stejného typu výkonnosti.

V případě koalic druhého typu se jedná o koalici, kde jsou zastoupeni hráči všech typů výkonnosti a doplnění některým z hráčů kteréhokoli typu výkonnosti. Velmi pravděpodobnou příčinou takového typu koalice bude vnesení (coby exogenity) do systému

nějakého segregačního principu (mazáctví, starousedlictví, přibuzenství, národního či rasového dělítky apod.).

Vidíme, že možných případů je přehledné množství, můžeme najít poměrně zajímavé a v praxi se často vyskytující interpretace. Každopádně je povzbuzující, že zdánlivý prudký nárůst složitosti v případech zvažování většího množství členů nevede k nepřehlednosti, ale naopak – složitost lze poměrně efektivně redukovat. Tak je tomu i v případech pěti či naopak většího počtu hráčů, než je šest. Samotné zvyšování počtu členů nevede ke dramatickému zvýšení složitosti systému, resp. není nějak závažnou komplikací při identifikaci standardních situací a přechodů mezi nimi.

8 Růstové redistribuční systémy

Dalším příkladem zobecnění elementárního redistribučního systému jsou růstové redistribuční systémy. Jedná se o systémy, pro které platí následující:

- Vyvíjejí se v čase, tj. lze je sledovat v několika etapách jejich vývoje.
- Příjem účastníků roste.
- V každé etapě vývoje je výsledný stav (to, kolik z účastníků získává) výchozím parametrem v další etapě.

Oproti původnímu jednoduchému případu redistribučních systémů jsou zde dvě zobecnění:

- (Za prvé:) Sleduje se nikoli jen jedna etapa hry, ale několik po sobě jdoucích etap hry.
- (Za druhé:) Výsledky hry v každé etapě vytvářejí startovní podmínky pro druhou etapu.

Příklad růstových systémů jako zobecnění elementárního redistribučního systému je přínosný ze dvou hledisek:

1. Ukazuje, jak lze různé zobecnění převést do formalizované a následně počítačové podoby.
2. Ilustruje, že každé takové zobecnění má důležitý význam při vyjednávání o tvorbě koalic uvnitř sociálních systémů.

Časové hledisko, dynamika systému a existence zpětné vazby (výstupů na vstupy v dalším období) jsou prvky, které výrazně přispívají ke složitosti takovýchto systémů. Pokud máme vytvořit rozumný teoretický koncept, musíme proto usilovat o vhodnou formu zjednodušení, tj. o kanonické vyjádření. Za takovou formu lze považovat např. vyjádření růstu ve čtvercích, resp. oknech 12×12 (v dalším budeme používat terminologii „okno 12×12 “), přičemž růstové trajektorie uvnitř oken (to, co se odehraje během jedné etapy vývoje), budeme přibližně vyjadřovat přínými liniemi. Podívejme se, jak velmi jednoduchý model umožňuje vidět velmi důležité vlastnosti růstových redistribučních systémů.

Nechť máme dva redistribuční systémy, jeden s hráči A^1 , B^1 , C^1 , druhý s hráči A^2 , B^2 , C^2 . Horní index zde označuje příslušnost k jednomu, resp. druhému systému. Budeme předpokládat, že výkonnost jednotlivých hráčů se má k sobě ve standardním poměru $6 : 4 : 2$. Pokud by hráčů bylo více, odlišili bychom je dolním indexem.

Dále necht' platí, že:

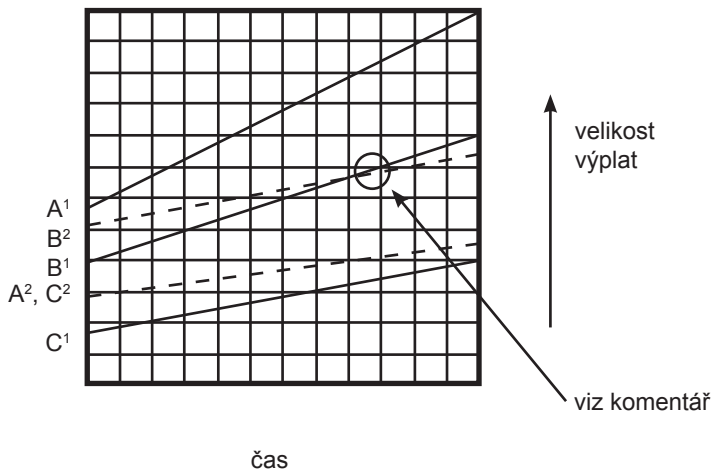
- První redistribuční systém je systémem výkonnostního typu, tj. výplaty jsou rozděleny dle skutečných výkonů, a to konkrétně v první etapě hry takto: $(6 : 4 : 2)$.
- Druhý redistribuční systém je systémem typu plně rovnostářského s vůdcem, tj. výplaty jsou rozděleny dle skutečných výkonů, a to konkrétně v první etapě hry takto: $(3 : 5 : 3)$.

Na následujícím obrázku jsou jmény příslušných hráčů označeny výchozí stavy. Linie trajektorií jsou u prvního (výkonnostního) systému vyznačeny plně, u druhého (plně rovnostářského s vůdcem) čárkovaně.

Lze předpokládat, že výkonnostní systém se bude vyvíjet dynamičtěji, tj. že během další etapy se v něm výplaty hráčům např. zdvojnásobí, zatímco u systému rovnostářského typu s vůdcem vzrostou jen o polovinu. Tomu odpovídají výplaty na konci sledované etapy:

- $(12 : 8 : 4)$ v případě prvního systému.
- $(4,5 : 7,5 : 4,5)$ v případě druhého systému.

Obr. 8.1: Znázornění růstového systému v jednom období

Pokud se pozorně na uvedený obrázek podíváme, zjistíme zajímavou skutečnost. Již na konci sledované etapy má ten, kdo měl v plně redistribučním systému s vůdcem nejvíce (totiž sám vůdce), méně, než by měl v systému výkonnostním (označeno kroužkem a šipkou).

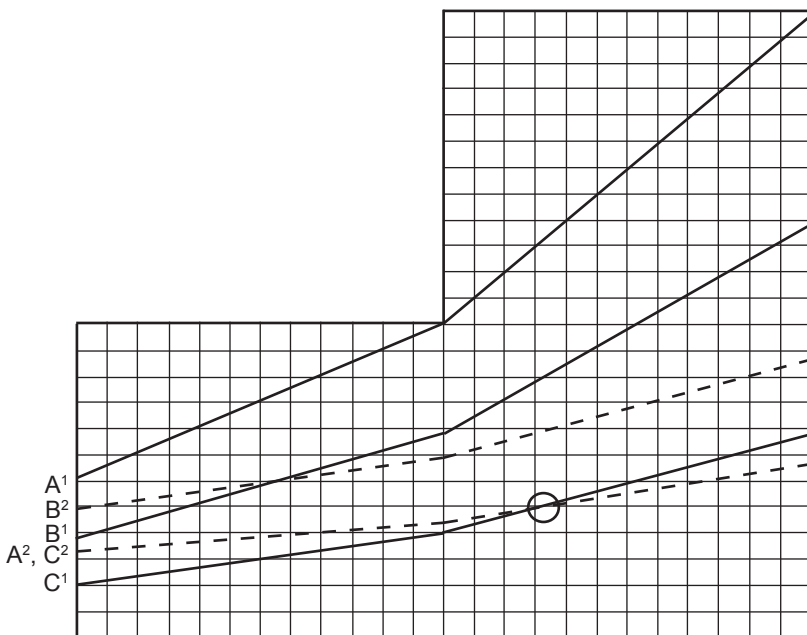
Poměrně snadno si lze představit, co by se odehrávalo. Sám vůdce by začal být nespokojen a začal uvažovat o možnosti reformy vedoucí k zavedení prvku výkonnosti. A byl by prvním, kdo by takto začal uvažovat. Nejvýkonnější hráč v redistribučním systému je nespokojen od počátku, ovšem situaci změnit nemůže. Naopak nejméně výkonnému hráči i nadále systém vyhovuje.

Návazně na základní koncept bychom mohli zkoumat konkrétnější situace s uvážením např. následujících zobecnění:

- Vliv meziorganizační migrace: V tomto případě bychom se zabývali důsledky možnosti přechodu hráče z jedné organizace do druhé. Pokud by tato možnost skutečně existovala, byly by plně rovnostářské systémy s vůdcem ještě více nestabilní.
- Vliv většího počtu hráčů a možnost sankcionování neposlušnosti a odměňování loajality: V tomto případě máme několik hráčů každého typu výkonnosti. Vzniká řada zajímavých herních situací souvisejících s tím, který z hráčů typu B vsadí na úspěšnost reformy a který na jejich neúspěšnost, následně se to týká i hráčů typu C. Jedná se o dobře z praxe známá dilemata, zda se chovat reformně nebo protireformně.

K tomu, abychom si mohli lépe představit, co se bude odehrávat v složitějších případech uvedených v předcházející poznámce, slouží následující obrázek. Jeho základem jsou okna 12x12 seřazena tak, aby prostřednictvím těchto oken bylo možné názorně vidět, co se odehraje během dvou navazujících období.

Obr. 8.2: Znázornění růstového systému ve dvou navazujících obdobích

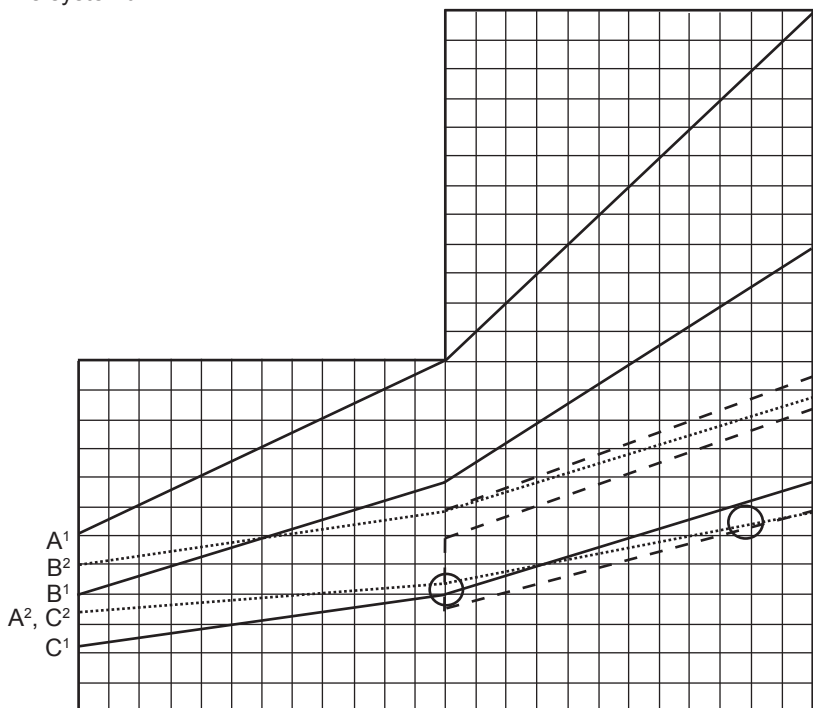

Zde vidíme, že v další etapě jsou na tom již všichni hráči systému typu plně rovnostářského s vůdcem hůře, než v systému založeném na odměňování výkonnosti.

Z toho, co si lze prohlédnout na vlastní oči, je zřejmé, že v systémech omezujících výkonnost budou sílit tlaky na provedení reformem směřujících k výkonnosti, pokud budou existovat systémy založené na výkonnosti, s nimiž mohou hráči srovnávat svou situaci. Tento závěr je ovšem celkem triviální.

Netriviální výsledky dostaneme, pokud si znázorníme možné alternativy reformem a jejich průběh.

Obr. 8.3: Znázornění růstového systému ve dvou navazujících obdobích, kdy došlo k reformě systému

Původní růstové linie plně rovnostářského systému s vůdcem jsou vyznačeny slabě čárkovaně. Na přelomu první a druhé sledované etapy došlo k reformě posilující odměňování výkonnosti. V našem případě jsme vybrali jednu z mnoha možností, kdy si vůdce B² nenechal sáhnout na svůj „funkční příplatek“ a nezbytné zvýšení odměny pro hráče A² bylo plně realizováno na úkor nejméně výkonného hráče, tj. C².

Z uvedeného grafického vyjádření situace představující reformu plně rovnostářského systému na systém určitou měrou odměňující výkonnost můžeme vyčíst řadu nikoli triviálních momentů:

1. Pokud má být v této situaci reforma provedena, musí si nejprve pohoršit nejméně výkonný hráč (viz první kroužek zleva). Teprve po určité době se jeho situace zlepšší, ovšem pouze oproti situaci, za které by k reformě nedošlo (viz druhý kroužek). To znamená, že reformy jsou v počáteční fázi velmi zranitelné. Neustále hrozí, že dojde ke spojení těch, co patří do skupiny vůdců (typu B), s nespokojenými hráči typu C.
2. Důležitou roli hraje rovněž to, jak se bude měnit velikost a způsob rozdělování odměny za vůdcovství, tj. zda při převažujícím zohlednění výkonnosti bude docházet k snižování odměny za vůdcovství (hráči typu B budou přicházet o své zvýhodnění), nebo zda se bude nějakým způsobem uchovávat (ovšem za cenu určitého snižování výkonnosti systému a nemožnosti rychlejšího zvýšení odměny i hráčů typu C).
3. Pokud bychom neuvažovali další vlivy působící na systém, pak by příjmová situace všech účastníků divergovala, resp. účastníci hry by se velikostí svých příjmů od sebe stále více vzdalovali. A to jak účastníci hry v rámci jednoho ze systémů, tak i hráči z různých systémů. Rostl by rozdíl jak v příjmech hráčů A^1 , B^1 , C^1 , tak i hráčů A^2 , B^2 , C^2 , v neposlední řadě pak i mezi hráči A^1 a A^2 , B^1 a B^2 , C^1 a C^2 .

9 Jak dál v rozvíjení a aplikování teorie redistribučních systémů

Jedním z nejužitečnějších kritérií toho, že se rozvoj určité teorie ubírá správným směrem, je, když průběžně dosahované výsledky otevírají nové a nové otázky, na které je třeba odpovědět a na které je možné odpovědět. Zvláště povzbudivé přitom je, pokud takto vznikající otázky překračují hranice jedné vědní disciplíny a vyžadují si spolupráci odborníků z různých oblastí. Tak tomu je i v případě současného stupně rozpracování teorie redistribučních systémů.

Již při „ručním výpočtu“ se ukazuje, že při velmi odlišném nastavení výchozích parametrů systému existuje poměrně omezené a přesně uspořádané množství redistribucí, které mohou nastat. Totéž platí i pro přechody od jedné redistribuční situace k jiné. Redistribuční systémy přitom vykazují vysokou míru symetrie. Při jejich modelování s využitím formalizovaného systému nacházíme standardní situace s pozoruhodnými vlastnostmi a intuitivně významnou interpretací. Jejich popis tak má všechny charakteristické rysy jednoho z nejzajímavějších současných směrů popisu reality, pro které se vžil označení „nalézání řádu v chaosu“. (5) Situací, které mohou nastat, je zdánlivě nepřehledné a teorií či lidským rozumem neuchopitelné množství, tím spíše se to pak týká toho, co se může odehrát při přechodu od jedné situace ke druhé, jaké alternativy zde mohou nastat. Realita, která nás obklopuje, je skutečně nesmírně rozmanitá a bohatá. Přesto však to, co se může odehrát, lze – právě s využitím dobře aplikovaného aparátu teorie her – vhodně utřídit a do značné míry i předpovědět, co se bude dít a jakou optimální strategii mohou jednotliví účastníci zvolit. (6)

Velmi účinným nástrojem analýzy situací, které v redistribučních systémech vznikají, a analýzy přechodů mezi nimi, se stane počítačový model, pro jehož vytvoření byly již

vytvořeny potřebné předpoklady. Co lze od tohoto modelu očekávat? V první fázi zejména následující:

1. Pokud zadáme základní parametry systému, zobrazí a vhodnou formou uspořádá všechny redistribuce, které zadaným parametrům odpovídají a které mohou při zadaných parametrech vzniknout.
2. V rámci těchto redistribucí umožní vybrat ty, které odpovídají optimálním (v Nashově i Paretově smyslu).
3. Ukáže všechny:
 - přechody od jedné redistribuční situace k jiné,
 - možnosti argumentace hráčů, kterými chtějí přimět některého z ostatních hráčů k vytvoření koalice s cílem dosáhnout žádoucí redistribuční situace.
4. Umožní testovat, jak se bude měnit chování modelovaného systému, pokud se budou měnit některé jeho parametry.

Při zdokonalování tohoto počítačového modelu půjde v počátečním období zejména o následující:

1. Otevřít jej co nejvíce z hlediska nastavitelnosti nejrůznějších parametrů (počet hráčů, možnost změny počtu hráčů v průběhu her s opakováním, uvážit možnost změny výkonnosti hráčů i jejich hlasovací síly apod.), aniž by byl narušen požadavek jednoznačnosti výpočtu.
2. Dosáhnout co nejvhodnějšího grafického zobrazení množin a podmnožin redistribucí, které jsou výsledkem výpočtu ve smyslu otázek 1 – 4 položených v předcházejícím odstavci.

V návaznosti na analýzu redistribučních systémů s využitím počítačového modelu se otevírá možnost spolupráce s odborníky, kteří se s uvedenou problematikou setkávají v rámci dalších společenskovedních disciplín. Obecně totiž platí to, že v každém sociálním systému, který má podávat výkon v určitém směru, podle určitých kritérií či s určitým cílem, v němž by měli být ti, co do systému patří, podle výkonu odměňováni, se vytvářejí určité koalice, které mají tendenci v té či oné míře rozdělovat prostředky, kterými příslušný sociální systém disponuje, ve svůj prospěch. Standardní situace, které přitom vznikají, zajímají:

- Odborníky na řízení, kteří se snaží navrhnout co nejvhodnější motivační systémy, pravidla výběru těch, co systémy řídí, stanovení kritérií výkonu apod.
- Odborníky na optimalizaci institucionálních správních struktur tak, aby tyto struktury co nejvíce sloužily účelu, pro který byly zřízeny.
- Sociology, kteří jsou schopni identifikovat nejrůznější jevy a kteří mají k dispozici nástroje, jak prostřednictvím výpovědí těch, co v určitých sociálních systémech působí, odhalovat struktury zájmů a vztahů.
- Psychology, jejichž odbornost jim umožňuje mj. sledovat a analyzovat lidskou stránku vytváření koalic v procesu vyjednávání.
- Odborníky na metodologické problémy, protože se ukazuje, že procesy vyjednávání z hlediska vytváření koalic uvnitř redistribučních systémů výrazně modifikují

čistě racionální uvažování (např. ve směru tabuizace témat, která by mohla mít za následek překonání nejrůznějších stereotypů).

Využití počítačového modelu při spolupráci s odborníky z výše uvedených oblastí přitom může mít podobu:

1. Analýzy typické a významné situace, kterou odborník z příslušné oblasti umí pojmenovat, v rámci formalizovaného modelu.
2. Interpretace zajímavé situace, která se objevuje při testování modelu, v terminologii příslušné odborné disciplíny.

Spolupráce výše tématizovaného typu poskytne podněty pro rozvíjení samotných matematických základů modelu. Lze předpokládat, že pravidla, která při popisu redistribučních systémů byla doposud formulována, jsou jen onou pověstnou „špičkou ledovce“. V tom případě bude možné i potřebné vytvořit mnohem více konzistentní matematický aparát.

10 Role mezigenerační migrace

Jedním z aspektů, který nejvíce ovlivňuje rivalitní nebo kooperativní charakter sociální sítě (reprezentovaný např. firmou nebo jiným typem organizace), respektive možnosti redistribuce, je možnost meziorganizační migrace hráčů. Jde o případy, kdy existuje více organizací a kdy hráči mohou buď zcela bez omezení, příp. s dílčími omezeními, migrovat z organizace do organizace. Každý z členů určité sociální sítě (vzhledem k výše uvedenému můžeme použít termínu hráčů) pak má možnost volit mezi dvěma typy herních strategií:

- Buď zůstat v příslušné organizaci a snažit se v ní prosadit svoji strategii.
- Nebo přejít do jiné organizace, vybrat si tím i podmínky svého působení i účasti v další hře.

Problematicke meziorganizační migrace byla věnována pozornost v přecházejícím textu, zde provedeme určité shrnutí: Možnost meziorganizační migrace vystavuje systémy (sociální sítě), v nichž je velmi zastoupena redistribuce, respektive, které mají výrazně rivalitní charakter, konkurenci. Měla by vyvolávat i efekt „shlukování schopných“ – osoby, které nejsou s redistribucí v síti, respektive rivalitním charakterem sítě, spokojeny, by měly vytvářet vlastní sítě. V realitě vidíme, že ačkoli s rivalitními sítěmi, respektive s redistribucí, se setkáváme velmi často, není migrování tak časté, aby vytvořilo protitlak proti degeneraci organizací touto formou. Rovněž tak nepozorujeme tak často fenomén „shlukování schopných“, a to často ani tam, kde bychom jej očekávali. Znamená to, že existují různé bariéry meziorganizační migrace. Které k nim patří?

1. Možnost shlukování schopných je omezena vysokými transakčními náklady na přechod z jedné organizace do druhé (každý z účastníků do své pozice už hodně investoval a o výnos ze své pozice by mohl přijít).

2. Vznik pozice lídra umožňuje zvětšit organizaci (zvláště, pokud se v organizaci vytváří hierarchie pozic), výnosy z rozsahu a váha organizace mají větší efekt, než shlukování schopných. Na výnosech z rozsahu se mohou podílet i schopní, kteří tak nejsou stimulováni k meziorganizační výměně.
3. Kritéria schopností nejsou (alespoň v krátkém období) natolik průkazná, aby mohlo dojít k efektu shlukování schopných. Existuje zde informační asymetrie, kdy organizace, do které někdo přichází, nemusí mít dostatek informací o příchodícím, proto váhá, zdali jej přijmout.
Lze namítnout, že možným řešením jsou zaměstnání na dobu určitou, za nižší mzdu apod. Pokud se nově přichodzí ukáží jako schopní, nic potom nebrání organizacím, kam přichodzí vstoupili, počáteční podmínky změnit. Tato námitka je jistě částečně pravdivá, na druhou stranu uvedená řešení představují pro příchodícího riziko, takže se mu může vyplatit zůstat v původní organizaci.
4. V reálných systémech existuje ještě rovnostářské přerozdělování s lídrem vyššího řádu, tj. přerozdělování mezi organizacemi, při kterém schopné organizace dopadnou (a jsou trestány) právě tak jako jedinci uvnitř organizací.
5. Rychlost degenerace organizací ve směru „rovnostářské přerozdělování s lídrem“ je tak značná, že se nevytvářejí dostatečné zárodky pro shlukování schopných.
6. Instrukce ve společnosti (tj. formální a neformální normy) i faktické vztahy ve společnosti podporují přerozdělování uvnitř organizací, případně i mezi organizacemi a vytvářejí zábrany pro přechod schopných mezi organizacemi. Příkladem mohou být nepružnosti na trhu práce (typu zákoníku práce, který ztěžuje organizacím propouštění), vysoké daňové a podobné odvody (vysoké zdravotní a sociální pojistění) ale i nefunkční trh s byty (např. v důsledku regulovaného nájemného), složitosti při zakládání nových firem, rozšíření korupce atd., tedy vše faktory, jež „jdou“ proti schopným.
7. K redistribuci dochází na úrovni celé společnosti – vysoká míra přerozdělování je dána sociálním, daňovým systémem i podobnými systémy. Jinými slovy úspěšným budou kladeny překážky i tehdy, pokud se začnou shlukovat. Množství schopných přitom není tak velké, respektive schopní nemají takovou váhu, aby dané překážky překonali.
8. Důvody přijímání nových členů do organizace nejsou založeny jen na schopnosti výkonu, ale i na dalších motivech:
 - Přijmout někoho, kdo se vyznačuje loajalitou.
 - Posílit si pozici v organizaci přijetím partnera z nějaké sociální sítě, jejíž členové se vyznačují vzájemnou loajalitou.
 - Postarat se o někoho, kdo je v nouzi.
 - Apod.
9. Uchování určité míry zásluhovosti je dáno nutností organizací s prvky lídrovství bránit se meziorganizační migraci - a čím více se určitá míra zásluhovosti uchová, tím je výkonný pracovník více připoután k tomu, aby uvnitř „své“ organizace působil. Čím více je pak omezena možnost meziorganizační migrace, tím více je oslabena možnost uplatnění zásluhovosti.

10. Silové omezení meziorganizační migrace - tj. organizace má schopnost a sílu zabránit svému členu (hráči) přejít do jiné organizace. (Může se např. jednat o vybudování „železné opony“, příp. hrozbu diskreditace.)
11. Neschopnost člena organizace (hráče) ocenit vlastní výkonnost, a tudíž hledat organizaci, která by mu nabídla lepší podmínky pro jeho uplatnění.
12. Nelze vyloučit, že organizace složené převážně ze schopných lidí mohou mít své specifické problémy – mezi schopnými může nastávat rivalita, mohou se obtížně shodovat, lidově řečeno může docházet k efektu „příliš mnoho efektů kohoutů na jednom smetišti.“ Jinými slovy přechod do organizace složené ze schopných může být pro schopné spojen s řadou rizik, která mohou způsobit, že výsledky schopných nebudou o tolik lepší jako v původních organizacích.

Výčet těchto bariér meziorganizační migrace je neúplný. Další rozpracování teoretického konceptu redistribučních systémů jej umožní jak doplnit, tak i lépe strukturovat a najít obecné postupy řešení úloh.

Závěrečná poznámka

Řešení problematiky projektu GA ČR Investování do sociálního kapitálu a efektivnost otevřelo cestu k pochopení významu redistribučních procesů uvnitř sociálních systémů, roli kooperativních a rivalitních prvků uvnitř těchto systémů i význam meziorganizační migrace mezi sociálními systémy (zprostředkované mj. rolí sociálních sítí). Významným a perspektivním nástrojem analýzy těchto otázek je formalizovaný model těchto systémů, který je v současné době převáděn do podoby počítačového programu, resp. expertního systému.

Rozpracováním problematiky redistribučních systémů se otevírá velmi perspektivní program vědecké a výzkumné činnosti, který umožňuje a současně si i vyžaduje součinnost odborníků z různých oblastí. Realizace tohoto programu:

- Umožňuje dosahovat původní výsledky.
- Umožňuje využívat původní metodologické postupy (které mohou být důležitou součástí „know-how“ pracoviště, které příslušný výzkumný program bude realizovat).
- Otevírá cestu k vytvoření a nabídnutí specifických vzdělávacích programů spojených s přípravou odborníků schopných příslušné „know-how“ aplikovat, příp. se podílet na jeho dalším vývoji.
- Nabízí četné původní a významné aplikace, včetně těch, které jsou spojeny s řešením realizační problematiky (tj. problematiky spojené s uplatněním výsledků teorie, resp. vědeckovýzkumné činnosti v praxi).

Souhrn

Zatímco problematice investic do lidského kapitálu je věnována značná pozornost, v případě investic do sociálního kapitálu tomu tak není. Lidský kapitál však lze uplatnit pouze prostřednictvím sociálních sítí, tedy prostřednictvím sociálního kapitálu. Článek ukazuje, že investice do sociálního kapitálu mohou být spojeny s řadou výnosů, ale i nákladů, včetně nákladů obětované příležitosti. U sociálních sítí hraje dále významnou úlohu, zda mají tyto sítě kooperativní nebo rivalitní charakter. Článek rozebírá základní faktory, které působí na spolupráci nebo rivalitu v síti. Významná pozornost je věnována problematice redistribuce v sociálních sítích. Článek popisuje elementární redistribuční systém, pokud sociální síť tvoří tři osoby (hráči), a rozebírá možné redistribuce, které v takovém systému mohou nastat včetně vlivu na efektivitu takového systému. V závěru článku zkoumá vliv meziorganizační migrace na redistribuci a faktory, které omezují možnosti meziorganizační migrace, zejména meziorganizační migrace výkonných osob.

Klíčová slova

lidský kapitál, sociální kapitál, rivalitní a kooperující sociální systém, redistribuční systémy, elementární redistribuční model, meziorganizační migrace

Abstract

Economic pays appreciable attention investments in human capital. However more little attention is paid investments in social capital, although human capital can be only applied in social networks, it means by social capitals. The article shows that investments in social capital are connected with profits and costs including opportunity costs. Social networks can be divided in cooperative and rival ones. The article explores factors influencing if a network have cooperative or rival characters and how the factors affect behaviour of the network. Main attention of the article is paid the question of redistribution in social network. The article describes the elementary system of redistribution – the case when the social network consists of three persons (players). Possible redistribution in the system is analysed including effects of the redistribution on the behaviour and efficiency of the system. The topic of migration people among organizations is dissected in the last chapter of the article including answering the question why share of migration skilled and qualified people among organizations is relatively low.

Key words

human capital, social capital, rival and cooperative social system, redistribution system, elementary redistribution model, migration people among organizations

Kontaktní adresa / Contact address

Mgr. Ing. Petr Wawrosz

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., katedra ekonomie a mezinárodních vztahů.
Vltavská 12, 150 00 Praha 5, ČR (e-mail: wawrosz@mail.vsfs.cz).

Poznámky

- (1) Viz článek R. Valenčíka a R. Bedretdinova v tomto čísle časopisu.
- (2) Výše uvedené tvrzení se někomu může zdát přehnané, jinému naopak triviální. Fakt je, že v reprezentativních monografiích a učebnicích pocházejících z českého prostředí je až na výjimky (Štědroň 2007) tato problematika zcela přehlížena, i když vezmeme práce přistupující k problematice řízení z různých úhlů, viz např. Bedrnová - Nový (2006), Eucken (2004), Koubek (2005) apod.
- (3) Např. proč má tendenci se v organizacích prosazovat ambiciózní průměr, proč nejvýkonnější hráči naopak mají tendenci prosazovat rovnostářské typy distribucí bez vůdce apod. – viz např. Valenčík - Bedretdinov - Wawrosz (2006 a).
- (4) Doc. RNDr. František Charvát, DrSc. (1939 - 2007) působil na Katedře marketingové komunikace VŠFS.
- (5) Orientaci v teorii chaosu i těm, co se touto otázkou nezabývají profesionálně, poskytnete knížka J. Gleicka Chaos (1996) s podtitulem „Vznik nové vědy“. (Originál byl vydán již v roce 1987 a dále zmíněný J. Barrow na něj v podstatných souvislostech navazuje.) Tato knížka je metodologicky velmi silná a pro rozvoj ekonomické teorie relevantní. Popisuje „hledání řádu v chaosu“, tj. v dynamických nelineárních systémech. Ukazuje mj. že i velmi jednoduché dynamické nelineární systémy „vytvářejí svět“, v němž nelze použít matematického výpočtu (resp. kdy možnosti matematického výpočtu jsou velmi omezené). A to ze zásadních důvodů (tj. nikoli proto, že nemáme přesná vstupní data, dostatečně vyvinutý matematický aparát či nedostatečně výkonné prostředky výpočtu). Zkrátka - matematicky je dokázáno, že matematickým výpočtem nelze chování takových systémů popsat. Přesto však mohou matematické prostředky významně přispět k pochopení chování těchto systémů a přinést prakticky užitečné závěry. K hledání „řádu v chaosu“ viz též Coveney - Highfield (2003).
- (6) Pro tento typ úloh používá J. Barrow (1997) velmi výstižný pojem „algoritmická stlačitelnost“: *„Cílem vědy je dát rozmanitosti přírody smysl. Věda není založena pouze na pozorování; sice se o ně opírá, aby nashromáždila informace o světě a aby testovala předpovědi o tom, jak bude svět reagovat na nové situace, ale jádro vědeckého postupu se nachází mezi těmito dvěma procedurami. Nejde o nic jiného než o transformaci soupisů pozorovaných dat do zkrácené podoby, vznikající rozpoznáváním řádu. Tento rozpoznávaný řád dovoluje nahradit informační obsah pozorované řady událostí stručnou formulí, jejíž informační obsah je stejný nebo téměř stejný. Jak vědecká metoda vyvířovala, začali jsme si být vědomi rafinovanějších typů řádu, nových forem symetrie a nových typů algoritmů, které mohou zázračně kondenzovat nesmírné řady pozorovaných dat do kompaktního vzorce...*

Každý řetězec symbolů, který může být zapsán ve zkrácené podobě, se nazývá algoritmicky stlačitelný... Bez rozvíjení algoritmických stlačení dat by se veškerá věda začala měnit v jakési bezduché sbírání známek - shromažďování každého dostupného faktu bez jakéhokoli výběru.“ (S. 20 - 21.)

Pojem „algoritmická stlačitelnost“ ve velmi obecné rovině vystihuje, o co ve vědeckém poznání jde. Nevýčerpatelná realita se před námi rozevírá v podobě nekonečných souborů dat. Úkolem vědeckého poznání je nahradit donekonečna ubíhající soubory dat jejich konečnou reprezentací (modelem, předpisem apod.). Algoritmické stlačení přitom zdaleka nemusí mít podobu matematického vyjádření. Lidé byli schopni stlačit soubory dat dávno před tím, než si osvojili matematiku.

Literatura:

Barrow, J.: Teorie všeho, Praha, Mladá fronta 1997.

Bedretdinov, R., Valenčík, R., Wawrosz, R.: Vzdělanostní ekonomika a bariéry jejího zrodu. In: sb. Znalostní ekonomika II. Praha EUPRESS 2006. ISBN 80-86754-63-4.

Bedretdinov, R. Valenčík, R. Wawrosz, P: Obecná teorie redistribučních systémů. In: sb. 4. výroční konference České společnosti ekonomické. Praha, ČSE 2006.

Bedrnová, E., Nový, I. a kol.: Psychologie a sociologie řízení. Praha, Management Press 2002. ISBN 80-7261-064-3.

Bourdieu, P.,: Teorie jednání. Karolinum, Praha 1998.

Brůha, J.: Mezinárodní konference z pomezí teorie her a environmentální ekonomie. In: Politická ekonomie 1/2003. ISSN 0032-3233.

Coveney, P., Highfield, R.: Mezi chaosem a řádem, Praha, Mladá fronta 2003. ISBN 80-204-0989-0.

Eucken, W.: Zásady hospodářského řádu. Praha, Liberální institut 2004. ISBN 80-86389-32-4.

Fiala, P.: Modelování vyjednávacího procesu s více hodnotícími kritérii. In: Politická ekonomie.

Fotr, J., Švecová, L.: Riziko a nejistota ve strategickém rozhodování. In: Politická ekonomie.

Gleick, J.: Chaos, Brno, Ando Publishing 1996.

Horníček, M: Negotiation, preferences over agreements, and the core. In: sb. 4. výroční konference České společnosti ekonomické. Praha, ČSE 2006.

Hubík, S.,: Kulturní a sociální kapitál a network society, In: sb. Lidský kapitál a investice do vzdělání, Praha, VŠFS, 2002.

Jonáš, J.: Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii za rok 2002. In: Politická ekonomie 2/2003. ISSN 0032-3233.

Jonáš, J.: Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii za rok 2001. In: Politická ekonomie 1/2002. ISSN 0032-3233.

Kodera, J.: Teorie her a ekonomické rozhodování. In: Politická ekonomie 1/1993. ISSN 0032-3233.

- Koubek, J.: Řízení lidských zdrojů. Praha, Management Press 2001. ISBN 80-7261-033-3.
- Laffont J. - J.: Teorie her a případ dat z aukcí. In: Politická ekonomie 1/2004. ISSN 0032-3233.
- Maňas, M.: Konkurenční a koluzivní chování v oligopolu. In: Politická ekonomie 1/2002. ISSN 0032-3233.
- Maňas, M.: Hry v ekonomické teorii. In: Politická ekonomie 1/1995. ISSN 0032-3233.
- Maňas, M.: Teorie her a její aplikace, Praha, SNTL 1991.
- Štědroň B.: Manažerské řízení a informační technologie. Praha, Grada 2007. ISBN 978-80-247-2052-4.
- Sekerka, B.: Mikroekonomie, Praha, Profess Consulting 2002.
- Skořepa, M.: Daniel Kahneman a psychologické základy ekonomie. In: Politická ekonomie 2/2004. ISSN 0032-3233.
- Sirůček, P.: Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii za rok 2005. In: Politická ekonomie 4/2006. ISSN 0032-3233.
- Valenčík, R.: Aplikace teorie redistribučních systémů k analýze povolebního vyjednávání 2006 a. In: Lidský kapitál a investice do vzdělání. Praha, EUPRESS. ISBN 80-86754-71-5.
- Valenčík, R., Bedretdinov, R., Wawrosz, P.: Obecná teorie redistribučních systémů. In: Determinanty sociálního rozvoje – Sociální podnikání I. Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta 2006 b. ISBN 80-8083-280-3.
- Valenčík, R.: Teorie her v mikroekonomii: Kde a proč? In: sb. 4. výroční konference České společnosti ekonomické. Praha, ČSE 2006.
- Wawrosz, P.: Vliv relativní příjmové pozice na sociální kapitál. In: sb. Lidský kapitál a investice do vzdělání. Praha, EUPRESS. ISBN 80-86754-71-5.
- www.gametheory.net.

CESTA NA CESTĚ

CESTA ON THE WAY

Bojka Hamerníková

Centrum pro ekonomické studie a analýzy (CESTA) bylo zřízeno koncem r. 2006. Jeho činnost se plně rozběhla začátkem letošního roku. Idea zřídit výzkumné centrum na VŠFS je logickým vyvrcholením úsilí manažerů a akademiků školy, kteří chtějí rozvíjet intenzivněji výzkum nejen v oblastech relevantních zaměření vzdělávací činnosti školy, ale i v oblastech aktuálních a potřebných z hlediska národohospodářské situace. Vybudovat a rozvíjet plnohodnotné vysokoškolské pracoviště univerzitního typu, to je hlavní vize školy. Naplnění této vize je v centru pozornosti vedení školy a jejich akademických pracovníků. Získání a úspěšná realizace řady projektů je důkazem významu této oblasti, neboť jsme si dobře vědomi toho, že nelze být špičkovou vysokoškolskou institucí bez kvalitní vědecko-výzkumné a publikační činnosti v oblastech akreditovaných oborů VŠFS.

Doménou činností centra je provádění výzkumů a analýz podle schválených témat. Kromě výzkumů bude centrum provádět expertízy, publikační činnost, implementaci a propagaci výsledků výzkumů (formou seminářů, diskusí a konferencí), spolupracovat s talentovanými studenty (všech stupňů studia), organizovat pravidelné semináře a opo- nentury, připravovat projekty pro GA ČR apod.

Vyvrcholením prezentace výsledků centra bude publikování svých výstupů ve spolupráci s nakladatelstvím školy. Publikace budou distribuovány partnerům, potenciálním zájemcům a odborné veřejnosti. Vědecko-výzkumná činnost centra podpoří koordinovaně základní priority VŠFS.

Výzkum byl nastartován ve dvou oblastech:

- rozpočtové a fiskální politiky,
- interakce sociálních systémů.

Vznikly dva výzkumné týmy. V rámci prvního výzkumného týmu zaměřeného na rozpočtovou a fiskální politiku probíhá v současnosti analytická práce v následujících oblastech:

- objevu a struktury výdajů s cílem vymezit nové přístupy k jejich optimalizaci,
- daňového systému z hlediska udržitelnosti veřejných financí (a s přihlédnutím k vývoji daňové politiky v EU),

- tzv. relativní váhy veřejného dluhu, rizika vzniku dluhové krize s cílem vypracovat doporučení ke snížení této váhy,
- tzv. Maastrichtských fiskálních kritérií a jejich vlivu na fiskální disciplínu.

V rámci druhého výzkumného týmu zaměřeného na interakci sociálních systémů probíhá v současnosti analytická práce v následujících oblastech:

- vzájemných vazeb mezi jednotlivými sociálními systémy v ČR,
- tzv. sociálních pastí a příčin vedoucích ke zneužívání sociálních dávek.

K diskusi nad prvními výstupy práce obou výzkumných týmů proběhl 6. dubna tohoto roku workshop. Poznatky a náměty vzešlé z odborné diskuse budou zapracovány do finálních verzí výzkumných statí a připraveny k publikaci v ACTA VŠFS.

Oba týmy připravily a podaly dva projekty pro GA ČR na r. 2008. V současnosti se připravují další dva projekty v rámci 7. rámcového programu.

Závěr

Lze očekávat, že centrum rychle najde odběratele svých výzkumných výstupů a bude usilovat o získání prestižních grantů. To umožní i jeho vstup do evropského výzkumného prostoru. S tím bude souviset i publikační a propagační činnost centra. Centrum bude organizovat i odborné semináře, diskuse a konference.

Kontaktní adresa / Contact address

doc. Ing. Bojka Hamerníková, CSc.

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., vedoucí katedry rozpočtové politiky a managementu veřejného sektoru, ředitelka Centra pro ekonomické studie a analýzy (CESTA)
Estonská 500, 101 00 Praha 10, ČR (e-mail: bojka.hamernikova@vsfs.cz).

PŘEHLED UKONČENÝCH PROJEKTŮ VÝZKUMU A VÝVOJE

A DIGEST OF THE WOUND UP PROJECTS OF RESEARCH AND DEVELOPMENT

Vladimír Čechák

Teoretická a metodologická východiska systémů analýz regulace a supervize finančních trhů

Theoretical and methodological resources of the analysis systems of regulation and supervision of the financial markets

(GA ČR) - ukončeno 31. 12. 2006

(Grant Agency of the CR) – concluded 31. 12. 2006

Cílem tohoto výzkumu bylo vymezit základní teoretická a metodologická východiska pro analýzy systémů regulace a supervize finančního trhu, analyzovat základní souvislosti mezi stupněm rozvoje finančního trhu a odpovídajícím systémem regulace a supervize zajišťujícím optimální a efektivní míru těchto činností při únosných nákladech, definovat kvalitativní a kvantitativní kritéria efektivního fungování systémů regulace a supervize finančního trhu a pomocí těchto kritérií vymezit teoreticky optimální strukturu organizace těchto systémů. Formulací teoretických a metodologických východisek analýz byly vytvořeny předpoklady pro objektivizaci rozhodovacích procesů v oblasti regulace a supervize finančního trhu. Dosažené výsledky byly zpracovány, uveřejněny v řadě publikací a prezentovány na vědeckých konferencích v Římě a v Praze.

Vstupní analýza současných vazeb trhu práce se sektorem Těžba nerostných surovin (OKEČ 10-14) a definování výchozích předpokladů pro strategické plánování zaměstnanosti v sektoru

An input analysis of the contemporary commitments of labour market to the sector Production of mineral raw materials and a definition of the basic premises needed for making strategic plans of employment in the sector

(MPSV) - ukončeno 18. 12. 2006

(MLSA) - concluded 18. 12. 2006

Cílem projektu bylo zpracování dílčí sektorové analýzy zaměřené na trh práce v sektoru Těžba nerostných surovin, umožňující kvalifikované rozhodnutí o vyu-

žití prostředků z ESF v letech 2007 - 2013. Sektorová analýza byla zaměřena na vyhodnocení relevantních dat týkajících se trhu práce v sektoru, umožňujících stanovit ukazatele přínosů a dopadů, vypracování metodiky pro určení faktorů a vlivů působících v sektoru na předpokládaný vývoj nabídky a poptávky pracovních sil, provedení analýzy trhu práce v sektoru ve smyslu silných a slabých stránek s uvedením strategie pro jejich zvládnání, vytvoření mapy trhu práce z hlediska regionálního, profesního a demografického, včetně vymezení vlivu významných zaměstnavatelů v sektoru, zpracování požadavků sektoru v oblasti pracovních sil a trhu práce v návaznosti na sociálně odpovědné investování a na rozvoj sektoru i souvisejících odvětví, vymezení okruhu ohrožených pracovníků v sektoru z hlediska věkové a vzdělanostní struktury a vytvoření návrhu na využití prostředků z ESF v sektoru v návaznosti na provedenou analýzu požadavků a potřeb sektoru.

Monitoring ekonomických a vybraných sociálních faktorů udržitelného rozvoje

Monitoring of the economic and selected social factors of sustainable growth

(Czech Coal a.s.) - ukončeno 30. 6. 2006

(Czech Coal a.s.) - concluded 30. 6. 2006

Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit sociální a ekonomické podmínky obyvatel ve vybraných obcích v blízkosti mosteckých uhelných těžebních polí a dále zjistit ekonomickou situaci obcí a porovnat ji s hlavními ukazateli teorie udržitelného rozvoje. Byl proveden monitoring veřejně dostupných statistických dat a doplňující šetření zaměřené na sociálně-ekonomickou situaci v obcích. Podle očekávání dospěli členové týmu k závěru, že se tu industriální charakter regionu dlouhodobě projevuje v relativně nízké úrovni lidského a sociálního kapitálu. Špatná vzdělanostní struktura je přitom jednou z největších komplikací při řešení sociálních a ekonomických problémů. Je-li jedním z předpokladů udržitelného rozvoje vysoká úroveň vzdělanosti, pak tato situace jednoznačně nepříspívá k nastolení podmínek udržitelného rozvoje. Na základě analýz získaných dat a s ohledem na stěžejní pilíře teorie udržitelného rozvoje byly navrženy ukazatele pro průběžný monitoring socio-ekonomických změn v regionu. Součástí projektu byl empirický výzkum, na kterém se ve vazbě na předchozí výuku rozhodující měrou podíleli studenti VŠFS.

Efektivnost investování do lidského kapitálu

On effectiveness of investing the human capital

(GA ČR) - ukončeno 31. 12. 2005

(GA of the CR) - concluded 31. 12. 2005

Výzkum vycházel z empiricky podloženého a ve světové odborné literatuře doloženého zjištění, že jsou investice do lidského kapitálu, a tedy do vzdělání, výnosnější, než investování do kapitálu fyzického. Vycházel z předpokladu, že efektivnost investování do vzdělání je podmíněna odstraňováním nedokonalostí kapitálového trhu, zejména ve smyslu vývoje produktů a institucionálního prostředí. Jeho cílem tedy bylo zmapovat proces odstraňování těchto nedokonalostí a odhalit možnosti, které se tu nabízejí, prokázat pozitivní dopady zvyšování efektivnosti takového investování a prozkoumat jeho roli v proměnách ekonomického systému s přihlédnutím ke specifickým České republiky. K nejvýznamnějším výsledkům tohoto zkoumání patří zastřešení této problematiky vytvořením původního konceptu „ekonomie produktivní spotřeby“, konkretizace modelu investičního financování vysokého školství s využitím osvědčených zahraničních zkušeností a jejich aplikace na podmínky v ČR včetně popularizace a laické i odborné diskuse, dále posun v chápání vztahu spontánních aspektů vývoje tržního mechanismu a aplikace teoretického poznání mocí legislativní či výkonnou, a nakonec využití těchto výsledků v praxi na VŠFS, zejména ve výuce, při vytváření vazeb mezi výukou a výzkumem a také při koncipování vývoje školy. Dosažené výsledky byly publikovány a také prezentovány na řadě vědeckých konferencí v ČR i zahraničí.

Investice do lidských zdrojů v prováděných restrukturalizacích národohospodářských sektorů formou vzdělávacího procesu

On investing human resources in the actual restructuring of the national economic sectors made by the way of educational process

(MPSV) - ukončeno 20. 10. 2003

(MLSA) - concluded 20. 10. 2003

Cílem projektu bylo navrhnout systém celoživotního vzdělávání, který by vytvářel základní předpoklady dosažení optimální vzdělanostní struktury. Na základě zpracovaných analýz byl kladen důraz na restrukturalizaci vzdělávacích kapacit regionu a problematiku rekvalifikací. Na základě perspektivních trendů ve vývoji na trhu se projekt zaměřil zejména na další rozvoj vysokoškolské základny v regionu Severozápad.

PŘEHLED PROBÍHAJÍCÍCH PROJEKTŮ VÝZKUMU A VÝVOJE

A DIGEST OF THE PROCEEDING PROJECTS OF RESEARCH AND DEVELOPMENT

Investování do sociálního kapitálu a efektivnost

On investing the social capital and on effectiveness

(GA ČR) - probíhá, ukončení 31. 12. 2008

(GA of the CR) - proceeding, conclusion expected to 31. 12. 2008

Zatímco investování do lidského kapitálu je u nás věnována v odborné rovině dostatečná pozornost, dosud neexistuje systematický ekonomický výzkum, který by se zabýval logicky navazující problematikou investování do sociálního kapitálu a vzájemnou podmíněností investic do lidského a do sociálního kapitálu z hlediska efektivnosti. Zvláště významný je z tohoto hlediska vztah mezi rivalitními a kooperativními aspekty sociálních sítí z hlediska role vzdělávacích procesů. K analýze situací v dané oblasti lze aplikovat aparát teorie her. Projekt si klade za cíl zodpovědět otázku: Jaké jsou konkrétní možnosti a cesty zvýšení efektivnosti využití lidského kapitálu v rámci investic do sociálního kapitálu? Tuto otázku lze formulovat v rozvinutější podobě též následujícím způsobem: Jak a za jakých podmínek mohou investice do lidského kapitálu (zejména vzdělání s důrazem na celoživotní vzdělání) ovlivnit posilování kooperativního charakteru sociálních sítí, tím vytvořit podmínky pro plnější rozvoj a uplatňování schopností člověka, tudíž i zpětně působit na zvýšení efektivnosti investic do lidského kapitálu?

Vstup ČR do eurozóny a rizika spojená s plněním kurzového konvergenčního kritéria

On ingoing of the Czech Republic into the Eurozone and on the risks linked with the performance of the exchange convergent criterion

(GA ČR) - probíhá, ukončení 31. 12. 2007

(GA of the CR) – proceeding, conclusion expected to 31. 12. 2007

Vstup ČR do eurozóny se očekává v letech 2009-2010. Kurzové konvergenční kritérium požaduje udržovat alespoň dva roky stabilní kurz v systému ERM II. Cílem projektu je posouzení rizik, spojených s udržováním kurzového kritéria s důrazem na riziko měnové krize. Východiskem bude vyhodnocení přiměřenosti kurzového kritéria

a očekávaná možnost jeho úpravy, dále analýza měnových krizí. Bude vyhodnocen přechod od floatingu k fixnímu kurzu a nastavení centrálního kurzu k euru při vstupu do ERM II. Hlavním problémem jsou okolnosti vedoucí ke zvrátům v pohybu kapitálu a k tlakům na devalvaci. K výzkumu těchto příčin měnových krizí patří jejich rozpoznání jako signál včasného varování pro zásah autorit hospodářské politiky. Při výzkumu budou hledány analogie s vývojem Evropského měnového systému a s vývojem kurzů měn přistupujících zemí.

Kontaktní adresa / Contact address

prof. PhDr. Vladimír Čechák, CSc.

Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., prorektor pro vědu a výzkum.

Estonská 500, 101 00 Praha 10, ČR (e-mail: vladimir.cechak@vsfs.cz).

